

# II RIIGIKOGU

2. istungjärk. **Protokoll nr. 49 (29).** 1923. a.

**Sisu:** 1. Päewakorra wastuwõtmine. — 2. Riigi 1924 aasta eelarwe — Wabariigi Walitsuse ettepanek. — 3. Kahe järgmise koosoleku määramine ja koosoleku lõpetamine.

**II Riigikogu koosolek 7. detsembril 1923 a. kell 11 hommikul.**

Kokku on tulnud 88 Riigikogu liiget.

Koosolekut juhatab esimees **J. Tõnisson**, pärast abiesimees **K. Wirma**.

Sekretäri kohal abisekretäär **J. Wain**, pärast sekretäär **T. Kalbus**.

Walitsuse looshis: Riigiwanem **K. Päts**, rahaminister **G. Westel**, välisminister **Fr. Akel**, haridusminister **A. Weiderman**, põllutööminister **A. Kerem**, kohtuminister **R. Gabrel**, kaubandus-tööstusminister **B. Rostfeld**.

**Päewakord:**

1. Riigi 1924 aasta eelarwe — Wabariigi Walitsuse ettepanek.

Koosolek algab kell 11.30 min.

**1. Päewakorra** Juhataja **J. Tõnisson**: Awan Riigikogu koosoleku. Päewakord on Riigikogu liigetele kätte antud. (P. Keerdo (töörp.): Palun sõna päewakorra kohta.)

**P. Keerdo** (töörp.): Ma teen ettepaneku wõtta esimeseks päewakorra-punktiks komisjonide täiendawad walimised.

Juhataja **J. Tõnisson**: Päewakorra kohta on tehtud ettepanek wõtta esimeseks päewakorra-punktiks komisjonide täiendawad walimised. (Hääletatakse.) Enamus on wastu. (Wahelhüüe: Ära lugeda.) Palun uuesti, kes on ettepaneku poolt? (Hääletatakse.) 33 häälega 24 hääle wastu on ettepanek tagasi lükatud. Teisi ettepanekuid enam ei ole, sellega on päewakord wastu wõetud.

**2. Riigi 1924 a. eelarwe — Wabariigi Walitsuse ettepanek.**

**O. Strandman** (töer.): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Parlamentlikkudes riikides on üldiselt kom-

beks saanud eelarwe arutamise puhul nii eelarwest enesest, kui ka walitsuse poliitikast üldiselt rääkida. See komme on peaaegu igal maal täitmist leidnud ja ka meie käime seda teed niikaua, kui meie riiklikku elu elame. See ülesanne on isenesest wäga raske ja seda wõib kitsamalt ja wõib ka laiemalt wõtta. Oma ülesande kohta tänasel koosolekul pean tähendama, et ma mitte omale sihiks ei ole seadnud walitsuse poliitikat tema täies ulatuses arutama hakata. Mina tahan oma rühma ülesandel kitsamatesse piiridesse jääda ja käsitada kõigepealt meie riigi eelarwet ja riigi rahapoliitikat ja siis peale selle weel walitsuse rahaasjanduse poliitikat üldiselt. Mis puutub meie riigi rahapoliitikasse, siis peab ütleva, et see pilt, mis meile wastu peegeldub riigi tulude ja kulude eelarwest ja seletuskirjast sinna juurde, üldiselt tuleb pidada rahuloldawaks. (Sagedased wahelhüüded äärmiselt pahemalt poolt.)

Juhataja **J. Tõnisson**: Ma palun kohtade pealt mitte rääkida.

**O. Strandman** (töer): Kui meie oma riigikassa seisukorda vaatame, nagu tema on välja kujunenud wiimaste aastate jooksul, siis näeme siin kaunis suurt edu. Meie näeme seletuskirjas, et 1922 a. eelarwe on lõppenud suure ülejäägiga üle 1½ miljardi Emk. ja kuigi härra rahaminister oma kõnes meile seletas, et tänawune 1923 a. eelarwe suure osa sellest ülejäägist ära sööb, siiski peab ütleva, et riigi rahaline seisukord mitte halb, mitte katastroofiline ei ole. Peab ütleva, et sellest ülewaatest, mis seletuskirja esimesel leheküljel toodud, mitte täit pilti ei saa. Meie teame kõik, et esimestel aastatel peale sõja on suured summad ära kulutatud ja need kulud ei ole mitte kõik siin arwestatud, et meie osa sõjamaterjali oleme wõlgu saanud, neale selle oleme saanud suured summad kaupade wõla näol — „Rewalise“ summad, — mis

osalt on wabamüügile läinud ja riigikassale sissetulekuid andnud. Kuid teiselt poolt ei saa unustada, et õieti riigi väljaminekute hulgas on suured summad, mis meil riigimajandusest weel paremat pilti peaksid andma, kui nüüd see wäike tabel seletuskirja esimesel leheküljel. Meie teame kõik, et meil on riigi ette wõtetesse, nagu Eesti panka, turbatööstusse, riigi õlikiwitööstusse, riigi trükikotta ja üksikute riigi laenude näol suured summad otse riigikassast välja antud. Kahjuks ei tea ma just kui palju. Igatahes põhikapitaaliks on  $\frac{3}{4}$  miljardit määratud ja  $\frac{1}{4}$  miljardit on wististi laenu näol antud, nii et see summa kokku umbes üle miljardi välja teeb. Eesti riik on algusest saadik andnud välja paberraha, mida praegu liikumas üks miljard 800 miljonit. Kui siis arwesse wõtta, et riigikassa ülejääk aasta algul on poolteist miljardit ja kui meie Eesti pangas riigikassa arwet jälgime, siis näeme, et see summa on samal seisukohal püsinud. Kui nüüd puudujäägid tulewad, nagu rahaminister tähendas, siis tulewad nad aasta lõpul. Kui meil riigikassa poolt on välja antud üks miljard kaheksasada miljonit marka ja aasta lõpul ülejääk oleks üle miljardi marga, peale selle, kui meie weel arwesse wõtame arwud, mis ei tule otsekohesteks wäljaminekuteks lugeda, siis oleks riigikassal teatawa jõupingutusega wõimalik kõik oma kassatähed välja osta, tsirkuleerima jättes ainult Eesti panga tähed. Kui meie teatawas mõttes optimistlikuks jääme, siis peaks sealjuures muidugi ütleva, et see seisukord ei ole mitte kergesti kätte saadud ja rahwal on suur ja raske koorem kanda, et seesugust resultaati kätte saada riigi lühikese tegewuse ajal. Kui meie waatame õieti, kelle käest need suured summad on sisse tulnud, kes on seda rasket koormat pidanud kandma, siis ei saa keegi tunustamata jätta, et sead laiemad rahwakihid on pidanud kandma. Need summad ei ole mitte tulumaksuna rikaste poolt saadud, waid nad on tulnud rahwamassilt ja niisuguste sissetulekuallikate kaudu, mida riiklikust seisukohast wõib olla ei saa heaks kiita. Kuid siiski, sellega tuli riigi elus wähe-malt esimestel aastatel leppida ja sellega tuleb wõib olla, weel tükk aega leppida. Eelarwe näitab meile, et kõige suuremaid sissetulekuid annawad meile tollid, monopool, aktsiisimaksud jne. see on need kaused maksud, mida kannawad laiemad

rahwahulgad. Ma pean ütleva, et teoreetiliselt seda arutada on wäga kerge, peaaegu iga partei seisukohast oleks niisugune rahapoliitika hukkamõistetaw. Kahjuks aga riigil teist teed ei ole. Ükskõik, keda ka rahaministriks ei nimetataks, kes rahaasju korraldama peaks, igaüks peaks sedasama teed käima. Kui tulewikus tahetakse teistele teedele üle minna, teisi juhtmõtteid maksma panna, siis ei saa seda nii kergesti teha, see wõtab aega. Arwustada on wäga kerge. Tõesti, teist poliitikat ruttu läbi wiia sünnitaks wäga suuriraskusi. Üheasjaolu peale tahaksin tähelpanu juhtida, mille selgitamine minule järgmiste arutuste juures tarwilik on. Eesti riik on välja andnud nelja aasta jooksul raha ja see väljaandmine on sündinud siis, kui sel rahal oli mitmesugune wäärtus. Ma arwan, et paberraha on praktiliselt riigi wõlg, õieti need summad, millega siin riik on oma ülesehitamise tööd läbi wiinud. Praegu on väljaantud raha palju odavam ja seda oleks kasulik välja osta. Siis tekib küsimus, kelle kulul see sünnib? Peab ütleva, et siin jällegi seda kahju kannawad laiemad rahwamassid. On raske öelda üksiku inimese kohta, kes seda kahju kannab, aga siiski wõib seda kahjukandjate kihti selgeks teha. Raha langemisest ei ole kasu saanud mitte ükski meie põllupidajad, kes oma wõlad peaaegu muidu on maha kustutanud, waid ka jõukamad kihid, kes oma raha on paigutanud kinniswaradesse ja kaupadesse. Kõik see laialdane rahwamass, kes kokkuhoidlikult on elanud ja markasid korjanud, on ka selle kursikaotuse oma peale wõtnud ja seda ei peaks nüüd meie rahapoliitikas ära unustatama. Need kihid, kes oma nädalapalga laupäewaõhtul kätte saawad ja teisel nädalal välja annawad ei kannata siin, waid kannatawad just need wäiksed inimesed, kes on sunnitud olnud omal wäikesi tagawarasid pidama. Kui meie riigi rahaline seisukord üldiselt paistab hea olewat, siis tuleb tahtmata küsimus, kus siis need hädaldamise põhjused peituwad, et meie rahalist seisukorda katastroofiliseks wõidaks tembeldada, kuna meie eelarwe, üldistes joontes, paistab hea olewat. Raha püsiwuse põhjused olenewad kahest asjaolust: 1) riigi büdsheti tasakaalust ja 2) kaubandusbilansi tasakaalust. Selge on, et niikaua, kui riik oma wäljaminekute katmiseks raha trükib, seda rohkem

kaotab raha oma väärtusest ja kui sellel trükil lõppu ei ole, nagu meie seda Saksamaal näeme ja Wenemaal nägime, siis raha täiesti oma väärtuse kaotab. Selles mõttes on Eesti riik saanud seisukoha kätte, mida täiesti kindlaks siamaani võis pidada. Riigil ei ole viimase aja jooksul raha trükkida tulnud. Oma kõne alguses ütlesin, et meie riik on jõudnud niisugusesse seisukorda, et ta sellegi raha, mis tema enne trükkima pidi, kui õiget poliitikat oleks aetud — oleks võinud täiesti välja osta. Selles mõttes siamaani tarwituselolnud riigi wõi fiiskaalne rahapoliitika ei ole riigile mingisugust hädaohu põhjust andnud. Nüüd tuleb aga teine põhjus, see on kaubandusbilans. Selles asjas on meie härra rahaminister seletanud, et siin hädaoht seisab. Meie kaubandusbilans ei ole küllalt tasakaalus ja selle tõttu ongi meie marga katastroofist rääkima hakatud ja siin õieti selle kurja juur peitubki. Mina isiklikult olen arwamisel, et ükski rahwas, ükski kiht ei tohi üle oma jõu elada ega ettewõtlikkust awaldada. Iga ettewõte, mis üle jõu käib, wiib lõppude lõpuks katastroofile. Nagu riigi majandus ei saa mitte trükipressi abil elada, nii ei saa ka terve rahwa rahaline seisukord trükipressi najal terweneda. Ja kui meil viimasel ajal meie ettewõtlikkuse jaoks ja wõib olla ka osalt meie elamise jaoks trükkimasinat tarwitama hakatud on, siis annawad halwad tagajärjed meil ka ennast kohe tunda. Kui meie praegu oma seisukorda waatame, siis peab kindlasti ütleva, et siin ilma kindla sihita, ilma kindla diagnoosita, ilma kindla tulewiku plaanita on elatud. Meie ajakirjanduses on tihti selle peale tähelepanu juhitud, et meil peaks niisugune diagnoos kord tehtama ja et meil peaks välja töötama kawa, kuhu poole meie oma majanduspoliitikat wõiksime sihtida — mille poole peaksime püüdma. Kahjuks peab ütleva, et seda mitte tehtud ei ole. Seda ei ole Riigikogus kunagi tõsiselt kõne alla wõetud, ainult üksikutele juhtumistele on walitsuse tähelepanu selle peale juhitud, kuid siamaani asjata. Siin tuleb kindlamat poliitikat ajama hakata. Kahjuks ei ole sellega mitte awalikult tegemist tehtud ja sellepärast ei saa ka praegu täielikku selgust kätte, missugust poliitikat meie Wabariigi Walitsus Eesti panga kaudu, kelle juhtimine ju panga põhikirja järele walitsuse käes on, ajanud on. Ühte wõib öelda, et Eesti pank on

inflatsiooni tekitanud, et Eesti pank pole mitte seda emissiooni õigust, mida Wabariigi Walitsus temale on andnud, õieti ära tarwitanud. Ja kui ma edaspidi oma kõnes seda küsimust käsitan, siis näeme, et ta weelgi ja weelgi kaugemale läinud on. Ja nüüd tuleb õieti küsimus, kas on siin midagi head kätte saadud? Kui omal ajal emissioon Eesti panga poolt käima pandi, siis oli kõigil arwamine, et Eesti pank trükkib raha, et waluutat tagawaraks osta. Kui waatame Eesti panga aruannet 1922 aasta juulikuul, kus tema waluutatagawarad kõige suuremad olid, üle ühe miljardi, siis olid need tagawarad kokku ostetud just emissiooni kaudu. Kuid wastupidine nähtus jäi tulemata: sel silmapilgul, kui waluuta nõudmine Eesti pangas suurenes, ei tulnud deflatsiooni. Mina arwan, et selles õieti seisabki kurja juur. Õieti on ju Wabariigi Walitsus Eesti panga poliitikat ajanud, kuid ma nimetan seda siiski Eesti panga poliitikaks, et selgem oleks. Sellest poliitikast on viimasel ajal palju juttu olnud. Mina ei taha täna siit kõnetoolilt neid jutte, mis linnas käimas, seletama ja arutama hakata, sest see wiiks wäga kaugemale ja ei annaks mingisugust alust praegu seisukorra selgitamiseks. Lõppude lõpuks on see ükspuhas, kas see raha on välja laenatud Eesti pangale lähemal wõi kaugemal seiswale ringkonnale, kas tema on Tartu kaupmeestele wõi kellegile teisele välja antud, sest otstarbe on üks ja seesama. Kui siin on aga ülejäu raha tarwitatud, siis ilmuwad tagajärjed ikkagi selle peale waatamata, missugusele ringkonnale see laen antud on. (W a h e l h ü ü e K. A s t'i (sd.) p o o l t.) Ma näen, et härra Ast minu mõttest kinni hakkas. Ma ei tahtnud seda ütelda selles mõttes, et Eesti panga poliitika hea on. Ma tahtsin ütelda, et siin ei ole mõõduandwad need põhjused, mis meid praegusele raskele seisukohale on wiinud, waid need põhjused on mujal. Peatahtsus on selles, et meil ei ole mitte tulnud waluuta nõudmise läbi deflatsioon. Kui nüüd siiski on Eesti panga poliitikal teine külg ja minu arwates huwitaw külg, siis just meie tulewiku wäljawaadete mõttes. Kui meie waatame, kellele siiski on Eesti pank oma miljardid välja laenanud, siis saame sellekohase ülewaate seletusest, mis Eesti panga direktor härra Sepp andnud Eesti ajakirjandusele ja mis ilmunud „Eesti Majandus'e“ nr. 38 — 1923 a. Seal näeme, et tööstusele on antud 1. ok-

toobriks s. a. 2.333 miljonit, kaubandusele 1.069 miljonit, erapankadele 531 miljonit, põllumajandusele 238 miljonit ja uuteks ehitusteks 162 miljonit. Meie näeme, et lõwiosa Eesti panga krediidist on läinud tööstuse toetamiseks, ning järgmine osa kaubanduse toetamiseks. Meie oleme, kui mitte kõik, siis suurem osa, Riigikoguse selgusele tulnud ja mitu korda deklareerinud, et meie majanduselu alus on maapidamine. Peab ütleva, et sellele tööstusharule on Eesti pank oma laenupoliitikaga wähe wastu tulnud, kuigi seda 238 miljonit ei tule mitte ainsaks põllumajanduslikuks laenuks pidada, sest üks osa kaubanduslikust laenust on ka põllumajanduse huwides. See laen on niiwõrd wäike wõrreldes Eesti panga poolt wäljaantud teiste laenudega, et siin sihikindlast põllumajanduse toetamisest juttugi ei wõi olla. Mina ei tunne küll end kutsutud olewat praegu põllumeeste huwisid eriti kaitsma, kuid ühte asja peab ka riiklikust seisukohast ütleva, et wist meie kõigi arusaamise järele peaks tulewikus teisi teid otsima meie põllumajanduse toetamiseks, millest meie elame ja mille peale meie tulewiku rajame. (J. Piiskar (is.): Suuräririd on praegu lähemal.)

Juhataja **J. Tõnisson**: Palun äriarweid pärast õiendada.

**O. Strandman** (tõer.): Nüüd tahan meie kriisi juurde tagasi tulla. Kriis on olemas — seda ei salanud ka härra rahaminister. Tuleb selgusele jõuda, missuguses seisukorras on meie tulewiku wäljawaated. Kõigepealt on selge, et rahawäärtuse langemise tagajärg oleks elukalliduse tõus. Mitte tegelik elukalliduse tõus, sest meie elukalliduse määrab ära õieti ilmaturg, waid kodune elukalliduse tõus, see tähendab, et Eesti langenud marga eest palju wähem osta saaks, kui kindla marga eest. Siis teine tagajärg — inflatsiooni suurenemine sellepärast, et ka siis praeguse palgaga läbi ei saa ükski ametnik, kes praegu 5.000 wõi 6.000 mk. palka saab kuus, kui raha oma wäärtuse kaotab. Ja esimene asi on, et kõigi palgaliste, niihästi ametnikkude kui ka tööliste nõudmised põhjendatud oleks, selle juures ei tule kahelda, sellepärast, et elama peab. Kuid meil on ringkondi olemas, kes selle peale wälja lähewad, et marka alla wiia, kes seda riigile kasulikuks peawad. Need inimesed kisuwad

meid kuristikku. Seda poliitikat meie küll ajada ei tohiks. Kui nüüd waatame seda seisukorda tõsiselt, siis paistab esimesel silmapilgul, et meie marga seisukord nii katastroofiline ei ole. Meie teame, nagu ma ütlesin, et Eestis on emiteeritud 4 miljardit. Riik 1.800.000.000 ja Eesti pank 2.250.000.000, see on 4.050.000.000. Kui meie nüüd tähele paneme, et meil Eesti panga kassas kõik aeg üle ühe miljardi on seisnud ja seisab, siis tähendab, et meil tegelik emissioon, see on, mis meil praegu rahwa käes liikumas on, teeb wälja umbes 3 miljardit, wõib olla, pisut rohkem. (K. Ast (sd.): Natukene rohkem!) Ei tee wist rohkem wälja. Ja kui teie siis nüüd härra rahaministri seletuskirja arwesse wõtate, et 1. oktoobriks riigikassa kulda ja kulla waluuatagawarasid sama aja kursi järele 2.470.000.000 marga wäärtuses, siis peaks ütleva, et Eesti marga katmine kullas ja kullawaluutas ülihea oleks. Ma ei tea, kas on Euroopas ühtegi wanemat riiki, kellel niisugune kullaga ja wäärtusliku waluuataga paberraha katmine on, nagu see Eesti margal on. Uutes riikides siiski wist see on. Mul ei ole teisi teateid, minul on wõimalus Leedu riigipanga bilansi jälgida ja seal oli iga wäljaantud paberi litt kulla wõi waluuataga täiesti kaetud, ilma katmata ei olnud sugugi. Meil oleks umbes  $\frac{1}{5}$  kullaga ja kullawaluutaga kaetud ja sellepärast oleks ainult waja emissioon kinni panna. Oleks waja kindlat kätt, et rahakraani, mis, nagu ajakirjanduses on tähendatud, lahti on unustatud, sulguda ja siis oleks teatawa aja järele head resultaadid saawutatud. Wõib olla, oleks küllalt olnud, kui Eesti panga tegelelastele, kes siin teist poliitikat on ajanud, mis meid on wiinud raskesse seisukorda, peapesu anda, et nemad tulewikus mitte nii ei oleks talitanud, kindlad käsud anda, ja, wõib olla, oleks meie rahaline seisukord ruttu paremaks muutunud. Ma pean ütleva, et meil on usk nendessee raha tagawaradesse olnud, sellest oleme meie rääkinud, sellega oleme meie rehkendanud ja seda usku on meil ka igatepidi awalikult kinnitatud. Meie ei salga, et meie kullatagawara wäga targa rahapoliitika läbi Tartus on kätte saadud, et 15 miljoni kullaga Eesti mark heasse seisukohale asetatud, mida teistel Balti riikidel mitte ei ole. Koguni Soome riigil, kes wana riik on, oli kullatagawara umbes 40 miljonit marka, see on 15 miljonit kuldrubla. Kuid

peab ütlemä, et sellel kullatagawaral, mis meie saime, juba algusest peale wäga halb ristiisa oli. See kuld hakkas peale selle, kui ta siia tuli, ilma, et Asutaw Kogu, kes sel ajal Eesti riiki walitses, kelle õigused suuremad olid, kui Riigikogul, sellest teadnudki oleks, wäljamaale woolama. Wist 5 miljonit läks wäljamaale. Selle eest osteti meile „Erkati“ kaupsid ja weriseid palituid, mida pärast tuli tagasi saata, ja see sünnitas üldist rahulolematust. Teatawate operatsioonide kaudu läks meil pärast korda auku, mis meie kullatagawarasse löödud oli, parandada. Riigikassal oli wõimalus komisjonäärina wäljamaale wõörast kulda ära müüa, poliitika abil, mida härra rahaminister Baars algas ja mida härra Westel jätkas. Nii läks korda tagawarasid wanale kõrgusele wiia. Ma ei tea, kas just täiesti nii kulla wäärtuses — 15 miljonit — aga wist küll 1½ miljoni Inglis naela wäärtuses oli neid kindlasti olemas. Ja meie kõik olime arwamisel, et meil need tagawarad olid, ja kui meil katastroofist räägiti, et tõesti on ainult waja nii nagu härra Westel oma kõnes ajakirjanikkudele ütles, et riigil on waja ainult waele astuda ja kõik on jälle korras, et hädaldamiseks põhjust ei olnud. Ma pean ütlemä, siin on kõige kurwem punkt. Minul kui inimesel, kes ka teatawas mõttes meie riigi loomisest osa on wõtnud, on raske sellest rääkida, kuid seda peab tehtama. Selgub, et meil mitte õigeid teateid meie riigi kulla- ja waluutatagawaradest ei olnud.

Härra rahaminister seletas septembrikuus ajakirjandusele: „Naiw ja absurdne on arwata, nagu oleks Eesti margal karta mingit katastroofi. Riik ei ole praegu oma rahatagawaradest wälja andnud ühtki penni. Kui mingit hädaohtu peaks olema, siis wõib riik oma kulla- waluutatagawaradega kohe waele astuda. Wõimalik on wälislaenu saamine.“

Praegu on riigikassa poolt wäljaantud paberraha kindlustatud 120 protsenti kulla ja kullawaluuta dewiisidega. Kui riigikassa emissioonide juurde arwata Eesti panga emissioon, oleks ka sel juhul see ¾-ga kullas ja kulladewiisidega kindlustatud.“

Oma seletuskirjas eelarwe juurde seletab Wabariigi Walitsus: „Tsirkulatsioonis olewad riigi kassatähed on praegu riigikassa kulla- ja kullawaluuta tagawaradega enam kui kaetud. 1. oktoobril

1923 a. oli, näituseks, riigikassal kulda ja kullawaluuta tagawarasid sama aja kursi järele ca. 2.470 miljoni marga wäärtuses, kuna emissioon sel ajal oli, nagu eelpool näidatud, kõigest 1.864 miljonit marka, mille kindlustus seega 123,5%.“

Kui teie wõtate aga Eesti panga aruande 31-ks augustiks, mis peaks wastama ministri seletusele ajakirjandusele, siis näete, et juba tol silmapilgul riigi waluutatagawaradest Eesti panga kaudu 530 miljonit wälja oli antud. Ja kui teie nüüd, lugupeetud Riigikogu liikmed, wõtate eelarwe seletuskirja ja wõrdlete Eesti panga aruandega 31-st septembrist 1923 a., siis näete, et Eesti pank on kullawaluuta tagawarasid wälja andnud 640 miljoni marga wäärtuses. Ja siin wõib ühte ütelda, et need summad ei ole sellest ajast saadik mitte wähenenud, nemad on suurenenud. Kas Eesti pank riigi käest tagawarasid juurde on saanud, seda ma ei tea. Ma pean ütlemä, et kui see asi mulle selgeks sai, siis mul jutuajamine oli härra rahaministriga, kellele ma sellekohase tähenduse tegin. Härra rahaminister ütles: „Mis see siis on! Riik on need summad Eesti panka hoiule andnud.“ Eestil oli enne rentei ja Eesti pank — mõlemad riigi asutused. Hiljem likwideeriti rentei ja anti tema funktsioonid Eesti pangale üle. Nii on siis praegu Eesti pank riigi rentei, kes täielikult täidab rentei kohustusi. Ja kui tema nüüd 400 miljoni marga eest riigi kohustusi ära müünud, 300 miljoni eest wälja laenanud, siis, peab ütlemä, et neid tagawarasid enam ei ole. Ei wõi ütelda, et neid tagawarasid on kerge tagasi saada ehk et seda 2 aasta jooksul suudab teha. Ma arwan, et keegi ei wõi ütlemä tulla, et see wõimalik oleks. Mis siin aga wäga halb on, see on see, et seda on warjatud, kuna on wäga wäikene ringkond, kes sellest on orienteeritud. Kes on wäljaspool meie rahapoliitikat jälginud, nendest ükski ei teadnud, kõigile on see päris uudis. Ja ma arwan, et kui neid asjaolusid tuleb riiklikus elus paiseks pidada, siis tuleb ka abinõusid otsima hakata, kuidas sellest pahest lahti saada. Siin räägitakse ju kõiksugustest asjadest, nagu, et walitsus ise tahab kindlad kawad käsile wõtta, aga mina arwan, et siin lootust paranemiseks wähe.

Härra rahaminister seletas oma wii-mases kõnes, kui ta meie marga katastroofist rääkis, et need inimesed, kes hädaldawad, on kas niisugused, kes meelega

tahawad Eesti marka alla wiia, sellepärast, et nende kasud sellega seotud on, ehk on rumalad. Mina tahaksin heameelega teada saada, kelle hulka härra rahaminister nüüd mind, minu praeguse kõne järele otsustades, loeb, kas nende hulka, kes Eesti marka tahawad alla wiia, sest et see nende kasudele wastab, wõi rumalate hulka. Sest wõib ju seletada, et mispärast tulite teie nende paljastustega, miks seda rääkida, sest wõib ju olla, et minu kõne tagajärjeks on Eesti marga katastroofiline langemine. Mina pean ütleva, et mina ja minu rühm warjamise poliitikat õigeks kiita ei saa. Ainult tõega saab asja parandada, ainult siis, kui meie selgeks teeme, mis on need põhjused, mis on kaasa aidanud selleks, et asja nii kaugele wiia, ja kui meie kõik ühes koos abinõusid otsima hakkame, siis wõime selgusele jõuda, kui meie aga asja kasheerida tahame, siis meie kaugele ei saa, ja katastroof läheks, nii ütelda, hüpates alla, siis ei oleks mingisugust pääseteed.

Mina tahaksin otsekohene olla ja ütelda, et wiimasel ajal olla kartus, et Eesti ettewõtted, mis on wiimasel ajal tekkinud ja kelle seisukord väga raskeks on läinud, wõiksid teisest soost kodanike kätte minna, kelle riikluse juures nii mõnigi kord on põhjust olnud kahelda. Aga mina pean ütleva, et mina ja ka meie rühm ei jaga neid kartusi. Meil on ju teatavasti oma intelligent seisused ammu juba olemas, meil on Eesti adwokaadid, meil on Eesti tohtrid olemas ja meil on palju teisi haritlasi. Ja wõib ütelda, et meie, vähemasti adwokaadid, tohtrid, oleme julenud alati konkureerida sakslastega omal alal, ja ei wõi keegi ütleva tulla, et meie neist alla oleksime jäänud, meie oleme enim neist üle olnud. Kui meie nüüd äriilmas praegu weel oleme lapsekingades, siis ei tohi öelda, et meil õigeid ärimehi ei ole, küll nad tekiwad, ka ärimehi ei saa ühe päewaga luua. Ühte peab aga ütleva, et praegu on teatawa tõusikuse tundemärgid olemas, kuid see kaob ära, ja järele jääb see edasipüüdwosa, kes wõib tulewikus, kuigi ta praegu kannatama peab, sakslastega meie maal wõistelda. Aga kui meie praegu teist poliitikat ajame, kui meil õieti need ühepäewa rikkad igalpool nii väljas on, kui meie neid inimesi toetame, siis meie mitte kaugele ei saa.

Mina olen juba wanem Tallinna elanik ja mul on võimalik olnud ärimehi näha ja

nende ärilist tegewust jälgida. Kui teie waatate, siin oli keegi sakslane, härra Koch, õige rikas mees, aga tema ei olnud enesele kunagi autot muretsenud, ta sõidab praegu alles oma wankris, isegi kummirehwa ei ole ta oma wankrile alla pannud, ta sõidab raudrehwidega, kuid on siiski wist üks parematest ärimestest. Samuti on siin keegi väga rikas ärimees, wanahärra Girard, kes oma raha wähe wälja andis, tihti selleks, et waeseid aidata, nendel inimestel oli üldine lugupidamine. Ja kui nüüd küsida, et missugune see Eesti äriilm peab olema, siis ei tule meil mitte eeskujuga wõtta neist Elfenbeinidest ja Florellidest ja teistest pillajatest, kes siin pankrotti jäid, waid tuleb eeskujuga wõtta Koch'idest ja Girard'idest. Sellepärast arwan mina, et kui nüüd üksikud, kes praegu wõib olla Eesti äriilmas etteotsa on sattunud ja suure mõju omandanud, kui nemad praeguse Eesti majandusliku kitsikuse all kannatawad, siis Eesti rahwas selle all mitte kannatada ei tohiks. Sellepärast ei peaks see põhjuseks olema, et meie hakkaksime marga katastroofi warjama. Mina pean ütleva, et meie seisukord siiski ei ole praegu mitte lootusetu, kuigi neid tagawarasid on suur hulk ära tarwitatud, sest kui meil praegu on tagawarasid ainult 1½ miljardi eest, ka siis on meil ikkagi weel võimalus oma margakursi hoida, sest peab ütleva, praegu suuremal hulgal riikidel pole seda niigi palju. Oma majandust saame aga parandada muidugi teada ainult siis, kui selles asjas hakatakse päris kindlat, päris selget poliitikat ajama, kui seal mitte enam üksikute kildkondade huwides ei käida, waid kui päris kindlate juhtnööride järele talitama hakatakse. Täiesti kooskõlas oma rühma seisukohaga on mul au Riigikogule awalikult ütelda, et meil mitte usku ei ole, et need inimesed, kes praegu Eesti panga poliitikat on ajanud, et nemad saawad sinna parandust tuua. Ma pean ütleva, et kui nendest mõni üksik seda tahaks teha, siiski wõimatu on uskuda, et need mõjud, mis siijamaani tõukeks on olnud, et need wõiksid ära jääda. (K. Ast (sd.): Nüüd ütlesite õigelt.) Siin tuleks kindlasti puhastustööd teha mitte ainult süsteemis, waid ka inimeste mõttes. Tõuseb kahtlemata küsimus, kas peame meie nende inimeste eest, nende poliitika eest, keda meie hukka mõistame, wastutust kandma?

**M. Martna** (sd.): Wäga lugupeetud Riigikogu liikmed! Seda kõigiti asjalikku eelarwe-kõnet ära kuulates, mis tööerakonna rühma liige härra Strandman siin ette kandis, ei tarwitse mul selle eelarwe külje juurde enam minna. Ma tahan selle wastu peajasjalikult eelarwe ja meie riigi poliitika sihtjooni ühes teises suunas walgustada ja nimelt selles suunas, kuidas meie riigi poliitika maksudewõtmises, maksude ärakasutamises ja rahwa suurte hulkade maksudega koormamises üldse ja eriti selles eelarwes ilmsiks saab.

Austatud Riigikogu liikmed! Ei wõi nimetamata jätta, et meie eelarwel ka tänawu oma äpardused olid, nagu alati. Ta on ka tänawu hiljaks jäänud ja kui ta walitsuse poolt küllalt oli hiljaks jäänud, siis hilines ta weel walitsuse koaleeriwate rühmade nõupidamise tõttu, selle nõupidamise tõttu, mis Aseri asjade selgitamiseks peeti, mis aga, nagu me nüüd härra Strandman'i kõnest kuulsime, hoopis kaugemale ulatas. Ma ei tea mitte ütelda, kumba külje arwele seda rahaministri haiglast esinemist tuleb wõtta, aga kõik Riigikogu liikmed pidid küll härra rahaministri kõne ajal selle aimduse saama, et temal seekord see terwislik wärskus puudus, mis tal enne neil puhkudel omaks oli. Mis eelarwesse sisuliselt puutub, siis wõin ma otsekohe ja lausa ütelda, et see meid, — ja kui mina meid ütlen, siis tähendab see opositsiooni, — kuidagi wiisi rahuldada ei wõi. Kui see meist ära oleneks, siis tuleks Riigikogu juhatusel otsekohe uue walitsuse kujundamise juurde asuda. Aga teie õnneks ei ole meie mitte nõnda tugewad ja ma pean seda rahwa suurte hulkade huwides kahetsema, et meie mitte nõnda tugewad ei ole.

Isiklikult wõin ma ütelda, et mul waremalt mõningaid lootusi oli. Kui härra Gustaw Suits sügisel 1917 a. oma kirjatöö töö-wabariigi üle kirjutas, siis ei lootnud mitte ainult tema üksi, et Eesti wabariik eestkätt töölisi mitte just ära salata ei wõiks ja kui Ajutine Walitsus 1918 a. oma pühalikud teadaanded awaldas, siis laskis see ka neid lootusesädeid edasi hõõguda. Kui edasi praegune rahaminister oma eelarwe-kõnede ja seletuste puhul, olgugi väga nõrku lootusi andis, et walitsusel ligemal ajal kawatsusi on sennise maksusüsteemi pealt teise peale üle minna, ning õiglasemaid mak-

sustamise teid otsima hakata, siis — ma wõin ütelda, et ma oma iseloomu poolest sedawõrd küll olen optimist, et ma ka seal weel lootuseiwakese leidsin. Aga kui kõige selle tagantjärele ikka see hüüdsõna wälja kõlas, see lipukiri lehwis, mida härra Strandman ka praegu jälle oma kõnes rõhutas: see lipukiri, see hüüdsõna, mis härra Päts'i esimese walitsuse moodustamise ajal tööerakonna ja sel ajal wist weel maaliiduks kutsutud rühma poolt, tähendab ikka selle sama põllumeeste rühma poolt awaldati, et eestkätt peawad kaudsed maksud riigikassa kasuks maksu wõtmisele jääma ja neid tuleb isegi tuntawalt tõsta. Meie wõime küll juba küsida, kas see „esiotsa“ ei hakka mitte juba mööda jõudma? Kui meie täna härra Strandman'i sõnu tähele panime ja ma arwan, et härra Strandman'i sõnad selles asjas kogu Riigikogu enamuse suhtes väga kaaluwad on, siis ei tarwitse selle juures keegi kahelda, et neist selgelt ja tagasihoidmata wälja kõlas, et see kaudsete maksude aeg kaugeltki weel möödas ei ole! Härra Strandman sai küll sõnasabast kinni, ta ei ütelnud mitte palju, palju aastaid, waid ütles palju, palju aegu. Kui pikk see aeg olla wõiks, seda ei ütelnud kõneleja mitte, aga tänuwäärilisel wiisil ütles härra Strandman, et meie praegune maksustamise wiis, et meie praegused kaudsed maksud rahwale rängad kanda on. Kui härra Strandman juhtsõna ülesse seadis: mis ülejõu käib, wiib katastroofile, siis midugi mõtles härra Strandman siin midagi muud ja nimelt seda, mis temal eriti kõneaineks oli. Aga mina sean selle ütelse just rahwa maksujõu juures üles ja ütlen, et see, mis rahwal wiimaks üle jõu käib, see wiib meie riigi katastroofile, see on õnnetuste kuristikku... See katastroof ei ole wast mitte niisugune, et ta ainult meie marga kõikuma paneb. Ma kardan, et ta rohkem kõikuma wõib panna.

Kõigist selgub, et kaudsed maksud meil jäädawalt süstemiks on saanud ja et härra rahaminister ühes kaubandus-tööstusministriga kordkorral tollisid tõstab eriti nagu selle ettekuulutuse tõendusseks, mis kolme aasta eest üles seati: neid tuleb tuntawalt tõsta... Üks uuem tollitõstmine on just praegu jälle päewakorral. 15. detsembril kui ma ei eksi, hakkawad jälle teatud tarbeainete

kohta uued, kõrgendatud tollimäärused maksma. Uuemad tollitõstmised puudutavad jalanõusid ja muud odawama väärtusega nahakaupa ja mõnda puuwillariiet. Nende uuenduste kohta on asjatundjad oma arwamist awaldanud. Ma lugesin hiljuti üht artiklit „Eesti Majandus'est“, kus kaupmehed näitawad, kui raskeks need uued tollid jälle saada wõiwad. Teie lubate, et ma wastawa koha lehest ette loen. Selle artikli kirjutaja näitab, et teatawad saapawabrikud niisugust tollikõrgendust nõuawad ja ütleb siis selle kohta järgmist: „Kohalik nahatööstuse a/s. „Union“ — üks neist, kes tollikõrgendust nõuab, müüb meesterahwa nõorsaapaid pruunist shewroonahast hinnaga mrk. 1.725.— paar. Needsamad saapad, palju parema wäljatöötamisega maksawad wäljamaal 3 dollarit, see on 1.050 Emk. — Arwates ostuhinna juurde praeguse tariifi järele 300 marka — tolli- ja 85 marka prahiraha, tuleb seesama saapapaar wäljamaalt tellituna Eestis maksma sisseostuhinnaga 1.435 marka, — see on 290 marka odawam, kui kohalik tööstuse walmistus. Seda hinnawahet peawad tarwitajad oma taskust maksma, ja kui nüüd sunnitakse, keelutollide kaudu, ainult oma maa wabrikute saapaid kandma, siis on üks põhjus jälle juures, et meil elukalliduse üle kaebatakse, palkasid juurde nõutakse ja Eesti wabariigi rahapressi kiiremlt tööle sunnitakse. (Wahelhüüe pahemalt poolt: See ei ole sugugi äärmine näitus!) Ma tean, et see äärmine ei ole. See ei tarwitsegi äärmine olla. See illustreerib aga juba küllalt seda, kuidas need tollid mõjuwad ja kuidas niisuguse tolli tõstmisega teatawatele härradele jõulukiniki muretsetakse. (Wahelhüüe pahemalt poolt: Odawale riidele on juba nüüd 15% juurde pandud!) No jah, iseenesest mõista. Kui leiwanaelale hinnakerkimise puhul ainult pool penni juurde tuleb, siis tarwitab müüja seda juhust, ta ei hakka poolt penni juurde panema, waid paneb terve penni juurde. Meie juures ja meie isewärki oludes ei ole — teadagi — niisugusel korral poolest pennist juttu, waid see on „ilus mälestus endistest aegadest“. Kui sahkerdaja kaupmees teab, et 15. detsembrist hakkab kõrge tollitariif maksma, miks siis seda kõrgemat hinda mitte juba 5. ehk 10. wõtta, kui wõimalus selleks

soodne on? Kuidas kaudseid maksusid aasta-aastalt tõstetud on, seda näitab meile järgmine kõrwtutiseatud arwude rida; 1921 aasta eelarwe järele kawatseti wõtta 394,9 miljonit marka, tõesti tuli aga aasta jooksul sisse 858,9 miljonit marka; 1922 a. eelarwe järele: 651,5, aga tõesti tuli sisse 1.781,0 miljonit marka! Meie näeme, et nõndanimetatud kaudseid maksusid on härra rahaminister wäga-wäga osawasti osanud tõsta. 1921 aastal on 464 miljonit marka rohkem sisse tulnud, kui eelarwesse ülesse oli wõetud; 1922 a. on rendest koguni üle miljardi rohkem sisse wõetud, kui eelarwes oli ette nähtud, see on, härra Westel on kaudseid maksusid nõnda hästi osanud tõsta, et lõpusumma ligi 3 korda suurem oli, kui eelarwesse oli ülesse wõetud.

Käesolewa aasta eelarwesse wõeti kaudseid maksusid 1.377,5 miljoni marga suuruses üles. Olgugi, et see summa 1922 a. eelarwest üle poole suurem oli wõttis Riigikogu enamus selle ometi wastu, „neelas rõõmuga alla“, küllalt teades, et suurem osa sellest, ligi poolteist miljardi suuruses, waesemate kodanikkude nälja-sissetulekutest maksta tuleb. Aga ka selle hiigla summa juures on härra Westel oma abilistega ikka weel oma suurendamise nõiakeppi tarwitada osanud! Sest juba I poolaastal on 782 miljonit sisse tulnud, see on 100 miljonit rohkem, kui terve aasta poolitatud summa, sisse tulnud. Ja härra rahaminister ütleb asjatundjana, et aasta II poolel tollide sissetulek harilikult suurem on, kui I poole sissetulek, nii et kaudsete maksude üldine summa ka käesolewa aasta lõpul mõne saja miljoni wõrra üle eelarwe-summast ulatab. Ja tulewaks aastaks teadagi — rehkendab härra Westel jällegi suurema summaga, kui tänawu, nimelt leiame tulewase aasta eelarwes käesolewa aasta eelarwe summa — 1.377,5 miljoni asemel 1.413 miljonit. Härra Westel harjutab meid kaudsete maksude redelil ronima, ikka ülespoole, ikka kõrgemale... Meie oleme hästi edasi jõudnud: 1921 a. eelarwe 395 miljonit, 1922 a. eelarwe 651,5 miljonit, 1923 a. — 1.377,5 miljonit — 1924 a. — 1.413,0 miljonit.

Härra Westel, kas see on wiimane katseproow, nii eksamieelne, wõi on Teil tulewaks aastaks uued hüpped kawatsusel?

(J. Piiskar (is.): Ei ole wiimane, ikka edasi!)



Juhataja **J. Tõnisson**: Kui Teie selle üle otsustada tahate, siis võtke juba sõna.

**M. Martna** (sd.): Ka piirituse wõi wiina monopooliga õpetab härra Westel meid ikka „kõrgemale ronima“. Käesolewa aasta tulude eelarwes leiame riigi monopooli 991,5 miljoniga ülesse wõetud. Tulewaks aastaks on ette nähtud 1.283,9 miljonit, see on ligi 300 miljonit rohkem. (J. Soots (põl.): Kes wiina joob, see wõib kama kasta.) Teie hariduse märk puudub Teil täna, härra Soots. (J. Soots (põl.): Teil on ta nina ees.) Wabandage, härra kindral, ma ei näe seda!

Juhataja **J. Tõnisson**: Palun niisuguseid kõnesid mitte jätkata.

**M. Martna** (sd.): Piirituse monopooli suhtes üllatab meid ka weel härra Westel täielikuma uudisega, temal on nõu wiina wabamüügile lasta, see on, praegune tshekisüsteem langeb. Ma ei taha praegu arutama hakata, kas wabamüük parem wõi halvem on. Igatahes tuletan meelde, et härra Kukk, endine rahaminister, praeguse wiinaseaduse isa, wõib olla, et mitte ainult Teie ise, waid et selle taga terve teie rühm oli, tshekisüsteemi karsklastele sellega wastuwõtlikumaks katsus kirjeldada, kuna ta seda mingisuguseks wiinatarwitamise kitsendamiseks kiitis, see pidi ju poolteed keeluseadus ise olema, vähemalt mingisugune „ersats“ keeluseadus... Härra Westel ütleb aga nüüd, et tshekisüsteem selles suunas kusagile ei kõlbawat, waid see meelitada koguni eriti ostma, sest et keegi oma tshekki tarwitamata jätta ei tahta. Ka karskusmehed ei taha tshekisüsteemi kaitseteda. Selle tõenduseks wõin ütelda, et ma alles tunaeile õhtul peetud karskuskoosolekul kuulsin ühe ülema karskusmehe poolt, kes ise karskusliikumise juhitiija on, et tema mitte wiinawabamüügi wastu ei ole ja et ta tshekisüsteemi nii ütelda, kõigi pörgute põhja soowib. Mis aga siinjuures Riigikogu liigetele huwitaw peaks olema, on see; et rahaministeerium ühes piirituse monopooliwalitsusega täieliku uuendusplaani on ette kawatsenud, asi on sedawõrd walmis, miljonilised kulud on tehtud ja waba wiinamüük hakkab maksma, tshekisüsteem langeb. Aga praegu maksab alles 1920 a. seadus, Riigikogu ei ole seda mitte ümber lükanud.

ta ei ole uut seadust wastu wõtnud. Hoolimata sellest on aga kõik kawatsused tehtud ja eelarwe pannakse Riigikogule ette, nii et Riigikogu peab ütleva: „Friss, Vogel, oder stirb!“ see tähendab — neela alla, kui sa mitte sadasid miljonid aknast wälja ei taha wisata. Kui minewal aastal eelarwe-kommisjonis rahaministeeriumi juures sellest asjast jutt oli, siis wõeti selleks eelarwesse küll juba teatawad summad üles. Nõnda siis anti selle algustegemiseks luba. Mina arwan aga, et siiski oleks Riigikogule tulnud enne wana seaduse ümberlukkamise plaan ette panna ja siis alles oleks uue juurde asuda wõinud. Seda aga ei ole tehtud ja selle juures näeme, et monopooli summa, mis tulewal aastal loodetakse sisse tulewat, suurem on, kui käesolewa aasta eelarwes. Põhjenduseks tuuakse ette, et tagawarad ladudest minewal aastal on ära müüdnud ja et neid tuleb nüüd jälle täita. Ma arwan aga, et see on wäikene wiigilehekene, mis tulewal aastal teistsugusena esineb. Kuid üksikasjade juures ei maksa meil peatada, selleks on aega kui eelarwe komisjonist tagasi tuleb. Aga kaudsete maksude juurest ei tihka ma ometi ilma peatamata ja mõnda asjaolu iseloomustamata mööda minna. Ma tahaksin siin ühte wäikest tükikest „Eesti Majandusest“ ette lugeda. Usun, et Riigikogu liikmed seda tõeks peawad, mis selles lehes öeldakse, sest wastab ju see leht kodanlikele nõuetele ja wajaadustele. (W a h e l h ü ü d e d.) Teie, austatud härrad, olete ikka iseäranis nende sotsiaaldemokraatide wastu helded, kes mitte enam sotsiaaldemokraadid ei ole. Ma loen ühest artiklist järgmise koha ette, mis kaudsete maksude raskust kanda peab tõendama: „Mis puutub eriti tulumaksusse, siis luba tagu tähendada, et siin küll waesematele kihtidele kergendus tarwilik oleks. Teadus nõuab, et tulumaksust wabastatakse see osa iga maksja tuludest, mis elatismiinumiks ära kulub. Makswate reeglite järele wabastatakse meil maksust 30.000 mkr. iga maksja kohta neis raioonides, kus elu kallim, ja mujal 20.000 mk.; peale selle arwatakse iga perekonnaliikme elisrahaks 15.000 mk. kallimates raioonides ja 12.000 mk. mujal. Peale selle wabastatakse maksust palgateenijatel weel 20% nende sissetulekust. Nagu näha, ei wasta antud arwud kaugeltki ei maksumaksja enese, ega tema perekonnaliigete tõelike elatismiinumile. Nii wõib siis hä-

datarwilikuna eestkätt elatis-alamäärade normi tõsta. Järgneva riigile sellest ükskõik kui suured kahjud, tuleks nimetatud uuendus siiski läbi viia, sest normaalsel oludel ei luba finanspoliitika kunagi mak- sudega koormata.“

Eriti on viimane lause sarnane tõde, mida kaudsete maksude sõbrad alati peaksid meeles pidama, sest kui maksu- dega koormamine ei ole soovitatav otse- koheste maksude läbi, siis veel vähem kaudsete maksude läbi. Koormaw maksustamine ei ole mitte kaua läbi wiidaw. See on nii, kui nõrgale hobusele ikka tagant järele koormat peale laotakse. Ta hingab wiimaks oma hinge välja ja maksu- maksja lööb enne veel tagant üles — mõnikord. (H. Anniko (kristl.) hüüab m i d a g i w a h e l e.) No Teie, härra An- niko, peate ju seda asja hästi teadma, Teie elate ju hobusekasvatamise ligemal! — Artikli kirjutaja tahab sellega näidata, et tulumaksu ebaõigelt määramine koda- nikkudele raske koorma peale paneb. Ja kaudsed maksud, mis eriti möödaläinud aastal ligi kahe miljardi marga suuruses sisse tulid ja siingi monopoolidega ligi kolm miljardit, ehk ligi pool kogu riigi sis- setulekutest, need lasuwad elanikkude peal veel palju rängemalt ja seda ränge- malt, mida waesem keegi on, mida wähem kellegi sissetulek on. 1922 aasta riigi sissetulekud on wäljaminekutest ter- welt  $1\frac{1}{2}$  miljardit suuremad. Seda on mõ- nelt poolt alla kriipsutatud, ka härra Strandman juhtis tähelepanu eriti selle peale, et need  $1\frac{1}{2}$  miljardit just kaudsete maksude kaudu sisse on tulnud. Me olek- sime eeldada wõinud, et need  $1\frac{1}{2}$  miljar- dit, mis minewal aastal mitte ära ei tar- witatud, nüüd sedawõrd sisse nõudmata jääwad, tulewa-aasta maksudekoormat kergitawad. Riigi harilikud kulud lasuwad seda raskemini ja hirksamini waeste ini- meste, waesemate rahwakihtide peal, mida waesem ja wäiksem riik on. Selle, juba muidugi wäga ränga koorma kõrwal wõtab Wabariigi Walitsus veel terwelt 25 marka iga saja marga peale ülemäärade maksusid! Ja seda nähes öeldakse koguni, rahwa maksuwõim on kaswanud! Eesti edeneb priskeft!...

Loomulikult oleks härra rahaminister selle ülemäärase  $1\frac{1}{2}$  miljardilise sissetu- leku tulewaks aastaks arwesse wõtma, ja rahwa maksukoormat sedawõrd kergi- tama pidanud, kui palju rahwas möödaläi- nud aastal rohkem oli maksnud. Aga

waadake, need  $1\frac{1}{2}$  miljardit on juba näp- pude wahelt wälja antud! — „Eesti Ma- janduse“ toimetaja, kes neid asju täpselt näib teadwat, ütleb selle kohta järgmist: „Nii nagu seisukord praegu on, ei wõi üldse küsimust tekkida riigikassa ülejääkide kuluta- mise kohta, sest et need ülejää- gid juba ära kulutatud ongi. Eesti pank on nad laenu taht- jatele wälja andnud ja kui riik neid nüüd omakorda tahaks ku- lutada, siis tähendaks see ai- nult uut paberraha trükkimist 2 miljardi suuruses, sest laenu- sid 2 miljardi eest täna üles ütelda oleks kogu meie majan- duse haamri alla ajamine.“ Üle- jääk on siin juba „mehele pandud“, nagu rahwasuu niisugusel korral ütleb, raha on Eesti panga kaudu laenudeks antud ja kui pank seda nüüd tagasi tahaks, siis tä- hendaks see „kogu meie majanduse haamri alla ajamist...“ See tähendaks, kui rahaminister tahaks neid  $1\frac{1}{2}$  miljardit, mis ta 1922 aastal rohkem sisse wõttis, tulewal aastal rahwa maksukoorma ker- gitamiseks ära tarwitada, siis tähendaks see asjatundjate arusaamise järele kogu Eesti majanduse haamri alla saatmist! Täheleb, Eesti töölised on oma nälja- krossid kaudsete maksude näol ülearu maksnud, nendest kogusid miljardid, aga need miljardid on ette wõtjatele wälja an- tud, nendele samadele ette wõtjatele, kes nüüd töölisi lahti lasewad, kes palkasid alla suruwad ja kes töölistega kõigiti selle retsepti järele talitawad, nagu härra Westel kewadel awalikult teada andis, nagu igaüks „Päewalehest“ lugeda wõis, et nimelt: töölised elawad aina wab- rikantide armust. Wabrikantidel oleks hoopis kasulikum wabriku wärawad kinni panna. Ainult heamehe poolest an- nawad nad töölistele tööd. Sellepärast peawad töölised oma olukorra paranda- mise unistustest loobuma...

Tööliste olukorra parandamine on härra Westeli sõnade järele unistus, mis wõimatu läbi wiia, ehk ainult siis on neid wõimalik läbi wiia, kui töölised rohkem tööd teeksid. See tähendab, tehku töö- lised 8 tunni asemel 12 tundi tööd ja higis- tagu enestest niipalju kui wõimalik töö- tegu wälja! Ja teadagi — wõimalikult odawa palga eest. Ette wõtjate tööstu- rite olukorra parandamist ei pea härra Westel mitte unistuseks. Nende olukorra

parandamiseks nõõrib rahaminister tööliste näljapalgast miljardid kokku ja annab ettewõtjatele laenuks! Selleks on 1922 a. riigi wäljaminekutest 1½ miljardit järele jäänud. Aga kui töölised oma olukorda parandada tahawad, kui töölised kõrgemat palka ja paremaid töötingimisi nõuawad, siis nimetatakse seda unistuseks, sellest peawad töölised loobuma ja meeles pidama, et neid ainult armupoolest tööle wõetakse, et neile ainult heamehe poolest palka maksetakse.

Mõni kord tuuakse ette ka teisi wäiteid. Sellesama „Eesti Majanduse“ toimetaja on Wene-Balti tehase juhatus poole pööranud ja küsinud, missugused wäljawaated on sellel wabrikul tulewikus, ning on õige lootusrikkaid seletusi kuulnud. (K. Ast (sd.): Rahwuswahelist skandaali teha selle wäljawaatega!) Noh, rahwuswaheline skandaal. — Eesti on liiga wäikene selleks ja need miljonid, mis Vickers kaotab: rahwuswahelist skandaali teha on raske. (Wahelhüüe sotsiaaldemokraatide ridadest.) No ja, igatahes läheb üks „rekwisiit“, nimelt usaldus Eesti vastu, kaduma. (J. Temant (põl.): Perekondlik jutt.) Puutub nähtawasti Teie perekonna huwidesse? (J. Piiskar (is.): Sellepärast tundub ka härra Laarman'ile nii koduselt.)

Juhataja **J. Tõnisson**: Ma palun need perekondlikud jutud hilisemaks jätta.

**M. Martna** (sd.): Nõnda siis, austatud Riigikogu liikmed, Teie arwate küll, et kui Eesti majandus mitte haamri alla ei pea minema, siis tuleb rahwa suurtel hulkadel edasi suuri kaudseid maksukoormaid kanda! Tuleb ehk iga aasta 1½ miljardit ettewõtjate toetusmaksu wõtma hakata... Tartu töösturid andsid juba awalikult teada, et nad ilma suurte miljonniste laenuwõtte tööliste palkasid enam edasi maksta ei suuda. Seda ei ole meie mitte ainult Tartust kuulnud, seda kuuleme paljudest teistest kohtadest nõndasama...

Käsilkäes niisuguse maksu ja laenupoliitikaga tõstab härra Westel ühtlasi elukallidust. Märtsikuust 1922 a. alates on wäga tähtsad toiduained, nimelt raswa- ja lihaained ja keeduwili 40—50% tõusnud. Härra Westel, ma pean tähendama, et sel ajal Eesti mark mitte ei kõikunud.

Kogu see aeg, kui see 50%-line tõus teoks sai, oli Eesti mark Teie enda tunnistuse järele kindel, stabiilne. Nüüd aga ütlete Teie muidugi, et marga kõikumisega ühtlasi elukallidus tõuseb. Wäga õige, et marga langemisega uus hindadetõus ajajärk algab. Aga ma pean kahetsema, ma pean kõigi nende tööliste ja kehwormate rahwakihtide huwides kahetsema, et walitsus seda kallinemist, mis 1922 a. märtsikuust saadik päewpäewalt järjekindlalt on tõusnud, kalliduse tõusmiseks ei tunnistagi ega selle vastu mingisuguseid abinõusid tarwitusele ei wõtta. Isegi praegusel silmapilgul, kus nälg rahwast ikalduse ja tööpuuduse kaudu ähwardab, ei kuule meie ikka weel kõppu ega kõbinat, et Wabariigi Walitsus elukalliduse vastu midagi ette wõtaks! Hindade tõus on praegu täies hoos ja ulatab ka juba leiwa ja jahu hindade peale, mis senni õnneks mitte ei tõusnud. Kuma wõi, liha, raswa jne. hinnad järjekindlalt tõusid, jäid wilja, jahu ning weskisaaduste hinnad püsima, ehk langesid koguni. Kui need mitte ei oleks langenud, siis oleks meie elukallidus praegu juba üle poole kallim kui ta märtsikuus 1922 a. oli. Aga nüüd on leiwa hinnad tõusma hakanud, Roterman'i wabriku, härrade Kuusik'u, Patrik'u ja mis kõik nende nimed on, kasuks. Ajalehed ütlevad, et neile olla tollimäära tõstmisega miljonid lausa kätte mängitud. Leiwa ja saia hinda tõstes „teeniwad“ need rahwa heategijad teised miljonid esimestele liaks. Ma ei wõi mitte järele katsuda ega uurida, kuidas wahekorrad tõelikult seisawad, aga siin näib kaks weskite partiid, kaks püüli partiid üks teise vastu wõitlewat. Kumb tolli „tõe“ enesele wõidab, kas Roterman'i wabriku omanikud, wõi jälle Puchk ja Pojad, kes „Ilmarine“ wabrikusse püülijahuweski sisse seawad ja kinnitawad, et nende kalkulatsioon õige on. (Wahelhüüepõllumeeste kogudest.) Jah, sel ajal, kui Teie sotsialist olite, olid ka nemad tõepoolest sotsid... Teie näete, et meie laager teile otse pärlid annab, sest nemad kui marksistid on teadmisi omanud, mida nad pärast, kui kapitalistid hästi kasutada oskawad. (Wahelhüüeparemalt poolt: Kasu on sellest sotsidel.) Ei, kasu on sellest matsidel, mitte sotsidel. (L. Johanson (sd.): Aga mitte õigetel matsidel, waid matsidel jutumärkides.)

Juhataja **J. Tõnisson**: Palun seda nomenklatuuri kuidagi rewideerida.

**M. Martna** (sd.): Ma ütlesin seda seletuseks, et mina seda nomenklatuuri piirata ja salata ei saa, sest see on awalik saladus, et meid sealt poolt sotsideks nimetatakse ja et ma juba ükskord seletasin, et sedasama saan vastu tegema.

Meie oleme, nagu Riigikogu liikmed väga hästi teavad, mainitud toiduainete väljaveo piiramist nõudnud. Meie oleme nõudnud, et siseturu hinnad püsima peaksid pandama, et rahwa suured hulgad wõiksid alatoitluse hädaohu alt pääseda. Meile wastati ja wastatakse praegu, et seda ei wõi, ilma waba toiduainete väljaveota minna riik hukka, riik tarwitab waluutat ja ainult väljaveo teel on wõimalik Eesti marka langemise eest hoida. Marga langemine tähendaks aga ka tööliste suurt kahju. Selle vastu ei ole midagi ütelda, need on osalt wastuwaidlemata tõed. Kuid siinjuures unustatakse see ära, et igale tõe ja igale põhimõttele rahwa eluwõimalust ohwerdada ei wõi! Tähendab: elukalliduse tõstmise teel koguti väliswaluutat selleks otstarbeks, et Eesti majandust ja rahwuslikka ettevõtteid laiendada ja jalul hoida, just nagu need 1½ miljardit, mis 1922 a. riigi kulddest üle jäid, selleks ära kulutati ja Eesti panga läbi välja laenati. On ikka öeldud, et meil väliswaluutat waja on ja et meie seda muul wiisil ei saa, kui just niisuguste wäärtuslike toiduainete väljaveo läbi väljamaa turgudele, siis tähendati ikka selle peale, et väliswaluutat on meil eestkätt tarwis meie marga stabiliseerimise mõttes. Meie näeme aga nüüd, et nõnda korjatud kindlanimelised wõõrad rahad, mida suuremaid summasid olemas pidi olema, et need nõndanimetatud tööstuse hädalahendamise ja finanseerimise kõrwal ka suurel määral kauplemise finanseerimiseks on ära kulutatud. Nende rahadega on kaupmehed nii palju kaupa sisse wedanud, et peale nende eneste ladude kõik wabariigi tolliladud öeldakse laeni nende kaupadega täidetud olewat. Kõneldakse neljast, wiiest kunni kuuest miljardist, mille wäärtuses kaupad sisse on weetud ja mille eest öeldakse koguni tollimaks maksmata olewat. Ma ei taha mitte eeldada, et meie härra rahaminister niisugust suurt kaupade sissewedu ainult selles mõttes toetas, et rohkem tollimaksu saada. Kui see asi oleks

ikka edasi läinud ja kui kaupmehed nende kaupade eest, mis praegu ladudes on, tolli oleks ära maksnud, siis oleks tõepoolest tänawuaastased tulud weel suuremad olnud, kui nad mullu olid. Nüüd näib sellel asjal aga punn ees olewat — kaupmehed ei suuda enam kaupadid välja lunastada, kaubad mädanewad, kopitawad ja wettiwad ladudes. Kes selle kahju kannab, on küsitaw, aga esiotse on see kahju rahwa kanda, sest väliswaluuta, mis väljaveo kauba läbi saadud ja saada püüti, on rahwa elu sisemaal kallimaks ajanud, wäljakannatamataks teinud. Nüüd, austatud Riigikogu liikmed, on meie kaupmehed isesuguse waadete muutmise ringkäiguga sinna jõudnud, kus nad endist litsentside poliitikat tagasi soowiwad — nad näeksid heameelega jälle mingisugust litsentsi süsteemi, wõi mingisugust muud süsteemi, mis sisseweo suhtes keelu näol maksma peaks pandama. Teie teate, austatud härrad, et meie pahemalt poolt sisseweo piiramise vastu ikka oleme olnud ja meil on väga armas nüüd seda kuulda, et seda tõtt Teie eneste poolt tunnistatakse. Mõõdaläinud nädalal olid Tartu kaupmehed ja töösturid koos ja nad pidid sedasama tunnistama, et praegune kaubandus-poliitika on alla mäge ja isegi rappa wiidud. Nende arwates tulla paratamata kaupade sissewedu piirata, milles nad weel tulewikulootusi ennustawad. Kui teie nüüd wafele hüüate ja ütlete, et see litsentside süsteem ei olnud hea, siis pean ütleva, et süsteem kõlbas küll, aga teil, austatud härrad, ei olnud inimesi selle juurde panna. Need inimesed, keda teie sinna juurde panite, need — „liha teie lihast ja luu teie luust“ — hakkasid otsekohe eneste ja oma sõprade taskuharudes toimima, teateid selle üle sõpradele edasi andma, kes ja kunas lubasid saada wõiks, nii, et selle süsteemi all niisamuti ülekohtusel ja ebatarwilisel wiisil kaupadid sisse weeti, nii, et nurin üldine oli, miks ainult need ja teised lubasid said, aga mitte kõik. Kindel on, et kõik kaupmehed ilma piiramata sisseweo lubata nälgasid, ja kes wõib ütelda, et kui teie selle süsteemi nüüd uuesti maksma paneksite, et siis tõepoolest kohased inimesed leitakse, kes selle läbi wõiwad wiia? Sel ajal pandi üldine hüüdsõna maksma: „Wabakaubandus reguleerib ise ennast!“ Nüüd teie näete, austatud härrad, kui kaugele see wabakaubandus ennast on reguleerinud. Selsamal silmapilgul hüüd-

site teie ju ka „riigistamistele tuleb lõpp teha“, sest teie teadsite, et eraettevõtjatel head võimalused olid riigi kulul warandusi kokku ajada. Kõneldi rahwusliku kapitaali kogumisest ja kasvatamisest. Ja — Teie arwates — ei pidanud riik seda koguma ega kasvatama, waid seda pidid erainimesed tegema. See wastuoksa „riigistamine“ on tuntawad jäljed järele jätnud. (J. Soots (põl.): Wõim oli Teie käes!) Härra Soots, wõim on ikka Teie käes olnud, sest Teie olete ju kindral ja kes on wõimsam, kui kindral? Waadake, mis ma Teile ütlen, härra Soots, see, wõib olla kipitab Teis wähe, sel ajal, kui riigistamise wastu hüüd käimas oli, sel ajal toodi Wenemaalt pankadest meile õige hea hulk aktsiaid — need toodi Tartu rahulepingu põhjal riigile. Aga need hüüdjad, kes hüüdsid, et ei ole tarwis riigistada, waid on tarwis erainimestele võimalus anda rikkuste kogumiseks — nüüd olewat nendest aktsiatest wäga palju, niisugune osa erainimeste kätte läinud, et mitte ei tea, kas riigile üldse weel midagi järele on jäänud. Riigi eelarwest ei leia meie selle kohta mingisuguseid teateid, kui palju riigil neid aktsiaid on olnud, kui palju neid praegu järel on, kas nendest midagi sisse tuleb, kes nende üle walitseb, millal ja missuguse hinna eest need ära on müüdnud, mis nüüd erainimeste käes on jne. See kõik on saladus. Aga see ei ole mitte enam saladus, et just teie ridades wäga palju nende aktsiate omanikka leidub. Kui nende käest küsida, kust ja millega nemad on omandanud, siis ütlevad nad, wõib olla, et nad kokkuhoidlikult on elanud ja et nad aktsiad pankadest ostnud. Aga kui nende käest edasi küsida, et õpetagu nemad seda kokkuhoidmise kunsti ka teistele, siis ei saa nad seda kunsti mitte õpetada, sest see on enamasti „wõtakunst“ olnud. Nemad on, wõib olla muidu küll wäga kokkuhoidlikud olnud, kus andmine kõne all oli, aga kus wõtta oli, seal ei olnud nad teips mitte kokkuhoidlikud.

Härra Temant ütleb harilikult eraomanduse asemel „äraomandus“. See keeleline eriwus näib tema ligemate poliitiliste sõpradeseas majanduslikuks mõisteks arenenud olewat, nimelt äraomandamise suunas...

Kuhu oleme meie selle poliitikaga jõudnud? Ma toaksin teile härrad Riigikogu liikmed, ühe pildikese ses suhtes. (Wahelhüüe K. Tonkman'i (põl.)

poolt.) Teie isaisale on mõisahärrad õige sugukonna nime andnud, härra Tonkman!

Töölise päewapalk oli 1913 a. 1 rubla 80 kopikat. See keskmine päewapalk on toodud nendest andmetest, mis Tallinna linna statistika büroo on omal ajal kogunud. See on ennem madal, kui kõrge. Teie armastate ikka kulla pinnal rehken-dada ja peate minule nüüd ka lubama ja ka õigeks tunnistama, et ka see 1 rubla 80 kopikat kuld oli ja kui meie selle markadeks ümber rehkendame praeguse kursi järele, siis oli töölise keskmine päewapalk 1913 aastal 306 marka. Sedasama laadi tööline, tähendab keskmise osawusega, teenib praegu päewas 180 marka. Kui arwame 25 tööpäewa kuus, siis näeme, et 1913 aastal teenis tööline 7650 marka kuus. Praegu, 1923 aastal, teenib niisugune tööline 4500 marka kuus see on 3150 marka wähem. Oletame, et töölisel on naine ja üks laps, wõtame selle Prantsuse süsteemi, mis meil nüüd üldiseks kipub saama, see on, et perekond ei ole suurem, kui kolmepealine, olgugi, et see süsteem tööliste perekondades weel täitsa „läbi wiidud“ ei ole. Perekonna-pea, peremees wõi perenaine, peab minu arwates ostma kuus 150 naela rukkileiba, 30 toopi piima, 15 naela sealiha, 15 naela supiliha, 10 naela wõid, 8 naela suhkurt ja 90 naela kartulid. Iseenesest mõista, et siin weel kõik ained ei ole üles wõetud ja ma ei taha ka öelda, et see kõige õigem mõõt on, kuid arwestamiseks, wõrdlemiseks wõib seda tarwitada. Peab kahetsema, et meie statistika keskbüroo weel mitte nõnda kaugel ei ole, et ta indeks, wõi mõõtarwud wõiks üles seada. Ma olen statistika keskbüroo juhatajaga mõnda korda rääkinud ja wiimati teatati sealt poolt, et neil olla nüüd tõsine plaan tulewase aasta esimestel kuudel elukalliduse indeksi ülesse seada. Mina soowiksin, et see võimalikult ruttu sünniks. Mina tahaksin ikka ja alati õigeksleitud arwudega opereerida. — Ma tean wäga hästi, et statistika keskbüroo iseseisew asutus ei ole, waid temal on ainult teataw iseseiswus. See ei ulata nõnda kaugele, et ta kõik teha wõiks, mis ta tarwilikuks leiab, waid ta peab waatama ja kuulama, mis soowitakse. Teisiti ei wõi see ju olla... — Mina kardan, et minu poolt etetoodud arwud ennem wäiksed, kui suured on. Pean juurde lisama, et perekond toiduainete peale kahtlemata weel roh-

kem wälja andma peab, sest kõik ained ei ole siin üles wõetud. Need ette loetud ained maksid 1913 aastal 20 rubla 79 kopikat, see on markades arwatult 3536 marka. Kui tööline praegu needsamad ained ostab, siis peab tema nende eest maksma 4637 marka. Teie näete, austatud härrad, et tööline, kes 4500 mrk. kuus palka saab, nende ainete eest wälja andma peab 4637 marka, see on 137 mrk. rohkem, kui ta üldse kuus palka saab. Kui tööline 1913 a. 45 rubla kuus sai, ja mainitud ainete eest 20 rubla 79 kopikat wälja andis, siis jäi temal veel järele 24 rubla 21 kopikat. Siin on üks wäikene pildikene: Kaks musta posti. Need postid wõrdlewad palka 1913 ja 1923 aastal. 1913 aasta töölise palka tähendab pikem post ja 1923 aasta palka lühem post. Nii suguses pildis on kergem wõrrelda: silm awitab kaasa, kuna kõrwaga kuulnud arwu mitte ikka nii õiget wõrdluspilti ei anna. Kui nüüd arwesse wõtta, et praegune tööline ka seda summat tarwitab, mis töölistel 1913 aastal peale mainitud toiduainete ostmise tarwis läks, see on 24 rubla 21 kop. ehk markades 4124 mrk. ja kui meie oletame, et töölistel need samad vajadused ka nüüd on, mida tööline 1913 a. oma 24 rubla 21 kop. kattis, ja et need vajadused nüüd nõndasama kallimad on kui näiteks toiduained, siis tuleb wälja, et see summa praegusel ajal 6750 marka wälja teeks, ja meie leiame, et tööline peaks praegu kuus palka saama 10.750 marka. Ja sellest palgast ei saaks tema praegu mitte paremini elada, waid halwemini. Eksiarwamisi ära hoides lisan ma juurde, et tööliste seisukord ka 1913 a. kaugeltki lahe ega hea ei olnud. Ta wõis ka tol korral ainult wiltsalt elada. Aga tänasega wõrreldes näib ta seisukord ometi wõrdlemisi parem olnud olewat. Waadake, niisuguses seisukorras on meie tööline praeguse walitsuse poliitika tagajärjel. Ja kui meie siin jälle meelde tuletame seda nimetust, mis professor Gustaw Suits omal ajal oma kirjakesele andis „Eesti Töö wabariik,“ siis oleks see praegusel ajal nali, pilge! Austatud Riigikogu liikmed, see aga ei ole veel kaugeltki kõik.

Härra rahaministri kõne waele, kui härra minister ikka toonitas „Meie“ ja „meie“, tähendas minu parteiseltsimees Johanson: „Kes see meie on?“. Ma ütlen, minu seltsimees küsis seda täie õigusega, täie loogikaga. Kui härra raha

minister seda „meie“ tarwitas, siis mõtles ta sellega muidugi Eesti riiki, et terve selle huwide piirkonda kuulub kogu riik ja kogu Eesti rahwas. Seesama arwamine on ka meie praegusel Wabariigi Walitsusel. Mis mina aga eelarwes leian puuduwat, see on — tööline, see on arwuliselt suurem osa Eesti rahwast, suurem osa mainitud „meiest“. Mitte ühe sõnagagi ei ole töölise huwisid siin puudutatud ega nimetatud, olgu see missugune tööharu tahes, ei mingi tööharu tööline ei leidnud oma vajaduste- ja puudustega meie walitsuse poolt tähelepanu, wälja arwatud talupoeg. Mina ei ütlen seda selleks, nagu tahaks ma talupoja eest hoolitsemist hukka mõista. Kui hiljuti siin Riigikogus, pean ütlemata, suurema kõlinala, kui seda waja oleks olnud, ikaldusaastakõneldi, sest walitsuse poolt hiljem kogutud andmed näitasid, et ikaldus ei ulata lootuse järele üle 20 protsendi. Seda olen ma ajalehtedest ametliku teatena lugenud: arwatawasti teawad ometi ametlikud aruandjad ja teadaandjad, mis nad kõnelewad ja awaldawad? Teie teate wäga hästi, et meie ei ole kunagi selle wastu olnud, kui põllumajandust on toetatud. Meie oleme selle poolt olnud, kui piimaühisustele laenusid määrati, oleme selle poolt olnud, kui asunikudele ehitamiseks ja muudeks ostarbeteks laenusid määratakse, oleme ka alati selle poolt olnud, kui põllumeestele põllumajanduslikka laenusid määrati. Meie ei ole mitte nii nägemata, kui ma seda kahjuks teist pean ütlemata! Et põllumajandust tuge tarwitab, et temale peab ühel ehk teisel korral nii ütelda „käälelt kinni hakkama“, seda ei ole meie kunagi salanud ega selle wastu olnud. Ma olen ise küllalt põllumeeste hädadest kõnelenud ja awalikult sellest kirjutanud, ma tunnen nende häda wäga hästi. Mul on elawalt mees kaks suurt näljaaastat, 1867 ja 1868, mis ma poisikesena läbi elasin. Soowiksin, et eelolew näljaaasta mitte nõnda kaugele ei ulataks, mitte nõnda kurb ei oleks. Peaks põllumehed rutem niihästi majanduslikkudest kui ka kultuurilistest puudustest üle saama, mis aastasadasid on kestnud ja mis meil põllumajanduse kängu on jätnud. Aga nii pea, kui meie Eesti töölistest kõneleme, siis olete teie kurdid, siis hirwitate teie, siis ei ole teil arusaamist, et ka tööline mõnikord „käälelt kinnihakkamis“ wajab. Meie ei leia käesolewas riigi eelarwes ühteainustki summat, mis oleks

töolistele nende hädade lahendamiseks määratud! On olemas hoolekande-summad, kuid siis peab Eesti tööline enne waestemaja kodanikuks saama, kui ta sellest summast osa saab. Tööjõud, see on töölise jõud, mis kõik väärtused loob. Ärge ärwake, et ma siia hulka ei arva inseneeride ja nõndanimetatud tööstuse „kaptenite“ tööjõudu, olgu tööstuses, olgu põllumajanduses. Kõik teawad, et nende kõigi tööjõud on see, mis kõik väärtused loob. See tööjõud kokku on, mis kõik väärtuste loojast jõust on eelarwest väljapoole jäetud, aga ainult k u l u d e s u h t e s. Ma olen juba näidanud, et maksude ja riigi sissetulekute suurem koorem waestemate rahwahulkade õlgadel lasub. Siin aga, kus walitsus riigikassasse maksude kaudu kogunud rahasummasid tarwitab, jätab tema tööliste vajadused täiesti tähele panemata... Ma wõin kindlasti oletada, et meie rahaminister härra Westel'i waated üksi niisugused ei ole, waid et need waated on terve Wabariigi Walitsuse waadetega kokkukõlas, sest eelarwe ja selle seletuskiri, mis minu ees on, käis ometi kogu walitsuse käest läbi, kes ta siis Riigikogule edasi andis. Aseri komöödia ajal olen kuulnud, et härra rahaminister ka selle üle walitsuse koosolekul nõu on pidanud, mis ta siin peale mainitud seletuskirja weel edasi pidi seletama ja kõnelema. Sellest, mis härra Westel siin suusõnaliselt ette kandis, ei kuulnud meie mitte üht ainust sõna, mitte üht ainust wäidet Eesti tööliste kasuks. Eelarwe on Eesti töölisest mööda läinud, nagu meie terve walitsuse poliitika töölisest mööda läheb. — Ma panen imeks, et ma teie suust weel mitte seda küsimust ei kuule, mis oleks pidanud minister töölistest kõnelema. (N a e r.) Ma ootasin seda teie poolt kindlasti, sest Teie olete endid nõnda hindama õpetanud... Ma ei oodanud teie poolt, et härra minister siin Eesti töölistest kiidulaulusid oleks ette kandma hakanud, nagu luuletajad Eesti neiuist kõnelewad. (S e g a s e d w a h e l - h ü ü d e d.)

**Juhataja J. Tõnisson:** Palun mitte kahekõnesid pidada.

**M. Martna (sd.):** Minu härrad, meie ei ela mitte ainult põllumajanduse suhtes rasket kriisiaega läbi, waid meie elame kogu oma majan-

duselu kriisiaega läbi. Kriisiaeg tööstuse alal ja tööstuse suhtes algas juba warem. Meie wõiksimme härra rahaministrile ja walitsusele andeks anda, et nad põlluikaldust mitte ette ei näinud, sest see tuli pärast ilmsiks, kui eelarwe juba kokku oli seatud, aga andeks anda ei wõi meie mitte, et walitsus ja härra rahaminister seda wiletsust, seda häda ja seda tööpuudust, mis juba waremalt ette näha oli, ei ole silmas pidanud.

**Juhataja J. Tõnisson:** Rkl. Martna, kas Teie kaua kawatsete kõneleda, ma teeksin waheaja.

**M. Martna (sd.):** Jah, ma olen sellega wäga hea meelega nõus.

**Juhataja J. Tõnisson:** Kuulutan 15-minutilise waheaja.

Waheaeg algab kell 1.30 min.

Peale waheaga jätkub koosolek kell 1.45 min.

Koosolekut juhatab esimees **J. Tõnisson**.

Sekretääri kohal abisekretäär **J. Wain**.

**Juhataja J. Tõnisson:** Riigikogu koosolek kestab edasi.

**M. Martna (sd.):** Austatud Riigikogu liikmed! Ma juhtisin Teie tähelepanu selle peale, et meil praegusel silmapilgul mitte ainult põllumajanduse ikaldusega tegemist ei ole, waid ka õige laialt walitsewa tööpuudusega. See tööpuudus awaldas ennast juba warakult. Meie ei ole ilma maski ilma töötatöolisteta olnud. Ainult need andmed, mis meie oleme tööbörsede poolt saanud, ei ole meile ilmiski õiget arwu näidanud. Ja kui ka seal arw õige oleks olnud, see ei näitaks siiski weel tõsisist tööpuuduse ulatust. Meil ei ole, näituseks, weel sugugi andmeid selle üle koguma hakatud, kuipalju töölisi on, kes lühemat aega tööd teewad, kui harilikult, kes nädalas wähem kui 6 päewa tööd teewad ja kes päewas wähem kui 8 tundi töötawad. Ka niisugune töötegemine tähendab tööpuudust. Sellekohaseid andmeid ei ole meil ametlikkudes aruannetes weel mitte. Mul on siin üks aruanne, mis minule minu palwe peale statistika büroo andis just niisuguste lühikese aja töötegitajate arwu üle. Selle järele oli näituseks Tallinna puuwillawabrikus 1. jaanuaril s. a. 4.164 töölist, 31. septembril oli 5135 töö-

list. Selle aja jooksul oli tööliste arv — 1. jaanuariga võrreldes — tõusnud. Aga suurim tööliste arv oli 1. juunil 5337. See tähendab 1. IX. vähenemist. — Kreenholmi wabrik ei töötanud osalt 5 päewa augustis ja 9 päewa septembris. Balti puuwillawabrik seisis 7 päewa septembris ja 8 päewa oktoobrikuus. Oktoobrikuul vähendati tööliste arwu 112 inimese võrra. Meie teame, nagu ajalehe sõnumitest läbi läks, on selle wabriku töölised kõik 15. detsembriks üles öeldud, ilma mingisuguse aja ära määramata, millal nad uuesti tööd võiksid saada. Meie lugesime hiljuti lehtedest, et Kreenholm'is 250 töölise töölt lahti lastud oli. — Kalewi wabrikutes oli 1. jaanuaril 1950 töölisi ja 3. septembril 2200. Narwa ja Hiiu-Kärdla wabrikud töötasid aprilli-, mai- ja juunikuudel ainult 4 päewa nädalas. Suurim töölistearw linawabrikutes oli 1. augustil: 1338. 1. jaanuaril oli töölistearw 1279; 31. septembril — 1163. See on aasta esimesel poolel väike tõus, hiljem aga tuntaw töölistearwu vähenemine. Seisma jäänud olid: Rakwere linawabrik juunikuul 48 töölisega, Pärnu lina- ja takuketramise wabrik septembrikuul 52 töölisega. Wiljandi linawabrikus vähendati septembrikuul töölistearwu 76 võrra. Pärnu lina aktsiaseltsi wabrikus vähendati oktoobrikuul töölistearwu 83 võrra: Abja linawabrikus septembrikuul 27 tööliste võrra. — Augustikuul jäi seisma Wilman'i hülsiwabrik 34 töölisega, juunikuul jäi seisma „Estoköit“ 32 töölisega. Tallinna õli- ja wärnitsawabrik „Ekstrakor“ jäi jaanuarikuul seisma 25 inimesega. O-ü. „Särwe“ wabrik jäi ümberehituse tõttu 16 töölisega seisma. Annuki mineraalwete wabrik jäi seisma juulikuul 15 töölisega. Tiku-traadivabrik (The Timberg ja Ko) jäi seisma 2. augustil 33 töölisega, tubakatööstuses oli juulikuul 836 töölise. 1. oktoobril 748, see on 88 töölise vähem. See näitab, austatud Riigikogu liikmed, kuidas töö on vähenenud ja kuidas töölised on lühemat aega tööd pidanud tegema hakkama ja kuidas wiimaks töölisi hoopis lahti on lastud, ilma et selleks teateid oleks, millal nad jälle tööd saavad. — Tallinna ja Harjumaa kogu töölistearw tööstusasutustes oli 1. jaanuaril 1923 aastal 21.882, 1. juulil oli see arv 17.791, ja 1. augustil 16.194. Meie näeme, et siin on tööliste arv vähenenud kunni 1. augustini 21 tuhande pealt

16 tuhande peale, see on 5.688 töölise vähem juba 1. augustist. Kui palju see arv praeguse ajani on kaswanud, seda ei wõi ma praegu kindlaks teha, aga üldiselt on teada, et tööliste lahtilaskmised edasi kestawad. — Wabrikantide ühiseuse poolt minule antud sellekohased teated täiendawad mõnda, mis ma ette kandsin: Kreenholmis töötawad praegu 1800—2000 töölise 4 päewa nädalas ja Sindi kalewi ja sitsimärkimise wabrikus umbes 800 töölise, töötawad nõndasama 4 päewa nädalas, kuna Balti puuwillawabriku ketramise osakonnas enne üldist tööseisakut kauemat aega ka ainult 4 päewa nädalas tööd tehti. „Ilmarine“ wabrikuwalitsus laseb töölised igal hommikul wabrikusse minna, kus meister tööliste enamasti ütleb: tänna tööd ei ole. Töölised on peaaegu ilma tööta, wälja arwatud üksikud harwad juhtumised, kus mõni üksik tööd wõib teha. Kuid aruanetes ei nimetata „Ilmarine“ töölise mitte lahtilastud wõi ilmatöötaja tööliseks, waid neid arwestatakse sellest hoolimata nende hulka, kes tööd teewad, sest nemad ei ole ju wormilikult lahti lastud... Teie näete austatud Riigikogu liikmed, et meil suur tööpuudus walitseb. Aga wõtame nüüd põllumajandus sellele lisaks. Nagu teada, kuhjab seal töö kokku suwekuude peale, kuna talwel vähem tööd on, seda teab ju igaüks. Kuid ma pean siinjuures tähendama, et see teadmine ometi nii üldine ei näi olewat. Mõne päewa eest lugesin mina „Päewalehe“ ühe juhtkirja lõpus, kus lehe peatoimetaja, wististi härra Luiga, kirjutatud oli, et niisugustel tööta inimestel tööpuuduse kordadel on wõimalus pöörata meie maa poole, kes weel tuhandeid käsi wastu wõtab. Härra Luiga kirjutab, et ei ole midagi parata, kui inimesed halwa töö ja ameti waliku tõttu tööpuuduse all teatawatel kordadel peawad kannatama. Nemed peawad ümber õppima ja kusagil mujal tööd otsima; arwab härra Luiga „Päewalehes“, ja näitab selle peale, et meie maa ikka weel tuhandeid käsi wastu wõtab. Ühel rahaasjanduse komisjoni koosolekul ütles üks Riigikogu liige umbes sedasama. Tema nagu oli seda üteldes väga tõsine, nii et igaüks pidi mulje saama, et mis see härra Riigikogu liige ütleb, on kindel tõde ja wankumata teadmises öeldud. Ta ütles järgmist: „Kes tööd saada tahab, see wõib maal ikka ja alati tööd saada“. Nüüd, austatud Riigikogu liikmed, pööraksin



mina nende härrade poole ja paluksin neid minule need aadressid teada anda, kus kohas need kolmsada Narwas lahtilastud töölist wõiksid tööd saada ja kuhu need umbes paartuhat Balti puuwillawabriku töölist, kes 15. detsembril ilma tööta jääwad, — wõiksid pöörata ja tööd leida. Ma kardan, et nendel härradel neid aadressisid teada ei ole ja ei wõigi olla. Kuid siin peab wabariigi põllutööminister tead- jam olema. Ma pöoran siis härra põllu- tööministri poole, sest põllutööministril peab kogu meie põllumajanduse üle üle- waade olema, temal peab teada olema, kuskohas oleks praegu wõimalik, ütleme 2000 Balti puuwillawabriku töölisele maal tööd leida! Ma pean otsekohe ütlema, et need ütlemlised ja kirjutamised ei ole muud, kui teades kelkimised, wõi puudub nendel meestel igasugune arusaamine töö- puudusest ja töö wõimalustest. (L. J o h a n s o n (sd.): M õ l e m a d!) Ma pean ka siin kahetsedes ütlema, et meil õnnetu- seks ikka weel ei ole statistilisi andmeid maatöölise arwu kohta, ja töowõima- luste kohta põllumajanduses. Siin, austat- tud härrad, näete meie põllumajanduse aastaraamatut, mis statistika büroo on põl- lumajanduse üle nende kitsaste andmete waral kirjutanud, mis tal senni saada wõi- malik on olnud. Et Wabariigi Walitsus mitte wõimalikuks ei ole leidnud üldist põllumajanduslikku üleskirjutust ette wõtta, on wäga kahetseda. See oleks hä- datarwilik töö, ja mida kauemini sellega wiivitatakse, seda halwem. Ainult sel teel wõiksimel ka põllutöölise olude üle kind- lamaid teateid saada, nagu ka mitmesu- guseid muid, senni puuduwaid andmeid, mis meile maa põllumajandust wõiksid näidata. Meil ei ole näituseks weel sel- legi üle kindlaid teateid, kui palju meil tea- tawas suuruses põllutööndusi on, kui palju on meil 20-hektarilisi, kui palju 30- hektarilisi, 10-, 5-, ja 2-hektarilisi põllu- tööndusi. Sarnaseid teateid oleks meil iga silmapilk tarwis — juba õiglase maksus- tamise suhtes jne. Mis põllutöölisesse puutub, siis peaks niisugune üleskirjutus meile wahekordade üle selguse andma: eriti palgatöö tarwitamise suhtes eri- aasta-aegadel — kui palju tarwitab põllu- majandus töölisi talisel ajal, kui palju su- wel, sügisel jne. Talwel, kus muud tööd ei ole, kui peajasjalikult kodune ja loomade talitamisest, on palgaliste tarvitamine igatahes vähem. — Mina olen omal ajal Saksa põllumajanduse üle wäikese pea-

tüki kirjutanud ja mul on sealsed andmed weel praegugi meeles, kuigi nad just täp- sed ei ole. Kuna kibedal tööajal umbes 19,73 miljonit inimest tööd tegid, loeti neid talwekuudel ainult 13 miljoni ümber, nii et talwel terwelt üks kolmandik wä- hem tööd sai.  $\frac{3}{5}$  kogu palgatud tööjõust olid ainult aju ti põllumajanduses tege- wad, osa pikemat, osa lühemat ja üsna lühikest aega. 12. juunil 1907, see on ke- set paremat suwist tööaega loeti põlluma- janduses töötawaid 15,17 miljonit inimest, see on üle  $4\frac{1}{2}$  miljoni vähem, kui töölisi kõige kibedamal tööajal üles oli märgitud. Et neil talwel weel vähem tööd oli, on iseenesest arusaadaw. „Neue Zeit“ 9. juu- nist 1911, nr. 36. Die landwirtschaft- lichen Betriebe im Deutschen Reiche. Von M. M. Ka oma oludest wõime ainult niis- uguse üldise üleskirjutamise teel õigeid andmeid saada. Meil on kahtlemata — nagu Soomes — suur liik töölisi, kes ela- wad ja kes igasugust tööjuhust ootawad, see on juhuse töölisel, kellel alalist ametit wõi tööala mitte ei ole, waid kes iga silmapilk nagu walmis hüppamas on kui aga mingisugune tööjuhust pakkumas on. Täna on nad näituseks müüritööl, homme potisevad, siis puusevad ja jumal teab mis kõik; talwel enamasti metsa- töölised. Nad lähewad igale tööle, sest iga wäikenegi teenistus on neile tähtis... Ma tähendan weel kord, et Wabariigi Wa- litsus mitte ei ole wõimaliku leidnud ole- wat juba tulewal aastal niisugust üles- kirjutamist ette wõtta. See on parata- mata wäidatus, mida statistika büroo juha- tus küllalt tunneb — kuid Wabariigi Wa- litsus on selle 1924 a. eelarwest wälja jätnud ja nimelt kulude pärast, mis ikkagi 10. kuni 14. miljonit maksma läheks. Aga igatahes tuleb see töö ära teha. Iga aasta, iga poolaasta, mis meie kaotame, on meie eneste kahju. Kui see alles 1925 aastal ette wõetakse, siis iseenesest mõistetaw, et neid andmeid alles 1926 aastal tarwi- tama hakata saab.

Mina tulen põllumajanduse aastaraa- matu juurde weel kord tagasi. Selles raamatus on üks tähtis peatükk põllutöö- liste palkade üle, kaunis suur ja põhjalik kirjatöö, aga neid andmeid, mida mina just esimeses liinis oleksin soowinud kätte saada, ei ole siit siiski leida. Ma otsisin asjata aastatöölise arwu, ma otsisin sui- töölise, kuutöölise ja näewatöölise arwu; otsisin nende arwu, kes rahapalga peal töötawad ja neid, kes loodusainetes

tasu saavad ja neid, kes kolm päewa ühes talus ja kolm päewa teises talus, pool aega siin, pool aega seal töötavad. Meie saame andmeid palgasuurusest, kuigi mitte täielikku pilti. Kõigi nende wahekordade hindamise juures oleks aga kõigi selle teadmise paratamata tarwilik. Põllutööliste elamistingimiste hindamises on waja teada, kui pikka aega see ehk teine lühemaaja palgaline tööd on saanud, kui palju tema üldse on wõinud aastas teenida. Põllutöö üldine lugemine peaks meile neid andmeid andma. — Mis weel laiemasse tööpuudusesse puutub, siis palun ma Riigikogu liikmeid enestele ette kujutada, et meie põllumajanduses töölisi on, kes suwel lühikest aega tööd teewad, kes aga talwel nende juhuslikkude tööliste hulka suurendawad, kes iga hüppe peale walmis on tööle minema. Kõigepealt tuleb taline metsatöö. Meie teame, et meie metsamaterjaalid, mis minewal aastal walmis raiuti, alles wälja wedamata on. Ette wõtjaid ei ole, kes edasi metsa raiuda laseksid, sest et nende wana tagawara alles müümata on. Pealegi tuli lumi sula maa peale, mis omalt poolt metsatööd takistab. Tähendab, et tuleb üks inimeste hulk juurde, kes tööpuuduse all kannatama peab. — Hiljuti kirjutati sellest, et linaharimine wäheneb. Nõnda on ka need inimesed, kes enne kaunis suurel arwul linaropsimise juures tööl olid, sellest tööst ilma. Siis, austatud Riigikogu liikmed, tuleb kaubanduse wähenemise tõttu üks kategooria juurde. Need on äriteenijad, keda kaupmehed ja peremehed oma teenistusest lahti lasewad, sest et nende tegewus kokku kuiwab. Eile kuulsin ma, et isegi Eesti tarwitajateühisuste keskliidus lahtilaskmisi ette wõetakse. Nõnda siis kaswab ka kaubanduses nende arw, kes tööd tarwitawad ja kes seda ei leia. Wõtame ehitustööstuse. Siin on meil töölistega tegemist, kes selle töö on õppinud ja kes seda tööd otsiwad. Talwel aga ei ole seda tööd juba loomulikkudel tingimistel leida. Ehitustööstus seisab ju küll kängus, aga see ei kergita ehitustööliste rasket seisukorda. Nad on aastate jooksul muud tööd otsima ja uuesti õppima pidanud. Ehitustööliste lisaks tulewad ehituskäsitöölised. Ma olen omal ajal ise niisugune olnud ja tean wäga hästi, missuguste tunnetega maalrid, potisepad ja teised ehituskäsitöölised tulewale talwele wastu waatawad! Meie teame, et tööliste palgad ikka on odawad olnud

ja et nad praegu weel odawamad on. Tööline saab ikka ainult nõnda wähe palka, et ta ainult ühest päewast teise elada wõib. Niisugusel käsitöölisel on sügisel, kui ta töö lõpeb, ainult kõige paremal korral nõnda palju raha järel, et ta paari ehk mõne nädala elada wõib. Aga tööd leida ei ole. Nõnda on aga kõigi töölistega, kelle töö otsa lõpeb ja kellel uut tööd leida ei ole. Aga mitte ainult ehituskäsitöölised, ka rätsepad näituseks kannatawad ajutise tööpuuduse all ja rohkendawad töötööliste arwu. Rätseppadel ei ole mitte aasta otsa tööd, olgugi, et neil muidu tubane töö on, mida igal ajal teha wõiksid. Neil on kibe tööaeg näituseks enne jõulut, enne lihawõtteid ja nelipühi, nende töö kuhjab kokku pühadeesiste aegade peale. Kui pühad lõpewad, tuleb neil tööpuudus. Sellepärast walitseb just selles elukutses wäga laialt nõndanimetatud kodutöö, „higitöö süsteem.“ Just rätsepatöölised töötawad suuremates linnades kõige pikemat aega ja kõige wiltsamates oludes. Nad elutsewad katuse all tubades ja keldriurgastes, kus nende lapsed ja naised, kes wähegi torkida wõiwad, ühes kaasa peawd töötama, et nalga eemale hoida. — Siis ei ole meile ka tundmata naistöölised, kes suwel aedades, ehituste juures jne. tööd saawad, kes aga talwel sellest ilma jääwad. Waadake, minu härrad, kõigi nende eest tuleb rohkem hoolt kanda, kui see senni on sündinud. Aga meie ei leia riigi eelarwes summasid, mis näituseks tööpuuduse häda lahendamiseks oleks määratud! Seame enesele küsimuse üles, mis hakkawad näituseks need 2000 sitsiwabriku töölisi peale 16. detsembrist, kui nemad 15-dal oma wiimase palganatukese kätte saawad? Selle palgaga wõiwad nad ju ainult mõned päewad elada ja siis on nalg waraks! Oleks ju tõepoolest pilkamine, kui mina härra Birkenberg'i wõi härra Luiga käest aadresse läheks otsima, kus need töölised maal tööd leida wõiksid! Ja kuigi niisugust tööd oleks, siis teame ometi, et sitsiwabriku ja üldse kõik kiutööstuse töölised on nii wiltsas seisukorras, et nad juba oma riiete ja kõigi oma inimliku sisseseade tõttu maatööle ei kõlba. Neil ei ole sinna minnes juba kohaseid riideidki selga panna, et nad linnast wälja wõiks minna. Pealegi ei ole nemad kuidagi sündsad selle töö jaoks, mida härrad Birkenberg ja Luiga neile

soowitawad. Ja siin on ometi ka üks teine küsimine, minu austatud härrad! Võimalik, et sitsiwabrik, kes nüüd ütleb, et tema materjaali puudusel töö seisma jätma peab, kewadepoole jälle materjaali saab ja siis võib olla, uuesti tööle hakkab. Kas peawad siis need töölised, kes — oletame — maal tööd saavad ja selle ka ära õpivad, kas peawad nad siis sealt ära tulema ja uuesti sitsiwabrikusse minema? Ilma õppinud töolisteta ei saaks ju wabrik midagi teha! Tahab wabrik tööd teha, siis peawad temal õppinud töölised saadawal olema. Nõnda ei ole tööstus kusagil maal arenenud, ja nõnda ei või asi ka meil areneda. Wene-Balti tehase juhatus näib seda tundwat. „Eesti Majandus'ele“ antud seletuses rõhutatakse just seda asja eriti, et wabriku ümber õppinud töölised on ja et neid koos tuleb hoida, kui wabrik üldse elada tahab.

Ka sitsiwabrik peaks ometi seda asjaolu silmas pidama. Igal tööstusel peab ju tingimata see huwi olema, et ta enesele töölisi õpetab, kaswatab, et ta neid enese juures koos hoiab. Aga meil, nagu näha, ei hoolita sellest; meie wabrikujuhatus jätab töölised täitsa jumala ja tuule hooleks, saagu neist mis saab.

Ja meie walitsus ei tee selles suunas mitte midagi, mitte kõige vähematki. Et inimesed tööpuuduse tõttu kõige suuremasse willetsusesse satuwad, see on wastuwaidlemata kindel, minu härrad, ja selle juures ei tohi meie mitte unustada, kuidas nii mõneski waatluses ja teaduslikus töös on tähelpanu juhitud nende arwurikaste kuritegude peale, mis just Eestis ette tulewad. Ja kui teie jälgite kohtuaktidest neid kuritöid, siis võite nende aktide põhjal kindlaks teha, et suurem osa tähendatud kuritöödest on just kuritööd waranduse wastu. Need on kuritööd just sel põhimõttel, mis Saksa kuulus statistikus M a y r rõhutab, et iga kolme krossiga, see on kolmekümne penniga, mis wiljahinnad tõusewad, võib ette ütelda, et sellega käsikäes warguste arv kaswab, ja et wiljahinna langemisega kahanewad kuriteod omanduse wastu. Nõnda on see ka meil.

Austatud härrad! Ma juhtisin teie tähelpanu selle peale, et tööpuudus meile juba endistest aastatest tuttav on. Minewal aastal juhtis minu parteiseltsimees Johanson Riigikogus selle peale tähelpanu

ja selleaegne töö-hoolekandeminister härra Kaarna wastas, Wabariigi Walitsuse toetus tööpuuduse all kannatajatele seista järgmises: Töö- ja hoolekandeminister wõtab Narwa töötatööliste perekondadest w i g a s e d ja töowõimetud ära ja paigutab nad hoolekande asutustesse ja waestemajadesse, nii et perekondade isadel seda hoolekande koormat enam ei ole... See oli kõik abi, mis Eesti walitsuse tööpuuduse puhul töötatöölisele andis. Üheski teises riigis ei julgeks minister s e d a töötatöölisele abiandmiseks nimetada! 1924 aasta eelarwes ei ole mitte ühtegi summat selleks üles wõetud, et tööpuuduse häda vähendada. Mina kardan, et see wõrdlemisi tööliste rängem on, kui ikaldusaasta põllumeestele. — Meie kawatseme igatahes eelarwe arutamise puhul töötatööliste toetuseks summasid siia üles wõtta, et seda häda wähegi lahendada. Sellepärast oli meile arusaamatu ja wäga wastumeelt, et tööerakonna esitaja härra K u k k ' e poolt rahaasjanduse komisjonis ettepanek tehti, et Riigikogu eelarwe-komisjonil mitte õigust ei tohiks olla eelarwe-summasid suurendada. Ma juhtisin juba seal tähelpanu selle peale, et tööpuuduse wastu wõitlemiseks eelarwesse mitte pennigi ei ole üles wõetud, ja et seda tingimata on waja teha. (Ch r. K a a r n a (töer.): W a l i t s u s p e a b n õ u d m a , k u i t a r w i s o n ! ) Jah, meie oleme ka seda oodanud, aga ei härra Kaarna, ega ka kellegi teise töö-hoolekandeministri poolt ei ole sarnast nõudmist tulnud. Peame oletama, et seda ka nüüd ei tule ning peame omalt poolt seda nõudma. Selles mõttes olime meie härra Kukk'e ettepaneku wastu ja oleme enam vähem rahul, et meil nüüd vähemalt võimalus on ettepanekuid teha, et selleks summad saaksid üles wõetud.

Just niisugune, nagu walitsuse maksupoliitika, niisugune on ka tema sotsiaalpoliitika olnud ja ka kõigis teistes küsimustes, mis iganes tööliste kaitsesse on puutunud. Meie walitsuse ringkondades ei ole sotsiaalpoliitikast mitte seda arusaamist, mis olema peaks ja ma pean ütleva, et Riigikogus on koguni neid, kes sotsiaalpoliitika ja sotsialismi ära wahetawad ja arwawad, et kui sotsiaalpoliitikast kõneldakse, et siis tuleb kohe sotsialiseerimine, tuleb natsionaliseerimine ning tuleb kommunism. Lugu ei ole aga nõnda. Sotsiaalpoliitika on prof. Heyde järele järgmine: „Eriti nõuab seda just enese-

kaitse ja oma sugu alleshoidmise tung, et riigiwõim nõrkade rahwaklasside kaitseks wälja astub ja neist kõike hädaohtlikku ja kahjulikku eemale hoida püüab.“ Austatud Riigikogu liikmed lubawad, et ma mõne rea ühest Lloyd George kirjast ette loen. Meil armastatakse ju sageli Inglismaad eeskujuks wõtta ja ma soowitaksin, et neid Lloyd George sõnu ka arwesse wõetaks:

„Wõib olla mitte liiga hilja, aga kaugeltki mitte liiaks wara ei alga meie kaupmehe hästi läbikaalutud põhimõtteid inimese elu suhtes ja kogu rahwa ettewõtete suhtes silmas pidama. Senni oleme meie lühikese pilguga kaupmehe wiisi talitanud, kes kasuahnuses oma äri maha lõhub, kuna ta seda oleks pidanud kapitaliga kindlustama. Meil ja ka mujal on kapitali puuduse pärast töötawate klasside terwis ja jõud hooletusse jäetud, kuna see ometi üks kogu rahwa elu tähtsam osa on. Nüüd aga hakkame meie sellesse rahvuslikku äriosasse rohkem kapitali mahutama, meie teeme seda täis usaldust ja meie anname lahtisest käest, sest meie teame, et see aegapidi suurt kasu kannab, mitte ainult sellega, et meie töölised jõukamalt elama pääsewad ja rahulikumaiks muutuwad, waid see toob kogu meie rahwale wiimaks ka ainelist kasu.“ — Siin näete, kuidas Lloyd George sotsiaalpoliitikat hindab. Midagi ei oleks meeletumata ega sotsiaalpoliitikas halwawam, kui kartus suurte kulude pärast, mis sotsiaalsed reformid nõuawad, reformid, mille abil nende miljonite jõud ja töowõim suuremaks kaswab, mis kogu meie maa jõukuse aluseks on. Nõnda hindab Lloyd George sotsiaalpoliitikat. (Ch. Kaarna (töer.): Meie oleme wist natuke nooremad!) Ja meie oleme nooremad ja teiseks, meie ei ole ju mitte inglased. Ma mäletan, kui härra Riigiwanem ütles korterite küsimuse arupärimise ajal, et meie ei ole mitte inglased ja meie ei wõi enesele lahendamaid korterid lubada. Nüüd tähendab see wist seda sama, et meie ei ole mitte inglased, meie ei wõi mitte sotsiaalpoliitikat ajada. Nii arwab härra Kaarna ja nii arwas Riigiwanem, härra Päts. Tähendab, et meie ei ole mitte inglased, meie ei tarwita mitte sotsiaalpoliitikat, meie saadame ilma selle abinõuta, ilma terwiseta wägitöid, Kallewi töid korda!?

Kuidas meil sel alal tegutsetakse, seda nägime eile. Meie elasime ühe näituse läbi,

kuidas töolistewanemate walimisega lugu on. Tõepoolest üks väga wäikene samm tööliste kasuks, see wabrikuanemate nõukogu! Aga meie kuulsime eile küsimise wastamise puhul härra sõjaministri suust, kelle tarkusest ma muidu väga lugu pean, et „Erika“ töökodades mitte töolistewanemate walimist lubada ei tohiks! Härra sõjaminister juhtis selle peale tähelpanu, see olewat sõjaministeeriumi wabrik, kus laskeriistu parandatakse, kus saladusi olewat, mida mitte ei wõi ilma kanda... Minu arwates ei wõimalda ometi töolistewanemate walimised, kelle ülesanne on majanduslikkude ja sotsiaalsete huwide järelwalwe, saladuste edasi kandmist. Härra sõjaminister tähendas, seal töökojas töotawad sõdurid ja ajateenijad. Mina ei saanud eile seda küsimust üles tõsta, aga täna on mul selleks wõimalus ja ma küsiks in härra sõjaministrilt: kas siis meie nooredmehed selleks püssi alla kutsutakse, et nad wabrikus töötaksid? Ma arwan, et meie noortelmeestel on ülesandeks maakaitset õppida ja et neid selleks on waja ette walmistada! (Sõjaminister A. Anderkopp: Kui meil sõda tuleb, on laewa peal tehnikuid tarwis!) Noh mina kahtlen, et „Erika“ töökodad määruste ette walmistamise kooliks on. Ma juhin aga ka ühtlasi selle peale tähelpanu, et see asjaolu, kui seal nii ja nii palju sõdurid tööd teewad, siis see ka meie tööliste tööpuudust suurendada awitab. Olgu põhjused missugused tahes, wastuwaidlemata kindel on, et töölisel „Erika“ töökodades eneste õigust mitte tarwitada ei saa, et nende õigus kitsendatud on. — Sel puhul juhin tähelpanu ka selle peale, et ka wangi tööga tööpuudust suurendatakse, eriti, kui wangi töökodadest tööd odawamalt müüakse kui mujalt. (J. Soots (nõl.): On see ülekohus?) Jah. Teie naerate, härra kindral, selle peale? Teie naerate ülepea wähe rohkem, kui üks kindral naerda tohiks. (J. Soots (nõl.): Kas minule peab naermines siis ära keelatud olema?) Mina seda küll ei tee! aga ma arwan, et härra kindral seda ise enesele ära peaks keelama...

Juhataja **J. Tõnisson**: Ma palun mitte kahekõnesid pidada.

**M. Martna** (sd.): Siin kohal tuletan sotsiaalseaduste ja töökaitse-seaduste suhte ka järgmist meelde. Kui ma wiimati

Genfis olles töökonwerentsil sellest kõnelesin, et meil ei ole veel tööaja seadust, siis sünnitas see kodumaa ajakirjanduses teatud ärewust, küsiti, mis seal on jälle sündinud, mis Martna seal Eesti kahjuks on rääkinud? Mina aga arwasin, et minu ülesanne just see oli, et ma seal seda kirjeldasin, mis meil töökaitse-seadustes puudulik on. (W a h e l h ü ü e J. R e e s e n'i (wäljasp. rhm.) poolt.)

**Juhataja J. Tõnisson:** Ma palun rkl. Reesen'i rahule jääda!

**M. Martna (sd.):** Ma wastan härra Reesen'ile, et minul wäga kahju on, et teda mitte riigi rahaga Moskwa ei saadetud. Mina igatahes selle juures loorima ei oleks hakanud, sest mina arwan, kui härra Reesen Moskwas Eesti tööliste kasuks tegutseda katsub ja kui Martna, Ast ehk keegi seda sama Genfis teha katsub ja siis üheskoos Tallinnas seda sama teeme, ma arwan, et asi siis seda enneini edasi nihkuks. (W a h e l h ü ü e J. R e e s e n'i (wäljasp. rhm.) poolt.) Meil ei ole seal Moskwas midagi teha, Moskwa jätame Teie hooleks ja teised kohad jätke juba teiste hooleks. — Öeldakse, et meil on 8-sa tunniline tööpäew maksew. Jah, tõepoolest, meil on 8-sa tunniline tööpäew — paberi peal, aga siis, kui 8 töötundi möödas on, siis töötawad töölistes 2 ehk 3 tundi edasi, see on, nad teewad ületunnitööd! Ja need, kes ütlevad, et meil 8-sa tunniline tööpäew tegelikult maksmas on, need leiawad, et kõik on korras, et ületunnitöö ei ole sunduslik, ja et töölistes seda ise soowiwad... (J. H o l b e r g (põl.): T u l e b w e e l l ü h e m a k s t e h a t ö ö p u d u s e t ö t t u.) Austatud härra Holberg, Teie wast teate ka, et töölistelühikumis omal ajal tõepoolest seda õpetati ja propageeriti, et lühema tööajaga tööd tehes wabrikutes suuremale arwule inimestele tööd jätkuks. Minul on ka see tööliste wõitluse külg tuttaw, nõndasama, nagu tööpäewa lühendamise õpetuse teine külg, mis nimelt seda ütleb, et tööpäewa lühendamine mitte walmistamise wähenemist kaasa ei too, kui lühendamine 8 tunnilise tööaja piiridesse jääb. Mitmes tööpiiruses ei ole 8 tunniga veel mitte see piir üle astunud, kus tööaja lühendamine walmistuse peale tõstwalt mõjub. Seda on teaduslikult juhitud katsed näidanud, näituseks prof. Ernst Abbi katsed Zeissi optikariistade töökodades Jenas. Selleko-

hast kirjandust wõin ma ka Teile studeerimiseks soowitada, härra Holberg. Teie olete selleks noor küllalt ja wõiksite nende küsimistega tõsisemalt tegemist teha. Mina isiklikult kaldun selle äratundmise poole, et tööpäewa lühendamine kunni 8 tunnini mitte töösaadust ei wähenda — kui tõõnduse sisseseade ja juhatus ajakõrgusel seisab. (J. R e e s e n (wäljasp. rhm.): See ei ole kuskil wana aegses seaduses üles wõetud!)

**Juhataja J. Tõnisson:** Rkl. Reesen, jätke see wana aeg!

**M. Martna (sd.):** Sellega ühenduses on ka meie nõndanimetatud segakommisjonid nimetada. Meie segakommisjonid tuletawad neid aegu meelde, kus walitsus ja kus eriti Asutaw Kogu töölistesõbralikumad olid. Nagu teada, pidid segakommisjonid põllutööliste tööaja ning palgaolud jne. iga aasta kohta ette kindlaks määrama. Aga meie walitsus, meie walitsewad ringkonnad waatasid algusest peale segakommisjonide töö peale kõõrdi ja nüüd oleme nõnda kaugel, et kodanline ajakirjandus igal sügisel heameelega rõhutab, et segakommisjonide walimine ja nende kogu töö nurja on läinud. Mida kaugemale selle seaduse loomisest, seda lõdwemaks jääb selle tarwitamine. Walitsusel oleks seaduslik wõimalus olnud selle seaduse ühte osa põllutööliste kasuks maksma panna, aga meie walitsus ei ole seda juba paar aastat mitte enam teinud. Meie walitsus waatab niisama muigades selle peale, nagu härrad põllumehed ja oletab, et waba wõistlus, see arendab kõike kõige paremini. Wabawõistlus on teil wõimaldanud teistel aladel... (K. T o n k m a n (põl.): A g a s a h a r i i n ? N a e r.) Ma jutustan teile ka sellest. Minewal aastal, kui ma kord „Walwaja's“ rahwamajadest kõnelesin, siis oli seal üks noormees Mahlberg, wõi Melberg wõi Mäluberg, mingisugune töölistenõukogu sekretäär. See andis minule seekord seal nõu, nagu Teie seda siin teete, mina ei peaks kõnelema rahwamajadest ja toiduhindadest, waid sellest, kui palju sahariini maksab. See härra on, nagu Teiegi, selle sahariini jutu härra Temant'i käest saanud. Eile olla aga siinsamas sellest kõneldud, et „Walwaja“ M a h l b e r g ka üks nendest kommunistidest olewat, kes ühtlasi Moskwas ja härra Einbunnd'i asutuse poolt palka saawat. Teie muidugi Moskwa palga peal ei ole. Aga

härä Temant'i ligem naaber ja sõber Teie olete. Kuid ma pean tähendama, et see sahariin on juba wanaks jäänud ja see ei ole enam ka härä Temant'ile magus. Ja Teie ei ole sellega ühtegi lusikatäit teed magusaks teinud. Kas saite sellest? (Üldine naer.)

Juhataja **J. Tõnisson:** No ma mõtlen, et see asi likwideeritud on.

**M. Martna:** (sd.): Ka mina tänaksin jumalat, kui ta likwideeritud oleks! Mitte ainult põllutöölise tööaja ning palgaseaduse saatus ei ole niisugune olnud, vaid selle sarnane saatus on kõigile meie töökaitse-seadustele Riigikogus ja komisjonides osaks saanud. Ma tuletan näituseks meelde, kuidas riigiametnikkude ja -töölise pensioni-seadus suure wae-waga rahaasjanduse komisjoni jõudis, kuidas ta seal nüüd rabelema peab ja mitte kuidagi edasi ei nihku. (J. Holberg (põl.): See ei ole töölise seadus.) Seal on ka riigi jne. töölised pensionisaajate hulgas, kuid ma ei kõnele ju mitte ainult töolistest, vaid ma kõnelen ka nendest meie riigiametnikkudest, kes niisama willetsates oludes elavad, nagu töölisedki. Ametnikkude suhtes juhin ma jällegi „Eesti Majanduse“ artikli peale tähelepanu. Seal kirjutab keegi, et 21 tuhande riigiametniku seas on 15 tuhat neid, kui ma ei eksin, kes kuus tuhat ja vähem palka kuus saavad. Arwan, et siis sarnased seadused väga ka nende huwides seisawad. Kuid arwamised wõiwad ju mitmesugused olla, härä Holberg.

Mina ei wõi siin ka järgmist puudutamata jätta, kui siin korterikriisi asja arutati ja meie seda arupärimise teel edasi nihutada püüdsime, siis tõsteti nii hästi walitsuse, kui ka põllumeeste rühma poolt küsimus üles: kust peab raha tulema, millega korterihäda lahendada? Minule tehti ajakirjanduses etteheiteid, mis awitab korteriolude willetsuse kirjeldamine, kui kirjeldaja näidata ei oska, kuidas selle willetsuse vastu wõidelda!? Mina ei pidanud seekord mitte tarwilikuks korterikriisi lahendamise wõimalusi näidata. Küllap see aeg ka tuleb. Aga kui ma siis oleksin teadnud, et 1922 a. riigi sissetulekud 1½ miljardi wõrra suuremad olid, kui wäljaminekud, siis ma oleksin sel puhul otsekohe ütelnud, waadake, seal oli raha! Walitsusel oli aga see teada ja ta küsis siiski, kust raha wõtta! Ma

arwan, kui meil see raha, 1½ miljardit, praegu puutumata oleks ja me sellest näituseks ühe miljardi korteriolude lahendamiseks tarwitada wõiksime, siis teeksime tõepoolest suure rahwusliku töö ära. — Meie oleme Riigikogule sellekohase seaduse sisse andnud, milles me ette paneme, endist laenu ainult 100 miljoni marga wõrra suurendada. Kui meie seda, wõib olla, nüüd eelarwesse püüame mahutada, siis loodan ma, et seda küsimust meile mitte enam ette ei panda, kust raha wõtta, sest ma usun, et ma olen suutnud näidata, missugused awarad sissetulekuallikad walitsusel käes on olnud ja on, et ta ühe ainsa aasta jooksul 25% rohkem on sisse wõtnud, kui tarwis oli wälja anda. Ja kui meil korteriwilletsuse lahendamiseks summasid tarwis on, siis on meil täielik õigus selle peale tähelepanu juhtida ja ütelda, et riigivalitsus igatahes neid allikaid leida wõib, kui tal selleks tõepoolest tahtmist ja arusaamist jätkub. Teeb aga Riigikogu selgeks, et seda mitte waja ei ole, siis on see ju otsustatud. Siis — teadagi — peame sellega leppima. Aga sellega on siis ka otsus antud kuiwõrd Eesti rahwa kodanlised Riigikogu liikmed rahwa elulisi huwisid edendada oskawad.

Kõige selle poliitika tagajärg, mu härrad, wiib aga sinna, nagu härä Strandman oma sõnadega tähendas: „mis üle jõu käib, see wiib katastroofile.“ See poliitika käib meie kehewematele rahwakihtidele tõepoolest üle jõu, seda ei saa keegi salata ja seda tunnistab ka kommunismi poolehoidu kasvamine. Meie teame üsna hästi, et mitterahulolemine enesele wäljendusteed otsib ja ma olen kindel, et need, kes niihästi Riigikogu kui ka linnawolikogu walimistel oma hääled kommunistidele on andnud ja annawad, et nemad sarnasel korral, kui Eestist tahetakse kommunistlikku riiki teha, sellega mitte nõus ei ole. Nüüd aga näib neile, et kõige loomulikum on oma protesti oma mitterahulolemises kommunistidele hääleandmisega wäljendada. Siin on eile aga weel üks teine külg awalikuks saanud ja nimelt, et meie oma walitsus salapolitsei agentide kaudu seda liikumist püüab ergutada. Nüüd tuleb wälja, et suuremad sõimajad, nagu härä Mahlberg „Walwajas“, politseiagendid on! (Wahelhüüded äärmiselt pahemalt tiiwalt: See on pro-wokatsioon!)

Juhataja **J. Tõnisson**: Palun rahu!

**M. Martna** (sd.): Ma kuulsin, see olla provokatsioon! Aga üteldagu mulle, keda ma eilsete paljastamiste meeldetuletamisega prowotseerisin ja milleks ma kedagi prowotseerin?

Ma juhin tähelpanu selle peale, kui hädaohtlik see on, aga veel hädaohtlikum oleks, kui rahwas sel kombel ülejõukäiwa maksukoormaga rahunustele saaks õhutatud, millel wäga, wäga soowimata tagajärjed wõiwad olla. Rewolutsioonid on tarwilikud, on paratamatud, nad muudawad ümber neid olukordi, mis rahwaste loomulikku elu takistawad. Meil on niisugune rewolutsioon olnud, meie peaksime nüüd wõima tõepoolest niisugusel normaalsel, loomulikul teel edasi sammuda, aga sennine poliitika ei wõimalda seda. Endise wäewõimu poliitika murdmiseks tuli niisugune ajalooline rewolutsioon, nagu me ta läbi oleme elanud. Nüüd aga tuleks mäss, werine mäss, kodusõda, mis rahwale ainult kahjaks wõiks tulla. Sellepärast oleks minu soow ja hoiatus, et praegune ehk edaspidine walitsus sellest poliitikast loobuks ja poliitika omaks wõtaks, mis suurtele rahwahulkadele tõelise elamiswõimaluse anaks, mis neile elamise armsaks teeks.

Juhataja **J. Tõnisson**: Ettepanek on tehtud koosolek katkestada ja täna kell 5 p. l. jätkata. Enne seda on sõna soowinud faktiliseks märkuseks härra rahaminister.

Rahaminister **G. Westel**: Austatud Riigikogu liikmed! Eelkõnelejad tõid siin üksikud andmed ette, mida mina kohuseks pean faktilise märkusena õien-dada, kuna minul au saab olema tulewikus sellest rääkida. Härra Strandman tähendas oma kõnes, nagu oleks rahaministeeriumi wõi Wabariigi Walitsuse seletuskirjas andmed kulla- ja waluuta-tagawara kohta, mis mitte tõele ei wastawat. Niisama olla minu seletused, mida mul juhus oli anda septembrikuus, mitte tõele wastawad ja et riigikassa waluuta- ja kullatagawarad nendes andmetes äratähendatud suuruses alles ei ole. Pean tähendama ja tõendama, et riigikassa waluuta- ja kullatagawara on selles suuruses, nagu nad andmetes on antud. Kui need tagawarad hoiul on Eesti pangas, siis wõib küsimus tulla selle üle, missugu-

sel tähtajal ja kuna neid kätte saada wõib panga käest. Faktilise märkusena seda küsimust arutada ei saa, nagu ma juba tähendasin, sellepärast tulen ma selle juurde veel tagasi. Härra Strandman refereeris seda jutuaajamist, mis tal minuga kahe päewa eest oli olnud. Sellejuures pean mina tähendama, et härra Strandman juba sel päewal selle küsimuse minuga isiklikult läbi arutas, mulle tähenduse tegi ühe minu seletuse peale, et need andmed olla ainult paberil. Pean tähendama, et selle üle wõiwad mitmesugused arwamised olla, kuidas Eesti panga poliitika oli, kas hea wõi halb. Kuid praegu ei saa ma tagasi tõrjumata jätta seda etteheidet, nagu oleks ma Riigikogule ja ajakirjandusele waleteateid annud. Edasi pean tähendama, et Eesti panga tegewus ei ole mitte kasheeritud, waid ta on iga kuu oma tegewuse üle aru andnud, peale walitsuse walwe on ta veel olnud sellekohase organisatsiooni, nimelt nõukogu walwe all, mille koosseisus on ka Riigikogu liikmed kolmest Riigikogu rühmast. Teiseks, mis eelkõneleja, härra Martna, tähendusse puutub, nagu oleks riigikassal 1922 aastal 1½ miljardiline ülejääk olnud, siis see tekitas niisugust muljet, et raha on kusagil olemas ja teda ei taheta tarwitada härra Martna poolt ette toodud hädade rahuldamiseks. Pean tähendama, et minu eelarwekõnes ja seletuskirjas olen juba tähendanud, et ülejääk on tarwitatud puudujäägi katmiseks, mis kunni 1922 aastani oli tekkinud, niisama olen tähelpanu juhtinud puudujäägi peale, mis käesolewal aastal oli. Need olid märkused, mida ma omaks kohuseks pidasin Riigikogule ette kanda.

Juhataja **J. Tõnisson**: Rkl. Bauer'i poolt on ettepanek tehtud praegu koosolek katkestada ja täna kell 5 peale lõunat jätkata. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on rkl. Bauer'i ettepanek wastu wõetud.

Kuulutan waheaja kunni kella 5-ni.

Waheaeg algab kell 2.45 min.

Peale waheaga jätkub koosolek kell 5.15 min.

Koosolekut juhatab abiesimees **K. Wirma**.

Sekretääri kohal sekretäär **T. Kalbus**.

Juhataja **K. Wirma**: Riigikogu läheb päewakorras edasi.

**J. Rea** (töörp.): Palun kwoorumi kindlaks määrata.

Juhataja **K. Wirma**: Kwoorum on seadusega kindlaks määratud.

**J. Tõnisson** (rh.w.): Austatud Riigikogu liikmed! Täna on siin kahe rühma esitajad väljendanud oma rühmade seisukohti eelarwe asjus. Kui mina siin sõna wõtan, ei taha ma üksiku rühma seisukohta nii wäga rõhutada, waid tahaksin kõnelda keskrühmade seisukohalt, et katsuda ära tähendada neid sihtjoone, mille poolest wõiksid mitmed Riigikogu rühmad ühineda riigi üldpoliitika, kui ka majanduspoliitika suhtes. Selle juures oleks minu arwates tarwis algusest peale selgeks teha meie eelarwe-arutuste ja läbirääkimiste ulatus ja kord. Siin tähendati eelmiste kõnelejate poolt, et meie oma eelarwe läbirääkimisi peame pidama teiste parlamentliikude riikide eeskujul, kus eelarwearutamine on rahwaesitusele suureks abinõuks, et ennast maksma panna ning riigi walitsemise asjus oma mõju awaldada. Selle seisukoha laiendamiseks wõi süwendamiseks tahaksin mina rõhutada, et meie eelarwe arutamisel õieti palju kaugem ulatus ja suurem ülesanne on. Ei ole mitte õige, et meil on maksmas parlamentaarne kord selles mõttes, nagu meie seda tunneme teistes demokraatlikkudes riikides, näituseks Inglismaal. Parlamentaarsete maade iseäraldus seisab selles, et on olemas tasakaal rahwaesituse ja walitsuswõimu wahel. Rahwas saab oma esitajate kaudu ennast awaldada selles, et walitsuswõimu kandjad oma teguwiisi koos kõlastaks rahwa tahtmisega.

Kui walitsus ei taha rahwaesituse seisukohaga leppida, waid tahab, nij ütelda, oma joont pidada, siis wõib tema rahwaesitusega wõitlusesse astuda. Selleks on walitsuswõimu esitajal, olgu see nimejärele kuningas wõi kabinet, abinõu sellepoolest olemas, et tarbekorral saadetakse rahwaesitus koju ja appelleeritakse rahwa poole, kes hääletamise teel peab näitama, kelle poole tema hoiab, wõi kelle seisukoha tema heaks kiidab. Meil ei ole niisugust wahekorda olemas. Küll on see nagu waidluslik liialdus, kui öeldakse, et meie walitsus ei ole põhiseaduse järele muud midagi kui Riigikogu komisjon, kes peab seda tegema, mis Riigikogu käsib. Sellelt seisukohalt ei saa seda

wõtta, kui meie põhiseaduse sõnastust ja mõtet silmas peame. Seal on kindlasti öeldud, et walitsuswõimu teostamine on Wabariigi Walitsuse hooleks. Põhiseaduses on ette nähtud, et funktsioonide wõi ülesannete jaotus on kindlaks määratud selle poolest, et seadusandlus on koondatud Riigikogu kätte, kuma Wabariigi Walitsuse ülesanne on walitsuswõimu teostamine. Ometi oleks ka jälle põhimõttelikult, kui ka tegelikult täiesti ekslik, kui meie tahaksime asja nii seada, et on kaks wõimu, kes tasakaalus seisawad ja kes wõiksid üksiteisega tarbekorral wastastikku wõitlusesse astuda. Siis peaks wõimalik olema, et Wabariigi Walitsus oma seisukohti kaitstes saaks end maksma panna Riigikogu tahtmise kiuste. Meie riigi põhiseaduse järele niisugust seisukohta olla ei saa. Otsustaw wõim riigielus on lahkuminekute puhul Riigikogu käes. Riigikogu ei kutsu mitte ainult Wabariigi Walitsust ametisse, waid wõib teda igal ajal lahkuma sundida oma umbusalduse kaudu. (**J. Piiskar** (is.): Aga ta ei lahku nii kergesti.) See on Riigikogu oma teha. Meil ei ole tõepoolest mitte nähtud seda juhust, kus Riigikogu umbusalduse kiuste keegi walitsuses oleks saanud püsida. Sellejuures on selge, et Riigikogu oma tahtmist wõib maksma panna põhiseaduse alusel. Tema seab riigi ülesannete teostamisel kindlad sihid üles. Walitsusel, kes tahab walitsuswõimu teostamisel tegutseda, ei jää muud üle kui neid sihtjooni silmas pidada, kui ta mitte lahkuda ei taha.

Järjekult on Riigikogul ka eelarwe küsimusel sootu teine wõimuulatus, kui parlamentaarsetes riikides. Riigikogu ei arwusta ainult Wabariigi Walitsuse tegevust hüdsheti-arutustes, tema ei katsu mitte ainult sel teel mõju awaldada, et walitsus ühte wõi teistwiisi tegutsema hakkaks, nagu Riigikogu seda soowib, waid õieti on lugu nii, et Riigikogu eelarwe arutustel, muidugi mitte iga üksiku liikme suu kaudu, waid tarwilikult kujundatud tahteawalduse kaudu deklareerib need põhimõtted ja waatekohad, mille järele tuleb Wabariigi Walitsusel riigi eelarwe teostamisel käia? See paneb ka iseäralikud kohustused Riigikogu peale. Ei wõi mitte ainult pealiskaudse waatlemise, meeololu ehk üksiku rühma waatekohalt seisukohti deklareerida ja põhimõtteid wälja kuulutada. Sest siis peab walitsus, kes wahest nendega ei wõi



kokku leppida, lahkuma. Seal on siis wastutada Riigikogul selle eest, kuidas riigielu ülesandeid täidetakse. Mitte ainult, et siis walitsuse kujundamine Riigikogu ülesandeks saab, waid kõik tagajärjed, mis Riigikogu oma tahteawaldusega esile kutsub, jääwad rahwa ja riigi ees Riigikogu wastutada. Selles wõimutäiuses ja ühtlasi ka kohustunde raskuses on kaks silmapilku, mis meie Riigikogu eelarwe-arutamise iseäralikule seisukohale wiib. Meie ei saa mitte ainult polemiseerida ja waielda, ega jõudu katsuda, et oma seisukohast päästa, mis päästa on; seda wõib Riigikogu, nagu ma ütlesin, igal ajal läbi wiia. Waid Riigikogu peab katsuma süweneda olukorda, et leida sihtjoont, mille järele tegutseda tuleb. (J. Rea (töörp.): Mis pärast Jaan seda ei tee?) Järeldused on meil selged, kui eriti waatame neid sihtjoone, mis meil üldpoliitika alal peaksid maksma. Usaldusewahekord walitsuse ja Riigikogu wahel nõuab, et Riigikogu mitte ainult pealiskaudseks arwustajaks ja pealtwaatajaks ei jää. Riigikogu ei saa ennast rahustada sellega, et walitsus tegutseb, Riigikogu ei ole mitte ainult kontrolöör ja ülewalwaja, waid on ise wastutusrikas tegur, et otsustada seal, kus tarwis on. Ja ta peab wahele astuma, tarbekorral oma umbusalduse-awaldamisega seal, kus tema meelest asi mitte joones ei ole. Ei wõi mitte ütelda, et ei saa. Niisugust põhjendust ei saa olla. Waid seal on tarwis õieti nii toimida, et informatsioon, ülewaatlik teadmine seisukorrast, riigielu ülesannetest ja nõuetest peab võimalikult täielik olema. Meil on selle poolest kokkupõrkeid esimese Riigikogu päewil olnud. Aasta eest tekkis walitsusekriis just selle põhjendusega, et üks mõõduandwamatest rühmadest seletas, tema ei saa mitte walitsusega kaasa minna, sellepärast, et Riigikogul ja ühtlasi ka temal ei ole mitte tarwilikku informatsiooni olnud Wabariigi Walitsuselt; tema ei saa enesele mitte selgust muretseda kõigi nende nõuete ja eelduste kohta, mis Wabariigi Walitsuse tegewuse kohta mõõduandwad peaksid olema. (J. Piiskar (is.) Kas nüüd on asi parem?) See on Riigikogu oma otsustada. Mina omalt seisukohalt pean ütleva, et selle walitsuskriisi puhul on väga palju, nagu seda harilikult, kus waated kui ka huwid lahku lähewad sihilikult, waieldud, wahest vähem põhimõttelikult, kui olulikult,

rõhutades üksikuid tõsiasi jne. Sel puhul lepiti aga kokku, et informatsiooni elustamiseks pidi katsutama luua alaline kontakt Riigikogu ja Wabariigi Walitsuse wahel. Sellejuures ei ole aga mitte olnud ei eelmise, ei ka praeguse walitsuse ajal selle põhimõtte nähtawat wäljendust. Kui õieti waadelda esimese Riigikogu esimesi aastaid ja eelwiimasele kriisile järgnenud aega, siis ei ole seal vähemalt minu arusaamise järele selle poolest mingit iseäralikku muudatust olnud. Ma ei ütle seda mitte ainult praeguse walitsuse suhtes, waid ka eelmise walitsuse kohta. Ei tahaks uskuda, et seal midagi sihilikku walitseks, et walitsus keelduks meelega informatsiooni andmast mitte ainult kõige tähtsamatel riigielu silmapilkudel, waid üldse tähtsatel, mõjurikastel asjaoludel, mis seisukohawõtmist walitsusele, kui ka Riigikogule tarwilikuks teeksid. Wististi on see ühenduses sellega, et meil weel mitte tarwilikku traditsiooni selle poolest ei ole saadud luua. Ei ole mitte seda teed leitud, kuidas õieti siis see kontakt, elaw side, walitsuse ja Riigikogu wahel tuleks luua ja alal hoida; kuidas peaks informatsiooni andmine nii kujunema, et meie mitte ei tarwitseks Riigikogu poolt, nagu seda arupärimiste puhul on üksikute rühmade esitajate suu läbi nii palju awaldatud wiimaselgi ajal, ei ka üksikute rühmade seisukohalt kaebtusi kuulda, et ei ole tarwilikku selgust selle kohta, mis walitsuse waated on ühes wõi teises tähtsas küsimuses, mis ta tegewuskawa, mis ta kawatsused oleksid. Ja kui meie nüüd õieti silmas peame seda tagajärjerikast mõju, mis kontakti ja tarwiliku informatsiooni puudumisel wõib olla, et Riigikogu omas wõimutäiuses end mobiliseerib ja walitsuse laseb kukkuda, enne kui see oleks oma jõu ära tarwitanud ja ennast maksma saanud panna tegewas töös, siis oleks see meil väga tähtis, et meil traditsioon selle poolest tõuseks, et mitte iseäralikku nõudlikust ega nõudmise awaldust tarwis poleks, et informeerida meid, waid et see loomuliku wahekorra awalduseks saaks. Wõib olla, et meil wõimatu on teiste parlamentide praksisest teesid ja abinõusid otsekohe leida, sest nagu öeldud, meie riigi põhiseaduse järele on meie riigikord põhimõttelikult sootu teine, kui isegi kõige demokraatlikumal, parlamentaarsel maal. Sellepärast peaks nüüd meil õieti ühelt kui teiselt poolt püüdeks olema omapä-

raselt ja oma nõuete kohaselt wälja arendada niisuguse sideme loomine. Ja ma arwan, et see just wastaks meie põhiseaduse mõttele. Kui teie waatate, et meil on otsekohese demokraatia põhimõtte maksma pandud mitte ainult rahwahääletamise, referendumi instituudi põhiseadusesse wõtmise läbi; et rahwaalgatus on iseäranis kergeks tehtud, et on antud rahwale wõimalus enese arwamist otsekohe awaldada, siis järgneb ometi sellest, et meil on tarwis niisugust lihtsat teed leida, kus Riigikogu ja walitsuse wastastikune informatsioon oleks wõimaldatud igal silmapilgul ja kõigil tähtsatel ja tarwilikkudel silmapilkudel. Wõib olla, et meil arupärimis-koosolekute asemel, mis meil tõesti laialiste ringkondade esitajate seletust mööda oma otstarwet küllalt ei täida, tuleks wast wälja arendada informatsiooni-koosolekute mõiste. Wõib olla, selle asemel, et nüüd rahwaesituse hulgast üksikud rühmad ehk liikmed wähe tähtsate asjade pärast awalikka arupärimisi esitawad, oleks tarwis, et meil õieti niõttewahetus parlamentlikus korras wõimalduks ilma suure, ma ei taha mitte arwustada, jõupingutusega ja erutusega. Waid see peaks nii olema, et walitsusel seejuures tunnetki ei tohiks olla: Minul on midagi, mida ma ei taha deklareerida, ehk ma ei hakka sellest kõnelema! Ja Riigikogul ei wõiks walitsuse wastu mitte tunnet olla, nagu oleks seal mõni teine wõõras wõim. Waid need peawad ometi ühe rahwawõimu awalduskujud olema. Sellel oleks meie riigielu juhtimise kohta kahtlemata oma hea tagajärg. Igasugune põnewus, igasugune umbusaldus, igasugune nii nagu wahest pealekäimine ühelt poolt ja teiselt poolt sihilik tagasihoidlikkus kaowad ära, ja ühes kohusetundes riigi ja rahwa hea käekäigu eest katsetakse kaasa aidata selleks, et Riigikogu, kui ka walitsus oma erialal saaks oma kohuseid täita. Selle juures arwan mina, et meil tuleks wälja arendada, — see kõlab küll natukene triwiaalselt, — tõsise demokraatismi mõte meie riigielus. Ei ole mitte ülearune enesele õieti küsimist ette panna, mis see õieti tähendab, kui meil nüüd ainult mõni üksik majaomanikkude esitaja Wiljandi pool ütelnud, et tema põhimõttelikult monarhist on. Seal on ta ka wälja trambitud. Ja ma ei usu ka, et ajakirjanik on täiesti objektiivselt kirjutanud. Wast on ta siia natukene juurde riputanud. Igatahes ei wõi sellest tõeli-

kult juttu olla, et meil mingisugune autokraatlik ehk monarhistlik wool wõib tulla waid kõigis ringkondades wõib üldine põhiheli ikka demokraatlik olla. Muudkui selle põhiheli wäljendamine ei ole wõimalik nii selgel ja arusaadawal kujul, et wastamisi tõesti sellest põhihelist kinni peetaks ja mitte kõrwalhelide otsa rippuma ei jäädaks. Meie peame aga ütleva, et demokraatlikkus ei ole wäljendatav mitte ainult sõnades ja mitte kõik ei ole tõsise demokraatismi mõttesse süwenenud, kes seda sõna suus kannawad, waid tegudes ja tegutsemises peab demokraatlik mõttewiis awalduma igal sammul. Meil saadakse aga demokraatlikkusest selles mõttes aru, et see peaks olema suurte hulkade tujudega pakteerimine; nagu mõned ütlevad, „uulitsa“ soowide arwesse wõtmine ja nende ees kummardamine; teataw saama, inert olek riigielu ülesannete teostamises. Arwatakse, et kes on südi, energiline ja ettewõtlik oma töös, see mitte demokraatlik ei ole. Seesugused waatekohad on täiesti ekslikud. Demokraatlik kord ei nõua sugugi mingit halemeelsust, ega saamatust riiklikus elus, waid demokraatlik mõte nõuab just kanget korda. Demokraatlik kord on üldiselt wõetud palju karedam ja kindlam, kui wast isegi uuemaaja autokraatlikkudes riikides on seda käsitatud. Sest autokraatlikkudes riikides saadakse wälja mängida üks ringkond teise wastu, saadakse walitseda jaotamise ja lahkuajamise teel. Demokraatia saab ennast maksma panna ainult jõudude ühendamise ja jõudude koondamise teel pealesannete sihtide ümber. Ja see ei ole wõimalik muidu kui kindla distsipliini all töötades. Põhimõttelik wähe demokraatismi, demokraatliku mõtlemiswiisi ja autokraatliku mõtlemiswiisi wahel on see, et tõsine demokraat ei tegutse riigielus mitte oma soowil, oma isikliku huwi seisukohalt, waid ta katsub kõige jõuga töötada ja ennast maksma panna täielikus kooskõlas rahwa tahtmisega. Sellest seisukohast wõite teie näituseks hinnata Inglise riigikorda, kus mitte ei ole wõimalik kindlasti ütelda, et wabameelne ehk wanameelne walitsus wõi walitsusjuht katsuks kuidagi wiisi partei distsipliini, mis partei wägewus talle kätte annab, maksma panna, sellepärast et tema ise seda heaks kiidab. Usub ta ühe asja sisse, et see tarwilik on, et see rahwa tahtmisega kooskõlas on, siis ta surub selle läbi. Ja Gladstone,

see läbi ja läbi demokraatlikult mõtleja mees, ei tõrkunud mitte kanget kätt tarvitamast, iseäranis, kui teie mõtlete Armeenia küsimuse peale, kus ta osa awaliku arwamisega lahku läks. Tal oli õige arusaamine sellest, mis rahwa tahtmine on. Selle peale rõhutades tõmbas ta ka need järele, kes esialgu suuremalt osalt vastu waidlesid. Awaliku arwamise põhjaliku tundmise abil rahwa tahtmist selgitades ja wõides täie jõuga töötada, see tähendab demokraatlikult oma kohuseid täita oma parema arusaamise järele selle vastu, mis rahwa elunõuete ja tahtmise järele peab maksma. Kui meil see joon selge on, siis ei tule meil kellegil kahelda, et tema wahest seda ja seda läbi wiib, sellepärast, et see tema heaksarwamise järele, et see tema meelest nii peab olema, waid ta katsub kõik abinõud ära kasutada, et ühendusesse saada awaliku arwamisega ja, kus tarwis on, inspireerida awalikku arwamist mitte surwega, mitte kawaluse teel, waid selgitades, informatsiooni ja tarbekorral tõestamise teel, oma seisukoha kaitsmise ja wõitlemise teel. Kui meil see tunne kõigil omane on ja seesugune meelsus meid waldab, siis ei tohiks meil mitte raske olla kontakti astuda niihästi rahwaesitusega, kui ka awaliku arwamisega, et wälja selgitada rahwa tahtmise sihid. Kui meie nüüd sedawiisi katsume õieti kõiki oma seisukohti walida niihästi Riigikogus üldiselt, kui ka üksikutes rühmades ühelt poolt, ja teiselt poolt walitsuses ja walitsuse tege-laste keskel, siis ma arwan, et meil mitte raske ei ole tõsist sidet luua Riigikogu ja walitsuse wahel. Siis wõiks ära jääda iga demagogia ja päriwett ujumine. See ei ole mitte ainult teooria, waid ma tahaksin meie majanduspoliitika nähtusi silmitsedes meelde tuletada, kuidas meil on wiimastel aastatel eksitud, kuidas iseäranis majanduspoliitika alal on meil päriwett ujutud. Iseäranis siin Tallinna ringkondades osati laineid laksuma panna, nii et wõis arwata, ei tea, kuis meri mühab. Sedamööda tegutseti. Kogu maa oli aga waikne. Need lained ei olnud sugugi rahwa tahtmise awalduseks. (J. Piiskar (is.): Opteeritud eriteadlaste tahtmine oli see.) Kui seda eriteadust ka igalpool oleks!

Meil on edasi silmas pidada üldpoliitika alal, et meil weel praegusel ajal riigi asutamise ajast on käimas riigi kindlustamise töö. Seal on õieti praegu weel te-

gemist Eesti rahwariikluse aate eest wõitlemisega. (M. Martna (sd.): See on unustatud.) Ma ei taha mitte ütelda, et see nüüd päris unustatud oleks. Wõib olla et meie oleme liig wähe neist asjust kõnelenud ja selle õhutamiseks õieti liig wähe tegutsenud. Meie oleme wast liig palju igaüks oma seisukohalt kõnelenud, aga seda, mis meie demokraatliku riigikorra mõte ja rahwariikluse aade meilt nõuab, seda ei ole mitte küllalt tähele pandud. Pahemal pool ärgu kõneldagu nii palju. Kui meil wõitlemisega tegemist on, siis käib see meil just nende vastu, kes Eesti rahwariikluse mõtte vastu on, kes wäliste huwide teenistuses, nagu eile siin kahjuks pidi üteldama, wõõra palga eest tegutsewad. Niisugused teewad kõik, mis wõimalik, et Eesti rahwariiklust auku ajada. See on senniste kogemuste järele küllalt selge, et meil wahest selles wõitluses küllalt järjekindlust ei ole olnud ja ei ole küllalt kindlasti wälja astutud. (J. Hünerson (põl.): Tarwis sugeda anda.) Mina ei ütle mitte, et meil tarwis oleks ei tea kui raskete surwetega wälja astuda, kedagi maha lasta jne. Niisugused abinõud on saamatud. Meie peame silmas pidama, et wastasrinnas ei ole meil kõik mitte niisugused riigimõtte wastased, kes palga eest wõõraid teeniwad. Suurtes hulka-des, kes kommunistide järele lähewad, on walitsemas arusaamise puudus; nad teewad seda teadmatuses. Kuid neis pole sumbunud täiesti teadmine, et nemad oma rahwa liikmetena peawad oma riigi heaks wälja astuma. Öeldakse lausa, ühise wäärinna järelkäijad tõendawad, et kui tuleb riigi ja rahwa kaitseks wälja minna lida poole, siis meie läheme kaasa! Nema-d lasewad aga omale selgeks teha, et teataw kommunistlik wool nendele paremusi wõimaldaks. Wähemalt protestiks makswa olukorra raskuste vastu minnakse kommunistide järele. Seesugust tunnet ei saa mitte wõimuga maha suruda. Ideeliste woolude vastu wõitlemine surweabinõudega on lootuseta. Seda on riiklik ajalugu küllalt näidanud. Suurtel silmapilkudel on tarwis just rahwa tahtmisest kinni haarata. Ei ole meie ju ometi mitte Leo Tolstoi moodi niisugused ärdasüdamlised sentimentalistid, kes kurjale ei taha vastu hakata. (M. Martna (sd.): Aga seda õpetas ju Kristus.) Kristus õpetas küll, aga temast peab aru saama. Kes temast aru

saab, see ei tule mitte niisugust juttu ajama. Kristus oli tarbekorral kurja vastu väga kindel. Kui meil nüüd oleks elaw wõitluse mõte rahwariikluse aate eest nende vastu, kes meie rahwariikluse mõtte vastu waenulikud on ja eitawal seisukohal asuwad, siis oleks meil tarwis nüüd tõesti meelekindlust, aga ka tõsidust sellepolest, et meie suudaksime rewideerida igal silmapilgul oma seisukohta, kas siiski mõnda asja ei ole, mis peaks teisiti olema, mis wõiks põhjust anda suurtele hulkadele ärewusesse minna, wõi waenuliku liikumise poole kalduda. (M. M a r t n a (sd.): O h, w ä g a p a l j u.) Minu arust on see nüüd õieti Riigikogu, kui Eesti rahwariikliku majasteedi kandja seisukohalt wõimatu, kui siin hakatakse paremalt ja pahemalt poolt üksteisele sõnu pilduma ka niisugustes asjades, mis tõesti on sedawõrd tõsised, et ei saa neist mööda minna. Kui kommunistid progresseriwad ja õige palju hääli saawad, ning kui teataw wastasrindluse tunne laialistes ringkondades olemas on ega meie seda mitte maha salata ei saa ja ütelda, et sellel ei ole mingisugust tähtsust. Rahwuslikus organismis wõi kehas ei tohi mitte palawik olla. (J. R e e s e n (wäljasp. rhm.): P a l a w i k t õ u s e b!) Wõitluses batsilluste vastu on kõige parem abinõu elujõudu tõsta. Ja kui meie tahame nüüd oma riiklikku elu terwendada, siis peab selleks, ma ei taha mitte tarwitada wastawat sõna, aga seal on soowitatud kõrwaldada wõimalust arwu rohkendamiseks. (Ü l d i n e s u u r n a e r.) Lähemalt mina seda siin arutama ei hakka, sest meie saame loodetawasti ilma niisuguste abinõudeta läbi. Igatahes, kui meie tõsiselt palawiku nähtusi iseäranis sotsiaalses elus arwesse wõtame, siis leiame meie wististi paljudes küsimustes, ka eelarwe arutamise puhul, ühise keele. Ja meie teeme wahest mõneski asjas kompromissi, mis küll mitte kumbagist poolt täielikult ei rahulda, aga siiski wõimaluse annab teatawas kooskõlas tegutseda. Ja mina arwan, et meil, oma üldpoliitika küsimusi sel teel lahendades, oleks wõimalik wististi olnud iseäranis ka majanduspoliitika alal palju rohkem kompromissi teha, kui seda on sündinud.

Teiselt poolt on aga meil üldpoliitika alal oma riikliku elu terwendamiseks tarwis wõimalikult sisemist rahu alal hoida. Hiljuti kirjutas Saksa ajaleht õige ülbel ja jämedal toonil sellest, kuidas on

wähemusrahwuste autonoomia seaduseelnõu arutamise puhul rahwaerakondlased selle eelnõu vastu wälja astunud. Seal kõneldi siis mõnitawalt sellest, nagu ei oleks seal õpitud mitte midagi aegade jooksul. Teie wõite aga uskuda, et vähemusrahwuste küsimuses minu poliitilised sõbrad ja mina kaugele ära oleme maha jäänud atawistlikust petrefaktilisest seisukohast. Meie oleme jälginud seda küsimust enne ilmasõda aastakümnete jooksul teisel, kui ka kodus, meie oleme jälginud seda küsimust ka uutest oludes. Teie ütelge mis teie tahate, aga selge on, et kui meie oma rahwariigis tõesti tahame koondada oma kodanikkude ühist jõudu ja tahtmist riigielu tähtsamate ülesannete teostamisele, siis peame meie selle eest hoidma, et meil mitte kunstlikka lahkheidid ei tekiks. Kuid teie wõite julge olla, kui nõndanimetatud eksterritoriaalne vähemusrahwuste omawalitsus meie riigis maksma pannakse, siis peame meie kaugema ja lähema minewiku ja isegi olewiku nähtusi arwesse wõttes kartma, et meil tekib riiklikus elus suuri raskusi. Meil on ometi tarwis enestele selgeks teha, et kui meie riigikodanikud, kui ühe poliitilise natsiooni liikmed, peawad olema üheõiguslikud, siis ei saa mitte olla seesugust seisukorda, et vähemusrahwustel oleks mõni priwiligeeritud wõi eesõigustatud seisukord, ehk et vähemusrahwused saaksid wõimaluse ennast nõnda organiseerida wõi korraldada, et nemad ei hakka meid mitte ainult mõnitama, waid panewad meile isegi pöidla peale. Siis on paratamata, et Eesti ringkondades, mitte et nad showinistlikud oleksid, waid kõigis teadlikkudes Eesti ringkondades tuleb wastaswool ja ei lasta omale midagi kaela ajada, waid kui teisalt leili wisatakse, siis tuleb wastuleili anda. Mis teie arwate, kas on siis tõesti meie sisemisele rahule hea, kui meie omale niisuguseid probleeme loome, mis meile hädatarwilikud ei ole? Kui meie tõesti ühise rahwariikluse aate teenistuses ühises riiklikus waimus tegutseme, kas tuleb meil siis mõttesse, et meile peab seda wõi teist iseäralikult rohkem kätte muretsema, kui teistele? Seal on loomulik, et meie neis asjades, mis meil kui kodanikkudel kõigil ühised on, ühtlase riigikorra all elame ja tegutseme. Ainult niipalju, kui meie lahku läheme oma rahwuskultuuriliste huwide poolest, wõime meie erineda ka wälise korra poolest. Ja kui meie seda ta-

hame, siis on ometi loomulik, et kui kõik Eesti kodanikud on ühise walitsuse all, kui neil on võimalus koonduda igas linnas, igas maakonnas ja igas wallas kohaliku omawalitsuse alusel, et kohalikkude jõududega oma erilisi huwisid rahuldada, siis ei võiks ometi vähemusrahvuslased nõuda, et nendel oleks võimalus üle riigi koonduda, nagu Eesti kodanikud seda mitte ei saa. Kui Wabariigi Walitsus on seisukoha wõtnud, et tema tahab toetada Riigikogu ees eksterritoriaalset vähemusrahwuste põhimõtet vähemusrahwuste autonoomia teostamiseks, siis see üldpoliitika alal minu arust pole mitte sammuks, mis wiib meid jõudude koondamisele ühiste ülesannete teostamisel, waid see saab lähtekohaks tulewaste lahkolude ja lahkuminekute jaoks. Kui meie aga kõiki jõudusid katsume koondada aktiivse poliitika abil, siis arwan mina, et meil võimalik oleks wahel oma jõudusid rohkem aktiweerida kui see on senni sündinud, eriti majanduspoliitika alal. Mulle näib, et meie riigiorganid mitte üksi kaubandus-tööstusministeeriumis, waid ka teised wastawad asutused liig wähe aktiivteeti ja teguwõimu üles on näidanud selleks, et rahwamajanduse alal omi ülesandeid edukalt täita. Edaspidi tähendan lähemalt selle peale, aga ei wõi üldiselt rõhutamata jätta, et tundub nagu walitsus püüaks liig hea olla, nii ütelda nagu „majawaim“, kellest palju ei kõnelda. Muidugi on hea, kokkupõrgete eest hoida ja päewast päewa läbi ajada, aga seesugune majawaim, kes ei anna end tunda, on ruumis, kus kõwasti kokku pörkawad asjad, wahest ometi liig wähesse edukusega tegutsemas. Arwan, et kui meie majanduselu sarnasel kujul edasi läheb, nagu ta on läinud, ilma et õieti sihikindlat walitsuse kätt tema juhtimise juures tunda oleks, siis on selge, et walitsuwõim meil küllalt aktiivne ei ole. (M. Martna (sd.): Liiga palju kokku lepitud!) Jah, kui meie wõtame wäiksemad asjad. Arwan, et iseäranis wähe aktiivsus on meil üles näidatud meie riigimajanduse organiseerimisel. See oleks meil eriti eelarwe seisukohast väga tähtis. Kui meil siin eelarwe järele ametnikkude palgad wälja teewad 39,5% kogu eelarwest, (M. Martna (sd.): Warsti teewad nad rohkem wälja!) siis saame meie aru, mis hiigla tähtsus sellel küsimusel on. Walitsuse aparaadil, kogu walitsuse organisatsioonil on suur täht-

sus riigielus. Et walitsuse kulud juba isenesest wiljatud wõi ebaproduktiivsed oleksid, seda ei wõi mitte põhimõttelikult ütelda. Selge on aga, et iga penn, mis rohkem wälja läheb, kui walitsemise ülesannete täitmiseks hädapäraliselt tarwis, muutub ebaproduktiivseks wõi wiljatuks wäljaminekuks. Sellejuures tahaksin mina õieti teada, kas meil 3—4 a. jooksul, kus meil rahu majas, mitte ei oleks võimalik olnud oma riigi walitsemisaparaadis paremat korraldust läbi wiia selle poolest, et oleks wõidud neid ülesandeid, mis meil teostada on, täita wäheha jõukulutusega. Kuigi see jõukulutuse ja ajakulutuse kokkuhoid oleks awaldunud wahest ainult wiies protsendis, siis oleks ta ikka oma 300 miljonit wäärt. Tehke, mis tahate — ehk ma nüüd küll palju ei ole saanud walitsuse asutustes liikuda — aga minul on see mulje, et meil mitte ainult ei ole põhjust ütelda, et meie töökodades ja wabrikutes tehakse liig wähe tööd, waid töö ei ole wiljakas ka meie walitsuse asutustes. Meie riikliku organisatsiooni kohtadel wõidakse minu arust rohkem tööd teha. Mäletan 1920 a., siis tehti otsuseks, et peab rohkem tööd tegema. Oli wist nii, et tööd pidi tehtama 7½ tundi. Öeldi, et ei wõi lõunawahega teha, sellepärast et tallad maksawad raha, kui pead koju lõunale minema, Tallinnas ei ole liikumisabinõusid jne. Meie ei saa teisiti, kui meie tahame oma ametnikkude hulka wähen-dada ja ametnikkude palkade summast maha wõtta, siis peame rohkem tööd tegema. Kui meie tahame 6-tunniga tööd teha nii palju, et küll saab, siis ei ole see võimalik. Sest meie ametnikkude tööwiljakus ja meie inimeste töö intensiteet ei ole mitte nii suur, et lühikese ajaga saaks palju ära teha, waid meil on suurelt osalt inimesed wilumata. Teiselt poolt on töö organisatsioon alles puudulik. Kui teie lähete walitsuse wõi omawalitsuse asutusse ja tahate mingisugust paberit ruttu kätte saada, katsuge, kas saate! Wahest mõnes üksikus ainult. Registratuurgi ei ole korras. Kantseleides ja peawalitsustes murtakse enesel jumalamuidu konte, sellepärast et ei ole tööorganiseerimine hästi joones. Ma olen omal ajal käinud mitmel pool wälisriikides walitsuseasutustes, muuhulgas Saksamaal eriti Baiiris, Austrias ja Skandinaawia mail. Ja mis ma seal nägin? Wenemaal oli kurjeerisid tosinate kaupa üksikutes ministeeriumides, — peakurjeerid ja nooremad

kurjeerid, kurjeeride kohusetäitjad ja uksehoidjad ja mis seal weel kõik ei olnud! Aga näituseks Wiinis oli põllutööstusteeringis vizedirektori kõrgusel seisew isik üksi oma kabinetis ja õiendas igäihuga asja ära ilma suurema kantseleiaparaadita. Registratuur oli suure ministereiumi kohta väikeses toas ja üks ainus inimene õiendas asju. Mäletan, kuidas ma omal ajal Berliinis haridusministeeriumis käisin. Ruttu õiendati asi, ilma et mul tarwis oleks mingisugust ootamist, nagu see Wenemaal wiisiks oli. Kui olin teatanud, et minul see ja see soow on, siis leiti ilma pikema jututa kohe kätte kõik andmed. Suure kantselei peale oli ainult mõni üksik ametnik. Selle eest oli kirjakogu nii seatud, et paberid mitte ainult tähestiku järjekorras ei olnud, waid ka daatumid olid järjekorras. Nii tehti väikese jõukulutusega, väikese ametnikuhulgaga rohkem tööd ära, kui Wenemaal wastawas rohkearwulise koosseisuga ministereiumis. Mis teie aga näete, kui teie wõtate meie inimeste hulga ja waatate, kuipalju meil töesti tööd tehakse! Weneaeget teejoomist meil just täiel määral ei ole, — aga asjatundjate inimeste tõenduste järele ei osata meil ikkagi põhjalikult tööd teha. Ja töökorraldus ei ole mitte nii wälja töötatud, et saaks tehniliste abinõudega, kõiksuguste blankettide trükkimise teel jne., inimeste tööjõudu kokku hoida. Kõik wahekirjade kirjutamine ja kirjawahetus väikestes asjades on suurte kuludega seotud, mõnikord nõutakse väikeseid mõnemargalisi summasid sisse, nii et 100 marka läheb kulutatud paberi peale ära. Kõik need organisatsiooni puudused maksawad meil kümned ja wõib olla sajad miljonid. Aga kes meil seda peab tegema, kust see uuendaja peab tulema? Meil pandi siin paari aasta eest ette seadus, kus ametnikkude koosseisud olid ära tähendatud. See oli ju väike töö, muud kui kirjutati üles, kuipalju igas ministereiumis ametnikka on. Lisati weel mõned juurde igaks juhtumiseks tagawaraks. Minu arust oli see hea, et Riigikogu neid kawatsusi wastu ei wõtnud. Õeldi õigusega, et lükkame edasi, tuleb ehk täielikumaid kawatsusi. Kui see seadus oleks wastu wõetud, siis oleks see kord kaua edasi maksnud. Rahaministri suusõnalises seletuses ja ka walitsuse seletuskirjas on näidatud, et ametnikka on ümber paigutatud. Mullu wiidi rentei-ametnikud Eesti pangale alla üle. Siis wä-

henes ainult nime järele ametnikkude hulk. Maksud ja kulumid olid ikkagi endised. Seati ümber ka teiste nimetuste all muud asutused, aga et meil oleks tõesti organisaatoriliselt midagi ära tehtud, et jõudu ja aega kokku hoida ja kulusid wähenendada, tehke mis te tahate, aga wiimaste aastate eelarwete wõrdlemine ei wiid meid mitte sellele otsusele. Ei näita seda ka tegelik waatlemine meie walitsuse asutuste tegewuse üle. Ja minu arust ei saa teie ilma aktiivse walitsuswõimu loowa tööta siin edasi. Iga sada wõi kümne miljonit, mis ülearu wälja antakse, on aga ebaproduktiivse wõi wiljatu töö peale wälja antud. Riigi majanduse põhinõudeks peab aga ka meil olema, et wiljatuid kulusid tuleb kokku hoida selleks, et wõidaks wiljakaid kulusid seda rohkem teha! Kõneldakse, et haridusministeeriumis on püütud kokku hoida mõne ülikooli õpetooli kulud selle läbi, et seal mõnda kateedrit ei asutata. Need kulud aga kahju ei tooks, ebaproduktiivsed nad ei ole. Waatame parem, kuidas meie oma kooliwõrgu wäljaarendamisel, omawalitsuste organide, samuti keskwalitsuse kohalikude institutide wäljaarendamisel ja riigietewõtete sisemise organiseerimise juures tarwilikult edasi saaksime selleks, et wiljatute kulude wähendamiseks midagi ära teha! Walitsuse aktiiviteedi puudumine puutub mulle silma iseäranis meie riigikaitse alal. Ei taha ma muidugi mitte siin kõnelda süsteemist. See on asjatundjate asi. See tuleb asjatundjate hooleks jätta. Meie kui kodanikud peame aga omale mingi seisukoha muretsema riigikaitse organiseerimise asjus. Seda ei wõi mitte ainult kindralite ja asjatundjate hooleks jätta. See puutub ju meisse kõigisse ja iga kodanik on kohustatud selles asjas kindla seisukoha wõtma. See tundub minule wäga selge olewat. Kui meil tuli hiljuti wastu wõtta seaduseelnõu, millega meie kohustasime mitu tuhat meest lipu alla tulema, siis oleme meie wastawate muudatustega — mutatis mutandis — ka edaspidi sunnitud mehi kokku wõtma, küll pikemateks manöwriteks, harjutusteks wõi millegiks muuks, kui meie mitte ei saa oma tagawarawäe ettevalmistamist niikaugele wiia, et kõik kaitsewõimsad mehed iga wõimalikul silmapilgul oleksid walmis selleks, et oma kõigekõrgemat kohust täita, et kui seda tarwis, riiki ja rahwast kaitsta.

Härna Martna läks kahjuks ära, kuid tema ei tarwitse arwata, et mina tahan temale tagaselja wastu kõnelda. Tema ütles, et see olewat militarism, kui meie mehed nüüd paneme sarnasel korral püssi alla ja see nägewat wäljaspoolt sõjakas wälja. Aga mina ütlen, et kui meie tahame tõesti oma rahwast ja riiki wälise waenlase wastu kaitsta, siis peame meie niikaugele saama, et kõik meie mehed oleks wahwad mehepojad, oma rahwa pojad, aga mitte memmepojad, et õieti igauks, kes jõuab püssi kätte wõtta, ka ettewalmistatud oleks wõitlusesse minema, ilma, et teda tuubitaks sinna minemiseks, kuhu teda tarwis on. Ja minu arust ei ole see kellegi militarism, wõi sõjahädaohu prowotseerimine, kui meie end tõesti kaitsewalmis seame. Ei ole kuskil öeldud, et see oleks sõjahädaohu suurendamine, kui kodanikud kaitsewalmis on, waid alaliste sõjawägede suurus ja rohkus, need on hädaohulikud, sellepärast, et see annab walitsuswõimu käsitajatele wõimaluse seda aparaati, mis pidi kaitseks olema, liikuma panna surweks. Sellest wõiwad siis ainult tülid ja kokkupõrked tulla. Kui meie nüüd just — oma riigikaitse korraldust sellelt seisukohalt hindame, kuidas ta wõimalikult odaw tuleks, siis arwan mina, et kõik süsteemid ja kõik meetodid peaks läbi katsutama ja tarwitusele wõetama kõigeparemad wahendid riigikaitse korraldamises, et edasi saada. Sest kui meil öeldakse, et seda küllalt on endisega wõrreldes ja riigikaitse kulud on ainult 21% üldisest eelarwest, siis tähendab see ikkagi weel õige suurt summat. Iga penn, — mis pennid, — need on miljonid margad, mis me seal kokku wõime hoida, wõimaldab jällegi wiljakat tööd rahwa kasuks.

Üldpoliitikast ei tahaks pikemalt kõnelda, wahest teised teewad seda. Majanduspoliitika juures aga tahaksin ma siiski peatada ja tahaksin lausa wälja ütelda, et mina sellest nüüd päris ei taha aru saada, kui iseäranis need ringkonnad, kes senni majandusküsimuste käsitamisel on mõõduandwat osa etendanud, — et need nüüd niisugust kaja lasewad sündida, nagu oleks mõni suur saatuslik wälise wõim seisukorra ära rikkunud. Kõik aetakse halwa aasta, wihmarikka suwe ja sügise peale. Nagu nüüd selgunud, ei olegi see wiljakaldus nii suur. Teiselt poolt, nagu siin tööerakonna esitaja täna ütles, ei ole ju seisukord tõesti niisugune,

et wõidakse ütelda: „Katki ei ole ju midagi.“ Raskusi on tõesti. Kuid raskused ei ole mitte juhuslikud, waid minu arwates on praegused majanduslikud raskused paratamata tagajärjeks sellele süsteemile, mis meil wiimase kolme aasta majanduspoliitikas tarwitusel on olnud. Teisiti ei saanud see mitte tulla. Ja kui teie meelde tuletate kahe, kolme aasta eest peetud waidlusi küll Riigikogus, küll awaliku arwamise ees, siis mäletate teie, kuidas ometi kõik ette sai öeldud, mis tulema pidi. Ei ole küll himu parastada. Ja ma ei ütle ka, et kes wiimaks naerab, see naerab paremini; waid ma ütlen, et kes liig wara naerab, see ei naera lõpul mitte ikka! Minu arwates oli lugu nõnda, et kui aasta kolme eest praokile tõmmati wesiwärawad wabakaubanduse nime all, siis pärast nad pärani lahti tõmmati ja rõõmus oldi, et nüüd kohe midagi suurt ära wõib teha. Siis oli ometi waatlejale selge, etsee hästi ei lõpe. Meil tegutseti siis Brüsseli tarkuse järele. See oli wäga tark seisukohit küll seal, aga mitte meie seisukohalt. Sissewõetud kitsenduste kõrwaldamise tarwe toodi ette just wälja- ja eksportmaadele. Muidugi oli tarwis eksportmaadel, et kõik takistused kaoksid ja nende kaubad saaksid wälja walguda. Kui nüüd isegi Inglismaal wanameelsed seisukorda rewideeriwad, see on kõige suuremal eksportmaal, siis pidime meie, kes meie suurelt osalt just tarwitajad wõi konsumi osalised oleme, ometi enestele selgeks tegema, et kui meie nüüd sedawõrd oma wäljast jõudu laseme ära kasutada, siis meile kõik wõidakse kaela tuua, mis sõja ja rewolutsiooni ärewusest läbikäinud inimesed tahawad, ilma et katset tehtaks, selle wastu wõidelda ja wastu waielda. Siis ju ometi meie tagawara-jõukesed, mis meil olemas on, wõidakse kinni panna enne, kui meie ülepea saame teguwõimsaks wälja kujuneda. Waadake, ma ütlesin juba enne, et demokraatlik, see ei ole mitte ainult kui meie järele anname silmapilklile meeleolule. Kui oleks wõideldud ja seletatud, et meie ei saa teisiti; kui oleks kõik liikuma pandud ajutiseks enesekitsenduseks: ia kui oleksid esimeses Riigikogus kõik rühmad oma jõu kokku wõtnud, et näidata, waadake, see on meie rahwuslik majanduspoliitika, mis peab läbi wiidama; see ei pea mitte ainult üksikute rühmade seisukoht olema, see puutub meisse kõigisse, mina arwan, meie

awalik arwamine ei oleks saanud mitte nii kujuneda, nagu ta wiimasel ajal kujunenud on. (Segane wahelhüüe K. Asti (sd.) poolt.) Waadake, see on just meie õnnetus. Meie oleme ainult inimesed ja ikkagi nõrgad inimesed. Mis suus magus on, see maitseb ikka hea. Selle järele kahmatakse ikka. Kui meie täiel teadwusel omale aru anname sellest, mis meie peame tegema, kuhu püüdma, kas siis igaüks ei peaks praeguse seisukorra peale waatama sellelt seisukohalt, et meie ei tohi lasta ühtki silmapilku mööda minna, et tehtud wigu parandada. (M. Martna (sd.) Noh, see moraliseerimine ei kanna mingisugust wilja!) Missugused jõud Teie siis liikuma paneksite? See ei ole mitte moraliseerimine, waid see on õieti seisukorra selgitamine selleks, et meie teadlikult oma ülesannete täitmise kallale asuksime. Kui meie nüüd siin selgeks teeme, missuguse majanduspoliitika süsteemi wilja meil lõigatakse, siis oskame meie tulewikus ka õigeid wäljawaateid, wäljapääseteed otsida. Meie ei leia siis wäljapääseteed, kui meie hakkame wihmarikka sügise arwel niisuguseid teid otsima, misugused põhjendatud ei ole. Kas see siis moraliseerimine on, kui meie omale selgeks teeksime, kuhu meie pidime jõudma, kui meie sedawiisi hakkasime tegutsema. Mina arwan, et siin on oma jagu ülekohtu tehtud Eesti panga kallale asumisega, Eesti panga poliitika ei ole meie majanduslikus arenemises sugugi ainu-mööduandew olnud, waid ta on meie riiklikus aparadis ainult üks rakukene, kuigi üks tähtis rakukene. See osa, mis Eesti pank on etendanud, on orgaanilises ühenduses kogu meie majanduspoliitikaga. Sellejuures tuleb aga waadata, kui meie deklareerime, et sinna teised inimesed tulewad panna — mis see siis aitaks, kui teie teised inimesed asemele panete, aga juhtmõtteid ega sihte ei muuda? Kui seal on keegi kuritahtlikult ehk rumalalt tegutsenud, siis muidugi kõrwaldage ta, aga sihtide wõi teatud mõtete pärast kallale asuda ainult Eesti panga tegelastele, on ülekohtune. Olen omal ajal tegutsenud ühistegelistes rahaasutustes palju rohkem, kui mõned arwustajad. Tunnen pangategelasi ka kogu Eestis üsna hästi. Teie wõiksite otsida uusi mehi, kuid ei leia mitte palju niisuguseid, kes palju paremad, kui Eesti panga direktorid. Need mehed, keda sinna ametisse kutsutakse,

wõiwad wahest ainult natukene warieerida oma wõimise ja oma ulatuse poolest. Selge on aga, et meil ei ole mitte wõimalik mõne üksiku inimese kätte anda suuri rahwuslikka krediite. Meie ei wõi leppida, et wahest see saatuslik mõju, mis rahwusliku krediidi tarwitamisel, wõiks oleneda mõnest üksikust. Eesti panga organisatsiooni tuleb wälja arendada. Kui seal orgaanilisi puudusi on, siis tulewad need kõrwaldada. (M. Martna (sd.): Ega see siis organisatsiooni puuduse süü pole!) Kui puudub õige organisatsioon ja isik, siis on kindlate sihtide ja maksimede tähendus seda suurem. Minu arust on tarwis rahwusliku krediidi instituudi mõju waatlemisel just seda silmas pidada, kas seal organisatorilisi parandusi ei tuleks ette wõtta. (M. Martna (sd.): Kahtlemata!) Minu arwates on see ka üks puudustest meie riikliku organisatsiooni alal, et meil rahwusliku krediidi instituut küllalt ei ole wälja arenenud. (M. Martna (sd.): Mina arwan, et on tahetud liig rahwuslik olla.) Mina ei nimeta rahwuslikuks mitte seda, et seal pidi mõni Eesti marurahwuslik siht olema, waid mina nimetan ka rahwuslikuks seda, mis on kogu rahwa eluhwide peale sihitud, mis ei ole rahwuslik mitte showinistlikus mõttes, ega mõne üksiku ringkonna wõi kihi huwides, waid kogu rahwa elunõuete huwide seisukohalt tarwitataw. Niisugune peab krediit olema, mis meil kogu riigi ja rahwa jõu peal põhjeneb. Sellelt seisukohalt arwan mina, et kui Eesti panga krediidipoliitikas on puudusi ja eitawad tagajärjed olnud, siis peame katsuma neist aru saada. Seda peame katsuma selle läbi, et meie nad ühendusse wiime kogu majanduspoliitikaga. Alles siis hindame kogu Eesti panga tegewust palju õiglasemalt. Minu arust oleks see tõesti ekslik, kui meie siin hüüdsõna käima paneksite, et Eesti panga direktorid tulewad kõrwaldada, sest et nemad on seda ja seda teinud. Minu arust oleks see hiigla jõupingutust nõudnud, kui Eesti panga mehed oleksid Wabariigi Walitsuse ja tema poolehoidjate, see on Riigikogu enamuse tahtmise kiuste oma krediidipoliitikat ajanud, mitte laenusid andnud siis, kui õieti kõik on katsunud ennast laiendada. (M. Martna (sd.): Eks Teie oleks pidanud seda jõupingutust siis nõudma.) Seda ütlesin minagi, et hiigla jõupingutusega



oleks siin võidud mõndagi ära teha. Ma arwan, et seda jõupingutust on seal vähe olnud, aga sealjuures ei ole võimalik seda asja jälle nii seletada, et nüüd ainult seal on eksitud. Kujutage omale ette, kas võib meil panga juhatus walitsusega niisugusse wastollu minna, nagu seda Hawenstein katsus Saksa riigipanga juhtimisel teha walitsuse ja kogu awaliku arwamisega! Seda teie ei wõi nõuda. (Wahel hüüe pahemalt poolt: Tegid õieti!) Teised ütlevad, et tema siiski oleks pidanud teisiti talitama. On aga selge, et meie lugu oleks sootu teine, kui meil oleks juba algusest saadik hinnatud seda seisukohta, mis 1920 a. kaitsti. Kui teie mäletate, Wabariigi Walitsus toonitas sel ajal, et meil on tarwis kokku hoida oma jõunatukest selleks, et mobiliseerida oma rahwamajandust. (M. Martna (sd.): Oli waja koguda rahwuslikka kapitaale!) Oigusega wõis walitsus seda hüüdsõna tarwitada, rahwuslikku kapitaali pidi loodama ja selle loomiseks läks waja, et meie kõigepealt oma rahwamajanduse oleksime joonde ajanud. Põllumehel oli tarwis põllutööriistu, põllurammu. Tööstusele oli tarwis tooresmaterjaali. Ja sellepärast siis öeldi ka, et meie ei lase muud sisse, kui ainult tooresmaterjaali ja mis meil hädalikult waja, nagu põllutööriistu, masinaid, põllurammu jne., aga teised kaubad tulewad kontingenteerida poole aasta ehk aasta peale. See pidi ainult ülemineku aeg olema ja ei tohtinud mitte kaua edasi kesta. Wõin öelda neile, kes seda ikka on mõnitanud, et üleminekuaja kawatsused, mis olid allakirjutamiseks juba ette walmistatud ja kus öeldi, et sisseweokaupad ainult kuue kuu peale tuleb ette kontingenteerida, olid selleks mõeldud, et meie mitte ei oleks oma luksus- wõi toredusnõuetele järele andnud, waid oleksime oma nõudeid natukene kokku surunud. Kui oleks sellest õieti informeeritud awalikku arwamist kõigi erakondade poolt, arwan, et siis oleksime vähem äkilisi pöördmeid teinud, waid oleksime ewolutsioneerinud selles mõttes, et tõesti rahwuslikku kapitaali luua, aga mitte selles mõttes, et kapitaali Eesti ärimeeste kätte juhtida, waid kogu rahwamajanduslikku produktiooni-kapitaali tõsta ning kõrgendada, mitte ainult sula kapitaali poolest, waid just tööriistade ja materjaali poolest. Mina arwan, et meil kunni wiimase ajani on majanduspoliitikat jätkatud just wastu-

pidises meeolus. Üks iseloomulik nähtus. Mis on tehtud riigi majandusnõukoguga? Teda on katsutud saboteerida, maha matta. (J. Soots (põl.): See on alles imewlaps.) Noh, see laps elab weel kauem, kui Teie. (J. Soots (põl.): Ta wireleb ainult.) Teie kiuste hakkab tema elama! Need, kes nii suurelt kõnlewad weel nüüd, kui wesi hammasteni ulatab, need küll enestele selgust ei muretse sellest seisukorrast. Teil ulatab wesi tõesti hammasteni. (J. Hünerson (põl.): Siis paneme ta ewaluugid kinni.) Majandusnõukogu võib reorganiseerida, võib reformeerida, kui ta mitte nii tõsiselt ei tööta, nagu ta töötama peaks. 1919 a. ei õlnud walitsusel, sel ajal, kui tal tuli sõda pidada ja riiki luua, võimalik meie rahwamajanduse alal täie jõuga tegutseda. Selles mõttes taheti midagi alalisemat ja püsiwatu luua, et rahwaesitus saaks seal kaasa töötada ja walitsuse esitajad saaksid temaga kontakti luua. Majandusnõukogu ülesanne oleks seisnud esiteks selles, et informatsiooni muretseda selle kohta, mida walitsuse ringkondades õieti soowitakse; teiselt poolt oleks ta informatsiooni muretsenud selle üle, mis liigub majanduslikkudes ringkondades ja kolmandaks oleks Riigikogu, kui ka Wabariigi Walitsus wõinud tema kaudu kokkuleppeid luua, et omi sihte ja waateid ühiseks tegutsemiseks koondada. Kui seal puudusi oli, miks ei tahetud walitsuse ringkondades neist teada, samuti sellest, mis teised arwawad? Arwati, et see wõimu kärpimine olla. Toodi põhimõte ette, et Riigikogu ei tohi mitte walitsemise alale tungida. Kui silmas peate seda põhimõtet, millest ma Riigikogu wõimutäiuse suhtes kõnelesin, siis on selge, et walitsusel Eesti riigis lootuseta oleks astla wastu takka üles lüüa. Ta peab kokku kõlastama oma teguwiisi Riigikoguga. Riigikogu ei lähe sugugi walitsuse tegewust paraliseerima. Waadake, kui meie siin kõik ühes majandusnõukogus majanduslikkude organisatsioonide esitajatega, põllutööstuse ja kaubanduse esitusega asja läbi kaalunud oleksime ja leidnud, et neis ja neis asjus peaks seda ja seda sihti silmas pidama ja selle ehk teise põhimõtte järele käima, siis oleks walitsus sunnitud olnud asja kaaluma. Kui walitsus teistkorda oma motiweeritud seisukoha juurde jääb, siis peab tema ka teadma, et Riigikogu ja

awalik arwamine seda terasemalt jälgib tema tegewust: Selle läbi oleks wõidud luua ühine informatsiooni pind ja ühiste sihtide kooskõlastamine. Kui see korraldus mitte õige ei olnud, wõis seda ju muuta. Katsuge teie meie wabariigis nõnda tegutseda, et walitsus oma kawatustega ja wõtetega ei informeeriks Riigikogu, siis tuleb esiteks kokkupõrge. Teiseks läheb lugu niikaugele, et walitsus ei saa täielikku informatsiooni sellest, mis on seltskonna ja loowate ringkondade arwamine ja rahwaesituse tahtmine. Kui teie arwate, et majanduslikul alal saab tõelikult juttu olla kabineti-poliitikast, siis tooge näitusi uuemast ajast, kus selle järele oleks käidud. Kui Saksamaal Reichswirtschaftsrat awati, siis pandi liig suuri lootusi selle peale, aga kas teie arwate, et Reichswirtschaftsrat alati kiratsema jääb ja wälja sureb? Waadake, seal ewolutsioneerib see mõte, otsitakse uusi wõimalusi, aga ära ta ei sure. Kui Inglismaal hiljuti dominioonide esitajad koos olid, kas seal ei olnud siis just Briti majanduskonwerents see, mis ära tähendas sihtjooned. Ja sealt ei wõtnud osa mitte ainult walitsuse esitajad, waid just tööstuse ja äri-ringkondade esitajad ühes walitsuse ja parlamendi tegelastega. Põhimõte on siin seesama, aga just seda põhimõtet ei ole meil tahetud respekterida. Ei ole mitte õieti katsutud arwesse wõtta kõiki neid wõimalusi, mis olemas on selleks, et tõesti informeerida ennast ja ühtlasi kokku kõlastada oma püüdeid mõduandwate teguritega. Nüüd öeldakse ainult, et meil olewat kõik sellega ühenduses, et waluutapoliitika üksi halb on olnud. Nagu ma juba tähendasin, pole selles waluutapoliitikas mitte üksi süüdi Eesti panga krediit- ja waluutapoliitika. Kui rkl. Strandman ütleb, et see tõbi olewat juba 1920 aastast peale alanud, kus Eesti riigi kullafondil olewat halwad ristisid olnud, siis peaks ta lähemalt asja seletama. Minul oli juhtumisi käepärast aruanne riigikassa seisukorrast wäliswaluuta arwel. Seal oli 19. oktoobril 1920 a., warsti enne, kui rahwaerakondlik walitsus lahkus: Inglis naelu 544.346, Saksa markasid 9.054.744, peale selle oli seal weel wäiksemaid summasid; Prantsuse frankisid 2.553.944, Soome markasid 1.117.073, Rootsi kroonisid oli 19.087, Daani kroonisid 38.086, Hollandi floriinisid 10.249. (K. Baars (töer.): Palju kuld a?) 10 miljonit oli kulda. (K.

Baars (töer.): Palju wäljamaa kohustusi oli wälja wõetud?) Wäljamaa kohustusi oli mitmeid. Kui sõda pidasime, ei wõidudki teisiti. Siis ma pean aga Teile tähendama, et 15 miljoni kuldrubla ette oli kulda ja wäliswaluutat riigi tagawaras. Wabariigi Walitsusel oli kohuseks walwata, et see kullatagawara olemas on. Kusagil ei olnud aga kirjutatud, et see peab Eesti panga teraskambris olema. Waid walitsus kõneles läbi Eesti panga tegelastega, kes ütlesid samuti, nagu ka isegi Inglise rahaasjanduse tundjad seletasid, et see on wõimatu, et see kullafond teil siin Tallinnas, kus kindlustusi wäliste sündmuste wastu wõrdlemisi wähe, seisaks teraskambris. Meie wõime selle kullafondi nõnda ära kasutada, et ta oleks kindlustuseks Eesti pangale, et ta alles seisaks, et meie aga teda ühtlasi oma rahwusliku krediidi kindlustamiseks saaksime ära tarvitada. Sellepärast otsustati, et meie laseme 5 miljonit sellest kullast wäljamaal ümber wahetada Inglis naeladeks ja deponeerime ta Inglismaale. Siis wõime sellest muretseda Eesti pangale kulla-põhikapitaali. Seda oli tarwis järgmistel põhjustel: Rahaminister härra Wares'el oli kindlaks tehtud, et siin Tallinnast ühe erapanga kaudu, kelle nime ma praegu ei tarwitse nimetada, wälja woolanud on nii ja nii palju kulda enamlise, nõukogude walitsuse poolt Skandinaawia kaudu edasi Inglismaale. Ja teisale. Seda kulda oli aga tules seal weel palju. Oli teada, et Wenemaal oli tehtud lepinguid 342 miljoni kuldrubla peale. Siin oli ühtlasi teada, et nõukogude walitsusel ei olnud wõimlik oma raha otse Ameerikasse saata, sest et enamlist kulda seal wastu ei wõetud. Nõndasama ei saanud enamlased oma kulda müüa Inglismaale, waid pidid müüma seda kulda Rootsi kaudu, aga Rootsi said nad wiia seda just peasjalikult Tallinna kaudu ja saatsid seda kulda eeltähendatud erapanga kaudu. Nüüd oli aga teada, et Skandinaawia pangad said Inglise maale müüa seda kulda teatawate raskustega ainult odawa hinna eest. Inglismaal oli siis kolmesugune kulla hind: esiteks see hind, mis kullakaewanduse-omanikud said. See oli umbes 21% kõrgem kulla hind, mis nendele maksti, kes harilikult kulda müüsid. Eesti pangale lubati see kõrgem hind. Skandinaawia pangad wõtsid oma toimetuste eest muidugi wahetasu. Tallinna erapank wõttis

muidugi ka wahetasu. Nii kalkuleeriti siis, et kui Eesti pank wõtaks need operatsioonid, mis temale taheti sel ajal pakkuda, oma peale, siis wõiks ta suurel wiisil oma wahetalitusega teenida. Eesti pangal ei olnud põhikapitaaliks muud kui 10 miljonit pabermarka. Missugune kulladomanik siis oleks nii lage peast olnud, et tema oleks andnud oma kullatagawara Eesti pangale. Nii siis pidi temale kullapõhikapitaali muretsema. Ja selleks nüüd, et pangale kullapõhikapitaali muretseda, ei wõinud kulda panna panga teraskambrisse ja ütelda: „Meil on panga põhikapitaaliks nii ja nii palju kulda; nüüd wõite meie kätte oma kulla usaldada.“ See põhikapitaal pidi wäljaspool Eestit mõju kandma, et wälised kreditoorid oleks teadnud, et kui meie selle panga kätte oma kulla usaldame, siis on seal ja seal kullatagawarad olemas, millega pank wõib wastutada. Et Eesti pangale seda kapitaali muretseda, pidime meie osa oma kullatagawarast wäljaspoole Eesti wabariigi piirisid wiima. Sellel kaalumisel saadeti 5 miljonit kuldrubla wälja ja wahetati ümber. Eesti panga direktor Westel saadeti rahaministri poolt Inglismaale selle kullaga. Seal oli meie esitus juba wälja töötanud kasuliku kullamüügi lepingu. Kui ma ei eksi, makseti selle kulla eest kõige kõrgemat hinda — mining price. Meie saime oma 5 miljonist rublast palju rohkem, kui meie oleksime saanud rahwuswahelisel turul. Sellepärast wõisime meie ühe osa sellest kullast ära tarwitada jookswateks wäljaminekuteks, ilma et kullafond oleks tõepoolest kuldrublade järele wähenenud. Meie wõisime siis ka riigipanka warustada kulla põhikapitaaliga. Kui sealjuures tuli wäljaspoolt osta, mida tarwis oli, siis wõeti arwesse, et riigikassal oli wäliswaluutat sedawõrd, et meie oma kohustusi kullafondi wastu wõisime katta. Teiselt poolt oli selge, et rahaminister Wares'el oli ühendusi loodud. Lähemas tulewikus pidi nõukogude walitsus oma kulda Eesti panga kaudu saatma hakkama. Ja walitsus kalkuleeris siis, et kui 342 miljonit tuleb Eesti panga kaudu ehk kui sealt ka ainult paarsada miljonit kuldrubla tuleb Eesti panga kaudu, siis wõib kõiki kulusid maha arwates ja teistele courtageri andes ikkagi kunni 12% wahelt teenida. Ja see oleks palju rohkem, kui Eesti kullafond wälja tegi. Need kawatused ei olnud mitte uisapäisa tehtud,

waid oli selleks ka ette töötatud, et nõukogude kuld hakkaks siia tulema. Kui walitsus lahkus, siis ei jätkatud endist poliitikat sellel alal mitte, waid seal saadi pärast ainult wäikene osa sellest plaanist realiseerida, mis rahaminister Wares'el oli wälja töötatud. Kui teie nüüd seda kõike arwesse wõtate, siis näete, et meil ette walmistatud oli kullafondi kasutamine Eesti panga põhikapitaali muretsemiseks ja ainult mõni osa, mis wäliswaluutaga kindlustatud oli, kasutati tarwilikkude ostude jaoks, mis meil rahwa warustamiseks tarwis läks, sest et enne jaanuari ja weebruari ei olnud meil puuwäljaweoks palju lootusi. Nii siis ei olnud see mitte kullafondi uisapäisa tarwitamine. Kui seal öeldakse, selle kulla eest olewat weringised sinelid ostetud, siis on see põhjendamatü ütelus, mis mitmel korral on tagasi lükatud. See on sama jutt, nagu I Riigikogu walimiste ajal aeti wälja kõla, walitsus olewat kulla wäljasaatmise juures hiigla summasid — nii umbes „pintslipannud.“ Rahwaerakonna mehed just kaotasid selle tagajärjel. See oli aga täiesti ülekohtune süüdistus. Seletati nimelt, et kullatagawara, mis wälja wiidi, wiis miljonit rubla ei olewat kinnitatud olnud õnnetuste ega warguste wastu. (Wahelhüüe keskkoht.) Kinnitatud oli see kuld selle wastu, kui mereõnnetus juhtub, ehk ka wargus. Nüüd oli laewa peal aga üks kott wälja kärjastatud. (J. Piiskar (is.): Rotid on ära näri nud!) Kas rotid wõi rotiemandad, seda mina ei tea. Igatahes oli seal ainult wäike osa, umbes 35 tuhat rubla, kaduma läinud. Nüüd pandi aga kõla käima üle riigi, nagu oleks walitsus selle kõrwale toimetanud. Ega walitsus ei sõitnud ometi ühes selle kullaga. Ja ega tema esitaja kullakasti otsas ei istunud kõik see aeg. Kui pärastine walitsus seda kahju kinnitusseltsilt kätte ei saanud, siis wõib sellest kõnelda, et ei ole hästi nõutud. Kinnitatud oli saadetus ja asjaajamine oli korras. Kuid waadake, tarwis oli siiski rääkida ja kahtlustada, et meeolelu luua. Ja kui nüüd tuuakse „weringised sinelid“ wälja, siis ma arwan, et on jälle tegemist meeolelu tõstmisega. Lugu oli nõnda, et kütteskeskmeteel oli metsas puurauujaid, kes olid paljaste jalgadega ja ilma ihukatteta. Inimesed ei saanud mitte töötada. Meie tahtsime mobiliseerida töötatõõlisi, et neid metsa tööle panna. Nüüd tagant järele räägiti, et metsa olla ülearu raiutud. Kui

teie aga sel ajal ei oleks rainunud, kas teie siis arwate, et meie wabrikud oleksid käinud, wõi meie ametiasutused, koolid jne. kütet saanud? Siis pidi puid raiutama nii palju, kui jõuab; aga inimesi ei saanud tööle. Meie tahtsime oma wabrikutelt saada odawamat ülikonna- ehk palituriit. Wõrdlemisi läks see aga ikka kalliks. Seal tegi Eesti kaubanduslik esitaja Londonis pakkumise, et sõjas natukene tarwitatud sinelid on odawa hinnaga saada ja teatas, et nad on täiesti hästi alal hoitud. (W a h e l h ü ü e J. Reesen'i (wäljasp. rhm.) poolt.) Kui Teie midagi ütelda tahate, siis tulge pärast. Wäliskaubanduse nõukogu otsustas selle pakkumise kasulikkust silmas pidades, wõtta niipalju tarwitatud sinelid, et oleks wõimaldatud poolmuidu riietada inimesi, kes pidid tööle minema, ja neid, kes siin muidu warustust nõudsid, aga ei saanud. Lepingut tegemas oli aga meie esitaja. Londonis tehti leping. Inglise firma wõttis oma peale kindlustuse, et head kaupa antakse. Lepiti teise suure, usalduswäärilise firmaga kokku, et see wastutab, et kaup hea oleks. Õnnetuseks oli niisuguse firmaga kokku juhtunud, kes ei ole mitte küllalt soliidset talitanud. Need riided olid halwasti puhastatud, mõned ei olnud tõesti mitte head. Nüüd on pärast tehtud nii suurt kära, Wabariigi Walitsus olewat „weriseid sinelid“ ostnud. Kujutage nüüd ette, selle põhjal ehitati pärast üles suur süsteem, mis ütles: Mis ka riik ette wõtab, mis ka walitsus majandusalal käsile wõtab, kõik läheb nurja. Sellepärast kadugu „Erkat“. Ja täna kõneles rkl. härra Strandman ka „Erkat'i“ arwel. Kõigepealt selgus „Erkat'i“ realiseerimisel, et kõigist kahjudest, millest niipalju on kõneldud, ei ole mitte midagi tōsi. (O. Strandman (tōer.): h ü ü a b w a h e l e.) Rkl. Strandman! „Erkat“ sumbutati, enne kui ta sai tegutsema hakata. „Erkat“ ei ole oma arwel mitte ühtegi operatsiooni saanud teha. Tema pandi ainult likwideerima endise wäliskaubanduse osakonna ja sisekaubanduse osakonna tegewust, missugused osakonnad mõlemad ajutise walitsuse, see on härra Päts'i walitsuse ajal asutati ja pärast wälja arendati, siis kui härra Strandman peaministriks oli! Nõnda ei ole siis mitte põhjust ütelda, et „Erkat“ mingisugust kahju oleks wõinudki tuua. Neid operatsioone on teinud wäliskaubandusnõukogu, kust osa wõtsid

üksikute ministeeriumide esitajad ühes riigikontrolli esitajaga. Kõik need teoreetilised põhjendused, mis pärast poole ette on toodud nõndanimetatud piiramata wabakaubanduse süsteemi heaks, on sihilikud olnud ja on nüüd tagant järele näidanud, missuguste wäheste põhjustega uus süsteem on ellu kutsutud, et ei ole seda küllalt fundeeritud ja on pidanud sinna rappa wiima, kus meie nüüd oleme. (W a h e l h ü ü e p a r e m a l t p o o l t.) Pea ikka paistab weel wälja!

Järeldustena peame silmas pidama, et majanduspoliitika alal ei saa mitte käima panna parteipoliitilisi hüüdsõnu. Meil on kahjuks nii olnud. Walitsusesolewatest rühmadest on need, kelle suurem seljatagune on, oma seisukohad läbi rõhunud ja Riigikogu ei ole ka selle juures oma ülesannet täitnud. Kui Riigikogu oleks neid probleeme awalikult sõelunud, siis ma usun kindlasti, oleks ka wähematel ja poolopositsioonis olewatel rühmadel juhus olnud oma arwamistega asja selgitada, kus asi rebeneda wõib ja kus eksisamme on astutud. Riigikogu armastas aga rahu. Arwustati küll seda ja teist. Nuriseti, et ei informeerita küllalt Riigikogu, aga ei olnud aktiivne selleks, et ette kiskuda ja arutusele wõtta tähtsaid küsimusi. Ei oleks tarwitsenud mitte just arupärimiste teel esineda, waid oleks wõidud ka lihtsate küsimuste ja informatsiooniteel majanduspoliitilisi põhimõtteid walitsusega ühiselt arutada. Siis oleksime kahtlemata mõnestki majanduslikust raskusest mööda pääsenud, millest meie nüüd läbi peame minema. Kui meie seda enesele selgeks teeme, siis wõtame ka õpetust tulewikuks. Ei aita mitte, kui meie ainult eelarwe waidlustes konstateerime, mis minewikus oli ekslik, waid meie peame ühtlasi selgeks tegema, mis peab edaspidi tegema. Ja ma arwan, et meil peab walitsus ära kasutama kõiki wõimalusi aktiivse majanduspoliitika ajamiseks. (K. A s t (sd.): H o i d k u t a e w a s!) Härra Ast, taewas tuleb appi. Kui Teie oleksite olnud Eesti panga krediidi-poliitika arutamist majandusnõukogus pealt kuulamas, siis oleksite kuulnud, kuidas Eesti panga esitaja seletas: Meil ei ole mitte nii uisapäisa talitatud. Meie ei ole mitte liig kergelt krediiti wälja andnud niisugustele etewõtetele, millest arwata wõiks, et nad küllalt soliidset ei ole. Meie oleme kat sunud iga informatsiooni ära kasutada, et ainult soliidsetele äridele laenu anda. Aga

mis teeme meie, kui kaubandus-tööstusministeeriumi poolt tuleb soovitusi nii palju, et sa ei jõua krediiti anda ja ärisid kontrolleerida. Kaubandus-tööstusministeeriumi ülesandeks on muretseda põhjalikku informatsiooni ja tunnistsi anda üksikutele firmadele laenu saamiseks ainult siis, kui äri wiljakuse ja solidsuse kohta päris kindel oldakse. Kuid seda meil ei ole. Kaubandus-tööstusministeeriumis on päris trükitud blanketid soovitude andmiseks. (K. Ast (sd.): See oli ju siis päris aktiivne tegevus ometi!) Aktiivne oldi ainult selles, et kaubandus-tööstusministeeriumi ülesandeid järjest kitsendada. Riigikogu on siin ühes valitusega rõõmistanud, et seda, mis kaubandus-tööstusministeeriumi peale on kulutatud, on võidud järk-järgult vähendada. Päris puhaskasu, mis siin on tehtud. Kui teie aga vaatate lähemalt, mis see kaubandus-tööstusministeerium, iseäranis tööstusosakond seal teha on võinud, siis näete teie, et see ministeerium on õieti töötatoline olnud. Temal ei ole olnud õiget ülesannet ega sihti. Walitsuse kujundamise ajal on üksikute rühmade esitajad kõnelenud, et ülepea seda ministeeriumi ära kaotada võib, ei ole mõtetki seda pidada. Ja umbes selles mõttes on ka tegutsetud. Väikseid asju on katsutud siblida ja segada. Ja kui siis tulid krediidihädalised ministeeriumi, mispärast siis häid inimesi mitte aidata ja niisuguseid krediiditarvituse tunnistsi wälja anda. Need olid wäga hädaohtlikud. Sest õieti anti sellega waestele rikkuse tunnistsed. Ja seal oli siis Eesti pank hädas. Kui oleks ta tahtnud selle kaubandus-tööstusministeeriumi informatsiooni kiuste hakata nüüd takka üles lööma, siis teie wõite ette kujutada, missugune lament oleks lahti läinud ajakirjanduses ja seltskonnas. Kuid kas siis kaubandus-tööstusministeeriumi mehed selles süüdi on, et nemad istuwad seal õieti käsitult ja jalutult, kui nendel õieti kusagilt kinni hakata ei ole, kui ei ole informatsiooni asutust, kui neil ei ole mitte täielikult käsutada wabrikute tehnilist inspeksioonigi, et seda niipalju kui wõimalik ära kasutada informatsiooni saamiseks. Ei ole organisatsiooni nii läbi wiidud, et oleks wahest wabrikuinspeksiooni funktsioonidest, mis töö-hoolekandeministeeriumi alla kuulwad, kui mitte lahutatud, siis ometi eristatud need funktsioonid, mis oleksid tehnilise kontrolliga lähemas ühenduses seisnud. Igatahes oleks pida-

nud wälja arenema kaubandus-tööstusministeerium selleks, et tema mitte ei oleks niisugune waeselapse õnnetusehunnik, ei oleks olnud ilma tööta, waid tema oleks wõinud tõesti informatsiooni muretseda meie tööstusettewõtete wiljakuse, kui ka töowõimaluste kohta, aga ühtlasi ka juhatust turu wõimise kohta jne. Informatsiooni kõrwal pankadele, eriti Eesti pangale, tööstuse ja kaubanduse alal oleks ministeerium wõinud muretseda tarwilikku informatsiooni ettewõtjatele, oleks wõinud inspireerida teatawaid woolusid ja sihtisid kaubanduse ja tööstuse alal. Kaubandus-tööstusministeerium oleks wõinud tõesti aktiivset osa etendada selleks, et meie rahwamajanduslikka sihtjooni selgitada ja näidata. Kõike seda ei ole aga sündinud, waid ministeerium on oma wäljaarenematuses kaasa aidanud selleks, et Eesti panga krediidi-poliitikat halwendada. Kui teie nüüd tahate Eesti panga kallale asuda, aga jätate selle poolest asja endiseks, et meie kaubandus-tööstus poliitika peaorgan jääb wälja arendamata ja wõib edasi kõduneda, kas teie siis arwate, et meie majanduspoliitika tulewal aastal palju paremas seisukorras oleks kui nüüd? Sellepärast on tarwilik, et meie nüüd õigest juhtmõttest kinni hakkame.

Meil on ajakirjanduses, iseäranis nüüd, wäga peale käidud meie tollipoliitika asjus. Ja tõesti, kus teie ka vaatate, kuskil ei näe teie, et tollitariifi määramine oleks kahe ministri usaldusasjaks tehtud. Pistawad pead kokku, et waata, nüüd teeme nii ja nii! Seda meie praegustes oludes teisel kusagil ei näe. Seadusandlikult määratakse tollitariifid kindlaks. Oleks wõidud seda vähemalt Wabariigi Walitsuse kätte anda! Ja kes see andja oli? Riigikogu. Riigikogu kuulab rahulikult, kuidas ajakirjandus protesteerib, kuidas ärimhed märgukirju saadawad, aga kes siis peab algatuse oma peale wõtma? Kes on siis ütteleja, et walitsus seda tegema peab? Mispärast ei wõi mõni Riigikogu rühm selleks algatust teha? (Wahel h ü ü e.) Kas see teid päästab, kui „ise“ midagi tegemata on jätnud. Kui „ise“ oli majandusnõukogus, siis me paneme... (M. Juhkam (töer.): „Ise“ tahab, et Riigikogu, kui tema seda ei tee, mis demokraatlik liit tahab, laiali saata.) Jah, läheb ka selle moega laiali. Kuid mina arwan, et siis, kui rahwaalgatus seda nõuab, läheb Riig-

gikogu laiali ja mitte sellepärast, et demokraatlik liit seda nõuab. (M. Juhkam (töer.): Siis just, kuita seda ei tee, mis demokraatlik liit tahab.) Kus on see kirjutatud? (M. Juhkam (töer.): „Postimehes“) Siis Teie ei ole õieti lugenud, enne peab lugema ja siis kõnelema. Tõesti, kui teie tahate, et meil tollipoliitikat mitte ainult elukalliduse ärahooldmiseks ei kasutataks, nagu rkl. Martna siin omalt kohalt õigusega rõhutas, vaid et tollipoliitika ka ei wapustaks rahwamajandust, siis peab siin midagi sündima. Kui tõesti lugu nii on, nagu tänagi siin wahele hüüti, et kaupadel, mille peale 15. detsembrist tollikõrgendus peab tulema, hinnad nüüd juba 10% on tõusnud, siis tähendab see rahvuslikku preemiat ärimeestele, kes enne kaubad sisse on toonud. Selleks ei tohi aga tollipoliitikat käsitada. Ja sellepärast ei aita weel mitte, kui raha- ja kaubandus-tööstusministrit arwustatakse, vaid organisatsiooni ennast tuleb muuta.

Mis muidu meil majanduspoliitika terwendamiseks ära wõiks teha, seda oleks palju, aga ma ei hakka üksikasju puudutama, sest minu sõnatarwitamine on niikui nii palju aega wõtnud. Ei hakka ma ka tolliasjanduse walusaid kohti ligemalt puudutama. Seda, ma loodan, teewad teised, aga seal peab parandus tulema. Ainult üldist seisukohta tahaksin ma lõpuks ära tähendada, mis on tarwilik meie majanduspoliitika tõstmiseks ja terwendamiseks. Seda ei saa mitte muidu, kui meie peame tõesti oma tööwiljakust tõstma, aga seda ei tohi mitte otsida ainult sellest, et töölised peaks rohkem tööd tegema, vaid meie tööstuse ja rahwamajanduse organiseerimine peab saama edasi wiidud. Just meie rahwamajanduse organisatsioon on enam kui puudulik. Kui meil seda wõib sündida, et meil wäljamaalt ostetakse wanu masinaid, et nendega siin wabrikuid sisse seada, siis peab ütlemä, et see rahwamajanduslik enesetapmine on. Kõik riigid on ennast amerikaniseerinud selles mõttes, et wana puru ei hakata enam püsti ajama, vaid praagitakse wälja. Töökodade warustus wiiakse täiuse tipule ja alles siis saadakse rahwamajanduslikult wälisurul wõistelda. Meie põllumehed on hakanud endid warustama traktoritega. Olen julge, et suur osa nendest traktoriühisustest kõige raskemasse seisukorda satuwad. Lasti enesele näituste ajakirjan-

duse kaudu ja reklaamidega selgeks teha, et tore on traktoriga künda. Isegi wäikeste talude pidajad ostsid kolme—nelja mehega omale traktorid, ehk küll nende wäljad kiwised on ja nemad ei saa kahehobuse adragagi weel künda. Meil hakati warustama ennast niisuguste uute abinõudega, mis kapitaali palju nõuawad, ilma et oleks järele mõeldud, mis tõelikult ära teha saab. Mitte ainult walitsusasutused, waid ka ühiskondlikud asutused, agronoomilised abiandjad peaksid meie rahwamajanduse õige organiseerimise heaks kaasa töötama. (A. Jürman (põl.): On hoiatatud traktorite wastu.) On hoiatatud wast kusagil kinnisel koosolekul, aga teie oleksite pidanud waidlema awalikult selle wastu, mis wildak. Siis ei oleks niipalju eksitusi olnud. Kui teie wõtate organisatsiooni küsimuse kõrwal wäljatöötamisele sihikindla kawa meie majanduspoliitika terwendamiseks, siis ei hoita mitte ainult selle eest, et meie läheme halemeelseks ja ütlemä, et põllutöö, wõi tööstus on krediiti liig palju saanud, waid siis wõetakse rewideerimisele niihästi meie krediidi-poliitika, kui ka meie sisse- ja wäljaweo-poliitika. Wõetakse käsile ka see küsimus, kas meie nüüd tohime hakata neid abinõusid tarwitama, mis omal ajal sündsad oleksid olnud, aga nüüd enam wastuwõetawad ei ole. Mina ei usu mitte, et keegi minult ootaks, et mina praegustes oludes kaitseksin neid abinõusid ja wõtteid, mis ma 1920 a. kaitseksin. Nüüd, kus eeldused teised on, ei saa mitte sarnaselt mõelda, nagu kolme aasta eest. Kui teie tahate sissewedu nüüd täielikult kitsendama hakata, siis tuleb meil wahest tehtud kaubalepingute põhjal rahwuswahelisi sekeldusi, sellepärast et meie ei saa mitte ilma jututa keelduda mõnda asja sisse laskmast, mille kohta lepingud on tehtud. Ei tule mul ka mõttesegi üles soendada hakata seda, mis oli omal ajal teistes oludes minu poolt soowitatud, waid nüüd peaksime meie selle järele käima, missugused eeldused ja missugune seisukord meil praegu on. Selle järele peaksime siis seadma ka oma tegewuskawa tulewikus. Seda ei saa meie aga muidu kui sihikindla kaastööga ja ühistööga Riigikogu ja walitsuse poolt, samuti ka meie ühiskondliku organismi üksikute elundite poolt. Walitsusel peab algatuse osa olema tegutsedes praktilises elus. Tema peab tulema algatustega ja kawatsustega, et

mitte rahwaesitust sundida seaduseelnõusid ja uuendusi hakata ette walmistama. Aktiivne osa peab jääma walitsusele. Selles mõttes arwan mina, et meie erakonnade ja rühmade wahede peale waatamata wõime ühineda põhimõttes, et meie ei jää mitte ainult kannatlikult ootama, waid Riigikogu peab oma õigusi ja oma wõimu, mis temal olemas on, tarwitama selleks, et liikuma panna jõudusid, mis meil oma riigi korralduses tegutsemas on ja liikuma panna just neis sihtides, mis meie oma olude kohaselt sündsaks ja tarwiliseks arwame.

**Juhataja K. Wirma:** Kuulutan weerandtunnilise waheaja.

Waheaeg algab kell 7.40 min. õhtul.

Peale waheaega jätkub koosolek kell 7.55 min.

Koosolekut juhatab abiesimees **K. Wirma**.

Sekretääri kohal sekretäär **T. Kalbus**.

**J. Piiskar (is.):** Nagu ajakirjandusest läbi wilksatanud teadetest järeldada wõib, on tänawune eelarwe sarnasel kujul, nagu ta meile esitatud on, pika ja waewarikka wastastikuse kauplemise ja tingimiste tulemus ja sedagi suure hiljaksjäämisega. Wäliselt näib eelarwe küll samm edasi olewat, ta on trükitud päris heal paberil ja selge kirjaga, aga sisuliselt ei rahulda ta eriti wastasrinna rühmade liikmeid sugugi rohkem, kui eelmised eelarwed, waid tema kohta peab konstateerima nagu warematel aastatelgi, materjaalide puudulikkust, mis ei lase süneneda eelarwesse neid, kel wõimalik pole olnud koalitsiooni telgi taha waadata ja ei anna wõimalust selgitada, mis need arwud õieti tähendawad ning milleks nad on määratud. See puudus on seda silmapaistwam, et eelarwe seletuskiri on täiesti tehnilist laadi, ta konstateerib, et see ja see osa eelarwest on suurenenud, see on nii palju wähenenud, kuid millest suurenemised ja wähenemised tingitud on olnud, missugune on olnud majandus- ja riigipoliitika üldse, mis on paratamatuks teinud teatawate eelarwe-osade muutmist just sarnases sihis, — selle peale meile seletuskiri ei anna mingisugust wastust. Ei anna seda wastust ka härra rahaministri eelarwe-kõne, kuigi tahtsime loota, et just see kõne täiendab eelarwe seletuskirja, arendab, nii ütelda walitsuse programmi eelarwe piirides. Seda

aga ei olnud ja nii, hoolimata seletuskirjast, hoolimata wõrdlemisi pikast eelarwe-kõnest, kus rohkem kõneldi küll aruandest, kõneldi praegusest majanduslikust kriisist, õigem küll eratööstuse seisukorrast ja kitsikusest, kõneldi weidi ka majanduspoliitilistest tulewiku wäljawaadetest mõne tööstusharu ja kaubanduse suhtes, kuid ei öeldud isegi seda, kas walitsus selle arenemistee tunnustab rahuldawaks, kas ta leiab, et asjad täiesti joonnes on wõi ei leia ta seda mitte. Samuti jäeti ütlemata, kas tal on kawatsusi mõningaid haigeid kohti parandama hakata wõi ei ole tal ka neid. Jäi mulje, et nii hästi eelarwes, kui ka riigi majanduses on kõik kõige paremas korras, et on waja ainult käed üles tõsta, eelarwe kinnitada ja jälle aasta edasi sõita. (K. Kornel (rhw.) Siis Teie ei kuulnud.) Härra Kornel ehk wõtab pärast sõna ja jutustab sellest, mida siis tema kuulis. Mina kuulasin kõnet, lugesin pärast stenogramme ja lugesin ka weel „Päewalehe“ referaati, aga siiski ei saanud wastuseid neile küsimustele, mis meid huwitawad, nimelt põhjendamist, millest on tingitud sarnased eelarwe-summad. Jäi mulje, nagu seisaks walitsus kõrwal, kusagil tähetornis, waataks kiikriga ning märgiks ja tähendaks ära nähtusi ja ilmamuutusi, mida tema seal tähele paneb ja pärast, asudes Riigikogu kõnetoolile, jutustab neist nähtustest, mis ta ilmalaotuses on näinud.

Kui meie aga walitsuse sennist tegewust waatleme, siis wõime ütelda, et ta hoopis ilma tegewuskawata ei ole, waid temal näib olewat teataw töökawa, ta näib taotlewat teatawaid sihte ja ülesandeid, isegi wõrdlemisi wisalt. Kuid, nagu harilikult, et peetud tarwilikuks nendest kõnelda Riigikogus ja tutwustada nendega wastasrinda, kel teisi informatsiooniwõimalusi ei ole. Ja mis aitab siis, et üks koalitsiooni rühmade liigetest, härra Tõnisson, siin peab suure pika, ma ütleks rahwaliku loengu selle kohta, kuidas peaks walitsus ja Riigikogu käsikäes käima, kas otsekohe ehk majandusnõukogu kaudu, kui meie isegi üks kord aastas, kus walitsus oma töökawale tuleb raha nõudma, peame nägema seda, et seesama walitsus heaks ei arwa oma töökawa Riigikogule esitada. Waikimine on ju olnud kõigi walitsuste ülimalt wooruseks, ja ei ole ju ka praegu mitte midagi muutunud, mis eeldaks teistsugust seisukohta. Meie näeme aga, kui meie waat-

leme walitsuse tegelikku elupoliitikat, kuidas see poliitika areneb järjekindlalt ikka selgemini ja selgemini, üldiste huwide kaitsmise asemel laiade rahwakihtide huwide ohwrikstoomise tähe alla kitsale kildkonna huwidele. Sest maksab ainult meelde tuletada kas wõi neidki lugsid, mis otse kõmuliseks on muutunud ja mis tohiks iseloomustawad olla praeguse walitsuse kohta, maksab nimelt meelde tuletada, kas wõi neidki, mis ei ole weel lõpu-staadiumini jõudnud, kuigi wiimasel ajal torm näib waikinud olewat. Maksab meelde tuletada kõiki neid asju, millest awalikult on kõneldud, kas wõi Inglis-Balti tehest, wõi „Atlanta't“, „Silwa't“, „Roterman'i“, „Scheeli“ panga, Schulze ja teiste operatsioone, — kõik need on tähised, mille suunas liigub walitsuse suurpoliitika sisemaalises maastabis. Üks lugu on kõmulisem, kui teine, nii ütelda, walmis „Waba Maa“ stiilis, et pole muud kui pane kirja. Nõnda lenda-wad miljonid rahwa warandust, taskud aga paisuwad. Terwe majanduslik elu omab ikka rohkem ja rohkem rööwmajapidamise ilme. Meie ei näe kuigi palju neid ettewõtteid, mõned üksikud erandid wälja arwatud, mis omaks enam-wähem kindlama ilme, millest paistaks, et nemad oleks kawatsetud pikema aja peale, aga mitte spekulatiiwse äritegemise iseloomu ei kannaks. Eriti peame seda rõhutama kaubanduse kohta, aga ka, wäga suures ulatuses, suurtööstuse kohta, mille kohta alati on rõhutatud, et see Eesti oludes ei saa jalgu alla, sest tal ei ole loomulikka arenemistingimusi. Ma ei hakka üksikuid tööstusharusid nimetama, sest usun, et selle tõsiasja wastu wist keegi ei waidle. Meil on kõneldud sellest, kuidas sarnased ettewõtted tuleksid likwideerida, wõi ümber korraldada muutunud olude kohaselt, elujõulisteks ettewõtteks. Meie ei näe seda aga mitte, meie oleme iga eelarwe puhul küsinud, mida tahetakse siin teha, kas walitsus kawatseb üldse tööstust selles suunas juhtida, et ta töowõimsaks saaks, wõi on ta selle täiesti saatuse hooleks jätnud. Meie ei ole kunagi kuulnud, et walitsus oleks misisuguse kawa ses suhtes üles seadnud. Rohkem oleme pidanud nägema, et walitsus praegust olukorda toetab wäga omapärasel wiisil, nimelt sellega, et sellest hoolimata, et teatawad tööstusharud jalgu alla ei saa, wõimalikuks on pidanud neid toetada ikka suuremate ja suuremate

summadega, — ma ei taha ütelda, — laenu-dega, sest waewalt läheb korda neid summasid weel kätte saada, sest kui need ettewõtted pankrotti jääwad, siis wõidakse ju hinnata neid kiwimürakaid ja pikki korstnaid kas wõi miljardite peale, kui aga ühtki inimest ei leidu, kes nende eest mõnisada marka maksaks, siis ei ole neil mingisugust wäärtust. Sellejuures ei saa märkimata jätta, kuigi juba mitu kuud kestab hädaldamine, nagu oleks lahti-unustatud kraan sulatud, et kõige peale waatamata tööstuslaenude summa alata-sa suureneb. Ühel majandusnõukogu koosolekul näitas arwudega Eesti panga direktor, et laenude summa on suurenenud. Ei wasta nii siis tõele hädaldamine, nagu oleks tööstusel krediiti ära lõigatud, otse selle wastu — seda krediiti on suurendatud — ei ole laenusaamiseks takistusi tehtud. Meie arwates oleks pidanud ühelt poolt need hädahüüded, mis sel puhul ärimeeste ringkondades siiski kuuldawale tulid, ulatuma ka rahaministri kõrwu ja oleks pidanud ka teiselt poolt ulatuma tema kõrwu need hääled, mis ütlewad, et ammu oleks aeg olnud seda kraani sulguda, et siin lihtsalt kardetawat mängu on mängitud, aga meie ei kuulnud mitte, et härra rahaminister oleks oma eelarwe-kõnes seda küsimust selgitanud, kas sennist tegewust õigustanud, wõi näidata katsunud, missugustel põhjustel ja motiividel nii on talitatud ja kui seda poliitikat põhjendada lootuseta, siis vähemalt ütelnud, et on tehtud eksisamm ja näidatud abinõusid ja teid, kuidas neid eksisamme parandada. Aga rahaministri kõnes ei olnud ei üht ega teist ja sellepärast peab arwama, et ka tulewikus tahetakse jätkata sedasama poliitikat, tahetakse wõimaldada äri- ja tööstuseomanikkudele, kelle ettewõtted nii kui nii surmale pühendatud, siiski riikliku abirahaga en-nast pealwee hoida ja head äri-gi teha riigilaenu kulul ja sealt ka kasu saada, sest kui nad wahelkasu ei saaks, siis nad ise juba asuks oma tegewuse ümberkorraldamisele. Samasugune on lugu ka kaubandusega. Meie kuulsime, eriti härra Strandman'i kõnest, et on aetud Eesti panga rahapoliitikat, nii nagu seda ajada ei oleks tohitud, et wäga küsitawaks on saanud isegi Eesti riigikassa kulla- ja waluutafondide küsimus jne. Ja meie peame omalt poolt samuti rõhutama, et siin on lubamatult talitatud, ja selle tõttu on läi-



nud need summad ärimeeste kätte, kes on võtnud Eesti pangast valuutat ja ei ole seda mitte, peale teatawate operatsioonide toimepanemist, tagasi maksnud, waid on väga tihti saadud valuuta wäljamaa pankadesse mahutanud. On awalik saladus, et terve rida isikuid on wäljamaal omale pankades arwed awanud, ja kõik wälisvaluuta, mis operatsioonidest saadakse, walgub tasapisi wäljamaale. Ja nii lüpetakse ning lüpetakse. Eesti pank on juba nagu näha, tühjaks lüpetud, ning sellele on eeltähendatud operatsioonid märksa kaasa aidanud.

Mulle paistab, et sama teed wõiwad käinud olla need töösturid, kes, kui see tõele peaks wastama, oma tööstussaadusi saadawad wäljamaale. Ka nende kohta kõneldakse — meil ei ole päris kindlaid andmeid, sest meie ei pääse ju nende asjade ligi, ja sellepärast oleks tarwilik, et rahaminister ütleks, kuidas siis nende asjadega on — kõneldakse, et tihti saadakse ja on saadud wälisvaluutat tooresainete ostmiseks, kui aga saadused pärast wäljamaale saadetakse, siis ei tule valuuta mitte enam tagasi ei walutana ega tooresainetena. Nüüd on aga sarnase talitamisega tagajärjel laenusaaamise wõimalused ja lootused ärimeestel vähemalt nii suured olnud, et nad on wõinud oma kauplused ja ladud täis kuhjata hea lootuse peale, ja sellepärast ei ole ime, et kaubabilans näitab ääretut passiiwsust — täna wuaasta on 9 kuu kestes sissewedu wäljaweost suurem olnud umbes kahe ja poole miljardi marga wõrra. Ma pean tähendama, et andmed, mida ma tarwitan, käiwad käesolewa aasta 9 kuu kohta, nii, et praegu see summa igatahes üle 3 miljardi wõib tõusta. Nii on loodud liik ärimehi, nii ütelda, tühja tasku ärimehi, kellel enesel õieti mitte midagi ei ole, tihti oma ärikontoritki ei ole, ja kes siis selle tõttu mitte millegiga ei riskeeri, waid lihtsalt waatawad, kust midagi kätte saada, kas mõne partii kaupa, wõi midagi muud, ja sellest wõimalikult palju puhaskasu saada püüawad. Põlewad nad läbi, siis kaowad nad parajal ajal, kaup jääb ükskõik kuhu aita, häwineb sea! ära; nii et säärane spekulatiivne äritegemine riigile hulga kahju teeb riikliku rahaga äritegemise tõttu. Wõib ütelda, et sarnane riiklik krediit just ongi see tegur, mille tõttu sarnane äritegewus wildakalt on wõinud areneda. Kui meie rahaline poliitika on rajatud sarnaste operatsioonide

peale, rajatud tööstuse peale, mis enesele jalgu alla ei saa, siis wõib ütelda, et asjatult on ära kulutatud mitmed ja mitmed miljardid, nagu räägitakse, tõuseb see summa juba wiie miljardini.

Mina ei taha neid üksikasju enam arendada, aga ma ei saa siiski mitte jätta paralleeli tõmbamata selle wahel, kuidas meil kaubanduse ja tööstusega on talitatud ja kuidas on talitatud põllumajandusega põllumajanduslikus riigis. Ma jätan täiesti mängust wälja suurohapidajad, kes põllumeeste kogude kaudu Wabariigi Walitsusele väga lähedal seisawad. Selle tõttu on arwatawasti pääsenud suurohapidajad tarbekorral rahaallikate juurde. Kaalutakse penne, kui neid tarwis wälja anda maaga ühenduses olewa kehwe ma kihi kasuks, aga kaubandusele ja tööstusele antud suurtest summadest tuleb osa korstnasse kirjutada, wõib olla, et ongi juba kirjutatud. Minul on mõningaid andmeid, et juba waremalt mõne kaubamaja juures on ette wõetud krediitide ümberarwamisi, et neid suuremate sissekukkumiste eest hoida. Ma ei tea küll, kui suure ulatuses seda on tehtud. Ühe äri kohta on mul aga usalduswäärilisest allikast seda räägitud. Kui seda senni wast ei ole suuremal määral tehtud, siis ei ole mingisugust kahtlust, et seda ka tulewikus ei tehtaks. Tähendab, on wõidud suuri summad anda kerge käega, kui aga näituseks hiljuti asunikud tahtsid saada nende summadega wõrreldes hoopis wäikest toetust hoonete ehitamiseks, siis nägime kuidas kõigist katsetest hoolimata seda läbi wiia ei saadud, waid neile wõimaldati see summa laenuuna. Arwan, et seda laenu, mida tuleb kõige paremal juhtumisel 13—14 tuhat marka asuniku peale, ei anta mitte kingitusena, waid see laen tuleb tasuda, maksku mis maksab. (R. Penno (as.): Arwatakse kulla peale.) Kas seda kulla peale arwatakse wõi mitte, see on iseasi, aga ma tähendan, et maksku mis maksab — see laen nõutakse sisse. Edasi teame meie, kuidas ei hakka sugugi liikuma popsideküsimus, mille pärast walitsuse deklaratsiooni puhul pikki lahinguid löödi, mitu nädalat kaubeldi, enne kui saadi midagi deklaratsiooni üles wõtta, rääkimata sellest, et popsideküsimusega praeguse deklaratsiooni ulatuses eluaseme ja keh Wade inimeste kindlustamise küsimus üldse kaugeltki otsustatud ei ole. Ei taheta asunikudelegi tarwili-

selt wastu tulla. Maapuudus on aga äärmiselt teraw. Isegi siis, kui praegusi mõisamaid hakatakse otstarbekohasemalt wälja andma, kui seda senni on tehtud, kui neis mõisades, nagu Wõrumaal, kus on antud ühele perekonnale kunni 120 wakamaad maad, kõik wäärsammud parandatakse ja maajagamise küsimus üldse paremini lahendatakse, ei jätku maad kõigile soowijaile. Põllutöoministeeriumi esitaja on tähendanud, et meil tuleb uut maad juurde wõita maaparanduse näol. Aga me näeme, kuidas selgi alal tööd tehakse tigusammul. Meie oleme kuulnud, et wäikeses ulatuses Läänemaal ja Pärnumaal maaparanduse töödega algust olla tehtud. Kordan aga weel, et need tööd arenewad äärmiselt wisalt, sest ei ole raha. Ei leita nii siis summasid, mille eest neid töid teha. Kui sinna juurde weel arwata hoonete ehitamiseks toetuse saamine, kas laenu teel wõi ehituse materjaali näol, mis kuidagi ei edene, siis näeme, et kehwea kili toetamiseks ei jätku peaaegu mitte midagi. See ei käi üksi nende kohta, kes maaga ühenduses, waid ka nende kohta, kes maast hoopis lahti kistud.

Wõiks samuti wõtta näituseks laste eest hoolekande, neile kooliskäimise võimaldamise, wõi wanade eest hoolekande — igal pool näeme üht ja sama pilti. Sel ajal, kui Eesti panga direktor, härra Sepp, wäga kujukalt iseloomustas, et suurtööstus on suur õnnetus, antakse sellele suurele õnnetusele miljarditena toetust, aga kui hiljuti Tallinna tööliskond esines Wabariigi Walitsusele ettepanekuga, et määratakse kas wõi ainult 5 miljonit töölismaja ostuwõla tasumiseks, siis ei saadud sedagi summat. See maja on aga ostetud selleks, et wälja saada keldrist, kuhu omaaegse siseministri ja Tallinna linna omawalitsuse armust mitme aasta kestes on sulatud olnud mitte üksi Tallinna tööliste organisatsioonid, waid ka ülemaalised keskorganisatsioonid. „Ei“ ütlemise põhjuseks on ette toodud, et tahetawat rahwamaja ehitada. Kes aga küsimust tõsisemalt waatab, see teab, et 15. miljoniga, mis kawatsetawat seks otstarbeks määrata, ei ehitata mingisugust rahwamaja, sest rahwamaja läheb sada-sid miljonid maksma. Kui rahwamaja kapitaali hakatakse koguma 15 miljoni kaupa, siis wõime paarkümmend, kui mitte rohkem aastat seda rahwamaja oodata. Seatakse üles rahwamaja ka-

watus selleks, et keelduda töölismaja soetamiseks 5 miljonit andmast, kuna töösuritele ja ärimeestele on juba ligi 5 miljardit antud. Kui sarnane majanduspoliitika ei ole mitte rahwamajanduse ja rahwawaranduse meelega häwitamine, siis öelgu ometi härra rahaminister, mis see siis on? Missugused on need motiivid ja põhjused, millega ta sarnast poliitikat ja sarnast tegewust wabandab?

Meie näeme, kuidas see kitsa ringkonna omakasu, mis alati püüab rahwawarandusi enese kätte saada ja enese erahuwides ära kasutada, ja enamsoodustuse poliitika ei tule ette mitte ainult walitsuse ringkonnas ja temale lähedalseiswate isikute juures, et sellest ei räägita mitte üksikute aktsiaseltside enamsoodustuse ja eesõigustuse puhul, waid meie näeme, et suurte eeskuju awatleb ka vähemaid wendi sedasama tegema. Meie oleme pidanud juba näitama mitmel puhul, ja arwatawasti saame ka tulewikus seda tegema, et samalaadiline poliitika on ulatanud ka meie omawalitsustesse. Maksab ainult meelde tuletada, kas wõi seda lugu, mis paaril wiimasel arupärimis-koosolekul kõne all oli. Pean ütleva, et see mitte ainuke omalaadiline ei ole. See korrupsiooniline meeolelu wõtab ikka rohkem ja rohkem maad. Aga meie ei näe, et walitsus selle wastu wõitlemiseks abinõusid tarwitaks, ei ole me ennem ega täna kuulnud, et rahaminister oleks seda alla kriiputanud, kui wäärnähtust. Ei ole me ka kuulnud, kas ta tulewikus mõtleb sarnaste nähtuste wastu wõidelda, wõi leiab asjad päris korras olewat. Wõlgnetakse meile wastus ühe küsimuse peale ja nimelt — kas walitsus teatawas küsimuses üldse aru anda mõtleb wõi mitte. Isegi seda ei peeta tarwilikuks ütelda, saadik siis aruandega esineda. (Chr. Kaarna (tõer.): Mis asi see on?) See on kuulus „Aseri“ asi. Meil pole teada, kas walitsus kunagi kawatseb selles asjas aruandega esineda wõi mitte. Meie sellekohase küsimise peale on wastus alles wõlgu.

Walitsuse deklaratsiooni punktid 5 ja 11 kõnelewad sihikindlast wõitlusest kuritarwitustega, kõnelewad sellest, et tuleb wõidelda ametnikkude ärilistest ettewõtetest osawõtmise wastu jne., aga jällegi näitab üks hiljuti kõneallolnud küsimus, nimelt Scheeli panga lugu, missugusel seisukohal rahaminister seski küsimu-

ses asub. Ta ei wõitle mitte kuritarwituste vastu, waid tema näib wõitlewat kuritarwituste vastu wõitlemise vastu. Sest kuidas muidu seletada, et rahaminister juba alganud rewisjoni tunni pealt ära keelas. Ei peetud üldse tarwilikuks kontrolli, waid arwati, et ettewõtted wõiwad talitada oma heaksarwamisel. (Rahaminister G. Westel: See ei ole õige!) Härra minister, meie oleme oodanud wastust, aga pole seda saanud ei selle ei ka paljude teiste küsimuste peale. Meie arwates peaks rahaministri eelarwe-kõne olema mitte ainult aruanne praeguse seisukorra kohta, sest kõik, kes tegelikku elu wähegi tähele panewad, peaks sellega kursis olema, waid see peaks olema peajasalikul programmi kõne, et näidata, mille peale just nõutud summad lähewad, peaks selgitama ühtlasi ka neid küsimusi, mis senni wastamata, et Riigikogu liikmed saaksid täie selgusega asuda eelarwet arutama. Seda senni tehtud ei ole.

Edasi peab alla kriipsutama walitsuse tegewust omawalitsuste suhtes. Aastate kestes on omawalitsused seotud käsist ja jalust, kuigi alatasa rõhutatakse, et neil peab wõimalus olema iseennast määrata. Tegelikult ei näe meie seda mitte. Kõige nende aastate kestes on omawalitsused olnud riigivalitsuse, õieti siseministeeriumi hoolekande all, kus neile ühelt poolt on alatasa peale pandud kohustusi aga teiselt poolt pole wõimaldatud abinõusid nende täitmiseks. Omawalitsused ei ole saanud eelarweid otsotsaga kokku. on pidanud täitmata jätma kõige hädalisemad ülesanded sel lihtsal põhjusel, et ei ole raha. Tagant järele otsitaks igaaasta teid puudujääkide katmiseks. Omawalitsused on kaotanud oma mõtte kohalikkude elanikkude, eriti aga kehwe kahi eest hooldkandwate asutustena, nad on muutunud lihtsalt walitsuse käsutada olewat ametnikkude kogudeks.

Nüüd pean weel kord meelde tulewama wäga kujukat lauset walitsuse deklaratsioonist: „parem mõni enneaegne ja jõule mittewastaw, kuigi meeldiw uuendus ootama jätta, kui riigi majanduslikku tasakaalu ähwardada.“ Meie oleme näinud, kuidas tegelikult selle majandusliku tasakaaluga lugu on. Seda iseloomustas ka Riigikogu liige härra Strandman. Oleme näinud, et sennine majanduspoliitika on majandusliku tasakaalu nii ütelda katastroofini wiinud.

Kuhu sarnane poliitika mõne kuuga wiia wõib, näitas kujukalt Saksamaa. Selle juures on aga hoolsast kinni peetud deklaratsiooni lähtekohast — uuendused, mis kehwikute hurwides tulewad teostamata jätta, et mitte majanduslikku tasakaalu ähwardada. Et nendeks otstarbeteks suuremaid summasid oleks kulutatud, seda meie pole näinud. Ootasime asjata, et walitsus tuleks ja ütleks, et tema kehweimate kihtide eest tahab hoolitseda, kui mitte nii, nagu oma laste eest, siis vähemalt nagu wõõraslaste eest. Lehitsedes wastawate ministeeriumide eelarweid wõib küll ütelda sedasama, mida härra ministergi, et eelarwed on markades wähe suuremad eelmiste aastatega wõrreldes. Sisuliselt waadates ei ole aga see suurenemine tulnud mitte tegewuse edasiarendamise, waid mõnede wäikeste ümberkorralduste ja harilikkude majanduslikkude kulude suurendamise tagajärjel, mis tingitud üldisest elukalliduse tõusust. Meie näeme, kuidas just kehwad kihid, kelle eest nii hästi omawalitsused, kui ka keskwalitsus peaks eestkätt hoolitsema, on hoopis kõrwale jäetud. Pole kunagi ega kusagil kehwemaid ega nõrgemaid kaitstud tugewama eest. Meie näeme, otse selle vastu, et sellelt kehwevalt nõutakse igasuguste maksude näol, millest rkl. Martna wäga kujukalt on kõnelenud — suuri summasid.

Rkl. härra Strandman seadis küsimuse sellele pinnale, et Eesti pank on ajanud wildakut poliitikat ja et rahaminister olla seda poliitikat õigustanud, heaks kiitnud. Mulle paistab, et nii see küsimus siiski liiga kitsalt on wõetud. Eesti panka ei ole juhtinud mitte ainult direktorid, kes seal eesotsas, ei ka rahaminister, waid terve walitsus, ja walitsuse seljataga olewad rühmad. Seega siis ka seesama rühm, kes nüüd kord jälle rööpaseadja on kätte saanud, aga kaugemale waadata ei taha, ja arwab, et küsimus lahendatud on. Kui rööpaseadja asemele pannakse teine, kes siis küll rööpad teatawale rühmale, teatawale parteile soodsamas sihis wõib seada, teatawatele ettewõtjatele laenusamist kergendades jne. Meie arwame, et kui küsimus niiviisi seatakse, siis siin ainult teatawate äriühenduste enesewahelise wõistlusega tegemist on. Kui aga tahetakse küsimusel sarwist kinni haarata, siis ei tule mitte ainult Eesti panka süüdistada. Mul pole waja Eesti panga tegelasi kaitsma

hakata, aga ma pean ütleva, et nad on ikkagi ainult rööpaseadjad. Kui tahetakse, et sarnased väärnähtused kaoks, siis peaks rewideerimisele võetama terve see poliitiline kurs, mida valitsus on ajanud, ja siis, mu härrad, peaksite teie kõigepealt iseendid ja oma parteilised ja kildkonna huvid kõige pealt rewideerimisele võtma, sest kunni valitseb praegune meeoleu, leiduks waewalt ka Eesti panga juhi kohale sarnane isik, kes selles õhkkonnas ei painduks. Ja kui ta ei paindu, siis lendab ta sealt warsti minema ning tuleb teine, kes laseb asjad minna, nagu need siimaani on läinud. Ei tule sellepärast võtta Eesti panga poolt loodud täbarat seisukorda, kui iseisemat nähtust, waid see on ainult üks joon sellest majanduspoliitikast, mida wiimaste aastate kestes on aetud. Sest ei ole ju Eesti pank ainuke asutus, kus asi katastroofiliseks kipub minema, waid sarnaseid asju, mis küll võib olla nii suure katastroofiga ei ähwarda, kui Eesti panga kokkuwarisemine, aga omalt iseloomult täiesti sarnased on, näeme meie wäga ja wäga mitmel pool. Meie näeme aga tihti, kuidas walitsewad erakonnad wõtawad palju kergemini ülesse asju, mis teiste rühmituste poolt tulnud, kui nad aga ise ka on osanikud, kui nii ütelda, kirik keset küla on tehtud, siis wäga sagedasti sarnased asjad ei tule üldse päewawalgele. Ja kui neid wastasrinna poolt püütakse esile tuua, siis laotatakse hõlm peale ja tuuakse seletusi, mis sugugi ei tarwitse rohkem tõele wastata, kui härra rahaministri seletused, waid wõiwad weel palju küsitawama wäärtusega olla. Siis lõpetatakse asi lihtülemineku-wormeliga, aga nähtused iseenesest kestawad edasi. Kui niiwiisi talitatakse, siis kordan weel: ei tarwitse siin tulla ainult ühe küsimusega ja ütelda, et see on kurja juur ja kui see paise ära lõigatakse, siis saab haige koht terweks. See on liig naiw ja näitab küll ainult seda, et tahetakse ainult üksikuid väärnähtusi ära kaotada, aga ei olda sugugi huwitatud sellest, et neid nähtusi terwes ulatuses rewideerimisele võtta ja süsteemi parandada.

Ma ei kawatsenud eelarwet üksikasjalisele arutamisele võtta, sest nagu ma tähendasin, ei ole meil praegu neid andmeid. Kui eelarwe-komisjoni kaudu korda läheb neid andmeid saada, siis on muidugi võimalus pärast eelarwe juures peatada. Lõpetades tahaksin weel peatada paari

märkusega eelkõneleja härra Tõnisson'i kõne juures. Tema ütles, et on tarwis luua kontakti parlamendi ja walitsuse wahel, on tarwis luua üksteisest arusaamise õhkkonda. Aga ta ei ütelnud, kuidas seda luua tuleb — kas koalitsiooni rühmade nõupidamiste kaudu, millest me oleme kuulnud, näituseks „Aseri“ asjus, wõi mõnel teisel teel, seda me ei kuulnud. Meie arwame aga, et kui tahetakse tõesti rahwaesitust võtta kui rahwaesitust, siis tuleb kõrwale jätta kinniste uste poliitika ja tuua sarnased küsimused rahwaesitusse, tuleb võimaldada kõigile Riigikogu liigetele tarwilikku informatsiooni saada. Meie näeme aga siin terawat wastolu — ühelt poolt peetakse pikk loeng demokraatia olust ja teistest ilusatest asjadest, rõhutatakse rahwaesituse ja walitsuse wastastikuse informatsiooni wajadust, teiselt poolt püütakse aga rahwasaadikute, eriti opositsiooni eest kõrwale hoida ja warjata lihtsamaidki asju ja andmeid. Nii on siis üks seisukoht kõnetoolil ja teine tegelikuks läbiwiimiseks, tegelikuks tarwitamiseks. Edasi! Kui härra Tõnisson'ilt wahelhüüdes küsiti, milleks need pikad arutused, mis eelarwega wähe seotud, siis wastas tema, et on tarwis enesele aru anda sennisest tegewusest, et siit wälja minnes arutada sihte ja wäljawaatelid. Ootasime siis ka huwitusega neid uusi sihte, seda enam, et härra Tõnisson ütles kõnelewat mitte ainult oma rühma nimel, waid kõigi keskerakondade seisukohalt. Kuigi ei selginud, mis ta keskerakondade all just mõtles, kas ainult demokraatlikku liitu wõi ka teisi keskerakondi, lubas ta nende seisukohalt sihte ja wäljawaatelid selgitada.

Missugused olid siis need sihid, mis tema kõnest perspektiwiina meie awanesid? Kõigepealt oli see kõne kiidulaul riigi majandusnõukogule, kes jalgu alla ei taha saada. (Chr. Kaarna (tõer.): Surmakõne!) Võib olla, ma ei taha aga selle juures peatada, kuid ma tahaksin näidata, mis asutus see majandusnõukogu iseenesest on ja milleks see võib kujuneda, enesele jalad alla saades. On selge, et mil mõõdul majandusnõukogu jalad alla saab, sel mõõdul majandusnõukogu tagasikiskuwaks kolgiks praeguselegi parlamendile. Kui praeguses parlamendis siiski on teatud esitus pahemal tiival, siis majandusnõukogus seda ei ole, sest Riigikogu poolt walitud esitus ei wasta Riigikogu jõudude wahekorrale. Aga peale

selle on seal walitsuse esitajad, keda tuleb pidada koalitsiooni rühmade esitajaks. Siis, kuigi esialgu nõuandwa häälega, aga siiski wäga mõjuwa häälega walitsewate ringkondade suhtes suurtöösturite, suur-äriettewõtjate jne. esitajad, see on nende esitajad, kellele anti see ligi 5 miljardit, mille üle tööerakondlane, härra Strandman, siin kurtis. Ja kui see asutus jalad alla saab, siis kisub ta majanduspoliitika ikka enam ja enam nende kihtide sõiduwette. Kas wõis siis uskuda, et sarnane nõukogu ütleks, et kraan tuleb kinni käämata, nende jaoks, kes juba miljardid on saanud, ning tuleb toetust anda inimestele, kes pennigi ei ole saanud, kellel tööd ei ole ja kes nälga wõiwad jääda, kellel maalpikestki ei ole, kuhu peatama jääda, ja keda ligemas tulewikus ikalduse tagajärjel weel suuremal mõõdul tööpuudus rõhub.

See majandusnõukogu ei saa sarnast poliitikat ajada, sest siis peaks ta ise katki raiuma oksa, millel nõukogus esitatud kihid ise istuwad. Kui lugu nii on, siis tahab majandusnõukogu olla ainult kõlapinnaks sellele poliitikale, mille wastu tööerakondlane rkl. Strandman waidles. See on perspektiiv, tuldagu ja kõneldagu palju tahes rahwariiklusest ja edumõttest. Meie oleme seda kuulnud, et härra Tõnisson, kes ütles ennast rahaliste asjadega tegemist teinud olewat, kuigi tema on üks neist, kes ei ole taskuid täis kraapinud, et see härra Tõnisson leiab, et meie tulewiku wäljawaade on — äärmiselt parempoolne, suurkaubanduse ja suurtööstuse sõiduwetes ujuw ülemkoda.

Meile ütleb see perspektiiv ainult seda, et meie majanduspoliitikat juhitakse otse wõimatus suunas.

Edasi püüdis härra Tõnisson kaitsta endise walitsuse poliitikat, näidates, kui wäga otstarbekohane see olla olnud. Aga sealsamas ta pidi ütleva, et isegi lihtsamates asjades on wale samme astunud. Ei ole näituseks osatud wäljamaale saadetawat 5 miljonit kuldrublagi nij ära kinnitada, et rotid raha laewas kätte ei oleks saanud, ja ühte osa ei oleks ära häwitatud. Meie teame, et see 35 tuhat kuldrubla umbes 6 miljonit Eesti marka oli. See läks kaduma, oli küll kinnitatud, aga kahjutasu ei saadud. Ja ega see ainuke sarnane lugu polnud. Ei ole senni ümber lükatud, et suur hulk nendest kaupadest, mis Ameerikast „Rewalis'e kaudu saadi

ja mis suure wõlakohustuse meile peale pani, suurema kui aastane eelarwe, et sellest kaubast suur hulk Baltimere põhjas lasub. Meie ei tea, kas see kaup oli kinnitatud wõi mitte, wõi oli ta halwasti kinnitatud, kuid kahjutasu pole saadud, aga meil on suur wõlg kaelas, mis nüüd meid samuti põhja kisub. Kui majanduspoliitikas sarnaste lihtsate operatsioonidega toime ei saada, nagu kaubakinnitus hawariide ja „rottide“ wastu, siis on küll wäga raske seda tegewust weel aastate tagant kaitsema tulla. Meie teame ka sinelite lugu. Toodi sinelid siia ja leiti alles siis, et sarnase wäikse kaswuga inimesi ei olnud, kellele sinelid selga sünniks. Oleks need sinelid ka päris uued ja puhfad olnud, kasu ei oleks neist ikkagi olnud, sest tarwitada neid ei oleks saanud. Kui tullakse sarnast poliitikat kaitsema ja öeldakse, et siis oli kõik hea, siis on see igatahes wäga iseloomulik.

Siis edasi tähendas härra Tõnisson, et kui kõiki neid wäärnähtusi oleks Riigikogus sõelatud, siis ei oleks asjad nii halwad olnud. Aga Riigikogu armastanud rahu ja sellepärast seista meie katkise küna juures. Selles see kurbloolus ongi. Härrad Riigikogu liikmed paremalt poolt ja keskerakondadest, niipea kui mõni Riigikogu liige wõi rühm seda rahu mitte ei armasta, siis karjute teie kohe: karauul! Seda on tehtud näituseks wiimasel ajal, kus selle tõttu, et praeguse Wabariigi Walitsuse algupäewist kunni oktoobrini heaks ei arwatud wastata arupärimiste peale, neid mõniteistkümmend päewakorda kogus — pooleaasta tagawarana. Ja kui siis parempoolsetele see pooleaasta tagawara liig suur näis olewat, lasti lahti hädakisa, mis ei jäänud mitte ainult parlamenti, mille wastu mitte ainult parlamendis ega wanematekogus abinõusid ei otsitud, waid millest isegi kodanline ajakirjandus kihutusmaterjaali on saanud ja wististi ka tulewikus saab. Ja siin tuleb nüüd härra Tõnisson keskrühmade liiderina ja ütleb: Riigikogu armastas rahu, teie istusite siin ja nosisite kribu-krabu, aga asjad on halwaks läinud. Mis siis nüüd on õige. — kas Riigikogu on asutus, kus alatasa kallale kiputakse nagu hädaldatakse, wõi on ta niisugune kogu, kus midagi ei sünni, mingi kas wõi ilm hukka. Ta on ühte ja teist. See enamus, kuhu kuulub ka kõneleja, kes siüdistas Riigikogu mittemidagi tegemises, on tõepoolest ainult istunud. Ta on alati ärewusse

sattunud, kui mõni rühm seda waikist istumist ja magust äraolemist on tahtnud rikkuda. Mina arwan, et siit tuleks tõmmata tarwilikud konsekwentsid, tuleks pealt ära wõtta see noot, mida juba küllalt on leierdatud ja ütelda, et Riigikogu on rahwaesitus ja igal rahwasaadikul on teatud kohustused. Tal peab wõimalus olema neid kohustusi täita. Kui ta see juures sunnitud on walitsuse tegewust arwustama ja üksikuid wäärnähtusi ette tooma, siis ei tule temale mitte suukorwi pähe panna. Meie ei kuulnud aga mitte, et härra Tõnisson oleks seda ütelnud.

Wiimane wäide, mida tulewiku wäljawaatena rõhutati, oli nõue walitsuse aparaati kasutada aktiivse majanduspoliitika sihis. Härra Tõnisson kõneles aga ise wäga kujukalt sellest, kuidas seda senni on kasutatud, ja kuidas ta on töötanud praeguse majanduspoliitika ajal. Ma ei tarwitse kordama hakata, et walitsuse esitaja kaubandus-tööstusminister on aidanud rahakraani lahti keerata ja lahti hoida. (Kaubandus-tööstusminister B. Rostfeld: Ei ole õige! J. Soots (põl.): Ärge laimake seljaga!) Härra kaubandus-tööstusminister, ma julgen siiski oma wäite juurde jääda, sest seda rõhutas Eesti panga direktor härra Sepp majandusnõukogu koosolekul päris kategooriliselt, päris selge sõnaga. Seal oli ka kaubandus-tööstusministeeriumi esitaja härra Lukk, kellel ei olnud selle wastu midagi ütelda. Ja kui seda Teie ajal sündinud ei ole, siis ei ole mina teile kui praegusele kaubandus-tööstusministrile mitte isiklikult etteheiteid teinud, waid ütlen, et kaubandus-tööstusministeerium on niiviisi talitanud, sest Eesti panga direktor ütles: „Mis meie siis teeme, kui walitsus tuleb sarnaste soowitustega. Meie oleme mõnel puhul soowitatutele palju wähem laenu andnud, mõnel puhul aga hoopis andmata jätnud, kui teisel teel wõimalus oli nende kohta õiget informatsiooni saada.“ Ta seadis kaubandus-tööstusministeeriumile ülesande, tarwilikku informatsiooni muretsema, et teada, keda soowitada. Kui sarnases sihis tahetakse ajada seda „aktiivsus“ weel suurema hooga, siis teame, kuhu see „aktiivsus“ wiib. Sellega ei taha mina aga sugugi ütelda, et walitsus peab kõrwaltwaataja olema, et temal majanduspoliitika suhtes mingisuguseid ülesandeid ei ole, waid meie seisukoht on alati olnud hoopis wastupidine. Oleme alati

nõudnud, et eriti praegusel ajal ei saa erakaubandusele fäit wabadust anda. Kuhu see wiib ja juba on wiinud, seda näitab praegune seisukord. Walitsus peab siin wahele astuma. Kuid meie ei saa tähendamata jätta, et praegune walitsus praeguses koosseisus on toimetanud ja toimetab teatawate ringkondade huwides, kes seda aktiivsus on enese kasuks tarwitanud, ja kes sellepärast on täiesti riiklikkude ettewõtete ja riikliku wahelegamise ja normeerimise wastu. Niisuguse kaubanduse ja tööstuse juhtimisega ei saa meie sugugi päri olla. Meie näeme, et need härrad, kes praegu walitsuse poliitikat juhiwad, seda selles sihis ajawad, nagu seda mitte juhtima ei peaks. Teisi wäljawaateid meil ei ole ka peale niisugustki käeliigutust, et puhume tööstusele hinge sisse, nõuame töowiljakust mitte ainult töölistelt, waid ka töösturitelt tööorganiseerimisalal. Kuid kuidas seda teha? Kõigepealt tuleb küll wabrikusse uued masinad muretsema. Aga tõeldi, kui põllumees omale uue traktori muretseb. Wabriku sisseseade peab wärskena nõelatsilmast tulnud olema, siis õieti kõlbab ta tööstuse tõstmiseks. Kuid ka põllutöö nõuab tuli uusi tööabinõusid. Kuidas siis lõpuks tööd organiseerida — see jäigi seletamata ja arusaamatuks.

Lõpuks tähendas härra Tõnisson, et tema ei ole wanu seisukohti üles soendanud, waid alati uusi arendanud. Meie neid uusi seisukohti ei näinud. Kui nüüd keskrühmadel ja härra Tõnisson'il, kes nende nimel üles astus, ülesandeks oli rahaministeeriumi poliitika kohta programmikõnega esineda, siis pean ütleva, et seal uut oli nii wähe, et isegi waresle noka wahele ei jätku. Kui tal uusi ettepanekuid oli, siis oleks pidanud ta need ette tooma. Kui neid aga ei esitata, siis on niihästi käesolew eelarwe oma seltskirjaga kui ka härra Tõnisson'i kaitsekõne walitsusele mitte kaitsekõne, waid nad näitawad päewaselgelt, et ollakse pankrotini jõudnud.

**J. Laidoner** (põl.): Lugupeetud rahwasaadikud! Riigi eelarwe arutamise puhul tahtsin mina puudutada paari küsimust, mis meie majanduslikus elus praegusel silmapilgul ja arwatawasti ka ligemas tulewikus suurt osa mängiwad, see on esiteks meie rahakursi küsimus ja wäliskaubanduse küsimus ja nende ärarippuwus meie tähtsamast majandusalast, see

on, põllumajandusest. Lugupeetud rahwasaadik härra Strandman puudutas siin juba meie rahakursi küsimust. Loomulik on, et meie riigi eelarwe ripub ära mitte ainult sellest, kui osawalt ehk mitteosawalt tehniliselt seda välja töötatakse, waid peasjalikult sellest, missugune on selle riigi majandus, selle rahwa majandus. Peab tähendama, et praegusel ajal kõigis suurtes riikides, kus ei ole wabalt kulla ümberwahetust paberraha peale, kus on paberraha maksew, seal on rahakurs ühes sellega ka peegliks, millest riigi majanduse stabiilsust wõib jälgida. On riigi majandus wõrdlemisi tugew, siis wõib vähem-rohkem ütelda, et ka rahakurs on kindel. Ma tähendaks, et puht finants-teadlased wõiwad ju selle wastu waielda, kuid praeguses ilmakorras on see nii. Ma tähendasin juba, et lugupeetud Riigikogu liige härra Strandman põhjendas oma kõne just sellele, aga minu arusaamise järele käsitas ta seda natuke ühekülgselt: ta wõttis seda küsimust ainult riigikassa seisukohalt ja waatas waluuta peale, kui riigikassa selle waluuta peale, mis on riigikassa omandus otsekohe. Minule jäi meelde üks koht, kus ta tähendas, et emissiooni summadega oleks pidanud waluutat üles ostma. Mina tahaks seda küsimust natukene laiemal ulatusel käsitada. Mina waatan, et terwe meie riik on üks majandusüksus, kellel on wõrdlemisi palju wäliswaluutat tarwis ja ta peab selle eest muretsema, et temal seda wäliswaluutat oleks. On ju igatahes niisugused wäljaminekud meie rahwamajanduses, kuhu meie tingimata wäliswaluutat peame tarwitama, ilma milleta meie läbi ei saa, sellepärast, et Eesti paberrahaga ju ilmaturul midagi osta ei saa. Mõned ütlewad: „Ajame omaga läbi, meil ei olegi midagi tarwis ilmaturul osta“. Noh, see on ju nii lapsik ütetus. Meie ei ole mitte majanduslik üksus, nagu seda taheti tunnistada suure Wenemaa kohta, nagu seda teooriat praegu Ameerika kohta aetakse. Need on maad, kellel midagi wäljamaalt tarwis ei ole, waid, kes kõik omal maal produtseeriwad. Meie wäike Eesti niisugusele seisukohale asuda ei saa. Nüüd kui meie waatame, missugused on meie tingimata tarwilikud waluuta kulud meie rahwamajanduses, ilma milleta meie kuidagi läbi ei saa. Wõtame esiteks meie tänawu esitatud eelarwe. Seal on üles tähendatud, et meil wiimaste aastate jooksul üle 830 miljoni marga wäliswõlgasid

ära on makstud. Seda ei makstud mitte Eesti markades. Meie pidime neid maksma Soome markades, Inglis naeltes ja Prantsuse frankides. See on juba suur wäliswaluuta wäljaminek, mis otsekohe riigikassast eelarwe järele välja on antud. Teine wäliswaluuta, mis jälle ka kohe riigikassast läheb, tarwitatakse meie wälisestituste ülewälpidamiseks, mis tänawuses eelarwes on esitatud, kui ma ei eksi, 90.000.000 marka, wõib olla natuke rohkem, kui meie kõigi teiste, see on teiste ministriumide kõiksugu wäljamaale komandeerimise kulud ühe ja teise sõidu puhul, wõtame, siis teeb see ikkagi 10.000.000 marka välja, nii, et wõime öelda, et aastas ligi 100.000.000 marka wäliswaluutat välja anda tuleb. Siis wõtame veel erisikute wäljaminekud. Noh, mäletate, minewal aastal rändas siit väga palju inimesi wäljamaale, mitte ainult rikkaid, waid öeldi, et Saksamaal olla odawam elada, kui Eestis, nii, et siis paljud mitte sugugi nii väga rikkad, sinna sõitsid. Ja eks see olnud ka Eesti waluuta, olgugi, et kulutati odawat Saksa marka. Siin lugupeetud Riigikogu liige, härra Strandman, tähendas ühe asja peale, tõi eeskujuks mõned Saksa ärimehed, kes on endisel ajal nii väga kokkuhoidlikult elanud ja pani neid eeskujuks Eesti äriestele. Aga meie teame ka mitmesuguseid teisi nähtusi, et on mitmedki Eesti kodanikud, kes on oma ärid, ehk teised asutused maha müünud wäliswaluuta eest, ja kes oma waluutat praegu wäljamaal läbi elawad. Jällegi ka wõrdlemisi suur wäliswaluuta wäljaminek. Aga nüüd, kõige suurem wäliswaluuta wäljaminek on kaubandusbilansi läbi. Meie riigi statistika keskbüroo andmete järele on tänawu aasta esimese kuue kuu jooksul meie wäliskaubanduse bilans 1.600.000.000 marga wõrra passiwne. Aga arwesse wõttes, et wiimastel kuudel on palju suurem sissewedu olnud, nõnda, et see bilans palju suuremaks on kaswanud — üle 3.000.000.000. — on nüüd selle kaubanduse passiwsuse bilans. Tähendab, niisugused suured on meie waluuta wäljaminekud. Kui meie hakkame waatama wäliswaluuta sissetulekuallikaid, siis näeme, et need on siiski wõrdlemisi piiratud. Minu teada on meil üks wäliswaluuta sissetulekuallikas: see on meie wäljawedu. Siin tähendas üks lugupeetud eelkõneleja, nagu oleks veel üks partei, kes ka wäljaspoolt palka saab — igatahes

wäliswaluutas. See on küll kuulujutt ja seda ei maksa tõsiselt wõtta. Seda kõike arwesse wõttes peab tähendama, et meil igatahes wäliswaluuta kulud rahwamajanduses on sennj ajani olnud palju suuremad, kui wäliswaluuta sissetulek.

Ma ei taha sellega mitte ütelda, et meil otsekohe mingisugune katastroof ees on, aga ma loen oma kohuseks alla kriiputada, et seisukord, kui see niiwiisi edasi läheb, wõib muutuda meile hädaohlikuks, ja wõib ka meie rahakursi alla wiia. Selle tagajärgedest ma rääkima ei hakka, seda on siin juba tehtud ja kõigile on see arusaadaw. Aga nüüd analüseerides seda seisukorda, kas meie ei saaks kuidagi wiisi seda seisukorda parandada, et meil seda kartust mitte ei oleks. Peab ütleva, et meie peame imestama, et meil senniajani on korda läinud rahakursi nii stabiilse pidada, kuna meil waluuta wäljaminekud palju suuremad on olnud, kui sissetulekud ja ei ole ka ime, et üks osa meie riigikassa waluutatagawaradest on sellele ohwriks läinud, just selle tõttu, et meil nii passiivne kaubandusbilans on. Kui meie nüüd hakkame wäliskaubanduse bilansi analüseerima, siis waatame, mis wõiks teha. Kõige lihtsam tee on kulude kokkuhoidmine, tähendab, esiteks kohe tuleb sisseweokulusid vähendada. Wõib olla saab ka teisi kulusid vähendada, kui meie tõmbame eelarwest mõned summad maha, aga kõiki kulusid ometi maha tõmmata ei saa ja need ei kataks ka neid kolme miljardit kinni, mis meil wäliskaubanduse bilansis passiivseks esinewad. Kui meie nüüd waatame meie riigi wäliskaubanduse bilansi, mis on juba offitsiell awaldatud esimese poolaasta jooksul ja kui meie waatame, missugused ained seal esinewad, siis näeme, et üks osa on ained, ilma milleta läbi wõiks saada, kuna teine osa on sarnaseid aineid, ilma milleta kuidagi läbi ei saa. Wõrdlemisi suure protsendi teeb wälja terawili — 5%, jahu — 4% ja ongi meil juba 10% terwest sisseweost käes. Seal tulewad veel heeringad, sool, kohwi, tee, tubak ja kõik on esimese järgutarbeained. (W a h e l h ü e : T u b a k!) Keegi ütlev seal tubak, jah, mina wõiks ka ilma tubakata läbi saada, aga on inimesi, kes wõiwad ilma söömata mõne aja olla, aga ilma suitsetamata mitte. Seda esimest peatükki läbi waadates ei leia teie mitte väga palju aineid, mille sissewedu meie wõiks otsekohe piirata. Siin

on üks aine, see on weinid japiirituse joo- gid, mis esitawad wäikese protsendi, kokku on sisse weetud 12 miljoni eest. Aga kui kõiki aineid on sisse weetud 4 miljardi eest, siis teeb see õige wäikese summa wälja. Järgmine on nahad, nende sissewedu ei tee suurt summat wälja, kokku üks protsent. Siis tulewad suuremad summad, mille eest on sisse weetud tekstiiltööstuse aineid ja saadusi, aga selle wastu on ka wälja weetud aineid ja igatahes on arwata, et lõppude lõpuks saab riik sellest kasu, aga mitte kahju. Järgmine sisseweoartikkel on metallid, raud, malm, teras, mis teewad wälja wõrdlemisi suured summad, aga ilma milleta kuidagi läbi ei saa. Siis edasi masinad, kiwid, mullad, klaas, peale selle portselaan, ilma milleta wõiks läbi saada, mis aga mitte suurte summadega kaubabilansis ei esine. Siis söed, õlid, kiwisüsi, nafta, petrooleum ja bensiin, teewad jällegi suured summad wälja, kuid need on ained, mis on otsekohe tarwis ja ilma milleta kuidagi läbi ei saa. Nüüd analüseerides sissewedu näeme, et on wõrdlemisi wäikesed summad, millest meie wõiks lahti ütelda ja peame ka lahti ütleva. See oleks liig suur luksus, kui meie wäljamaalt niisugust ainet sisse wedama hakkaks, ilma milleta meie läbi wõiks saada. See on üks tee meie kulude vähendamiseks ja mina arwan, et meie peame nende ainete sissewedu vähendama. Aga minu arusaamise järele peaks sellel ajal rohkem seltskonnas propagandat tegema, peaks laitmata ühte nii wõõrastawat nähtust, et meil uhkustatakse sellega, et waadake, see on wäljamaa asi aga mitte omamaa aine. Ma tähendaks ka ühe asjaolu peale, et omal ajal, kui olid mingisugused tellimised, siis kalkuleeriti tihti aritmeetiliselt. Waadati, kui wäljamaa pakkumine mõni tuhat wõi mõni sadatuhat marka odawam, siis peeti tarwilikuks tingimata wäljamaa pakkumist wastuwõetawamaks tunnistada, kuid see oli niisugune suur luksus, mida meie lubada ei oleks wõinud, mil teel meie oma wäliswaluutat oleme wahetanud. Meie ei kalkuleerinud sugugi õieti, mis nüüd halwa tagajärjena tunda annab ja pärast tunda annab, kui meil wäliswaluutast puudus tuleb ja wäljaandmine piiramata on. Kuna waluuta sissetulekut Eestimaale aga mitte ei ole, siis annab see ennast tunda selle läbi, et on tehtud mitmed ja mitmed eksisammud, nagu nende wäljamaa telli-



miste aritmeetiliste kalkulatsioonide tagajärg on olnud. Minu arusaamise järele peaks niisuguste asjade peale tulewikus rohkem rõhku pandama. Nagu ma juba tähendasin, ei näe mina mitte, et meie peaks sissewedu võima vähendada, iseäranis nende ainete peale, mis meil otsekohe kõige hädalisemate tarwiduste jaoks sisse weetakse, vaid selles mõttes peaks ka seltskond ligi aitama. Ei ole mitte soovitatav, et rahvas ootaks, et selleks käsk peab tulema ja kitsenduse abinõudega ei saa seda mitte teha, et ainult nende sissewedu vähendada. On tarvilik läbi waadata ka meie väljaveokaupade bilans ja nimekiri. Kui meie neid lähemalt vaatame, tekiwad küsimused, kas ei ole niisuguseid artikkelid, mille peale on lootus, et nende väljavedu wõiks suurendada ja et see meile otstarbekohane on. Ja kui meie järele vaatame meie väljaveoartikkelid, siis on nad jaotatud kahte suurde osasse — üks osa on tööstussaadused, teine on põllumajanduse saadused, missuguse ma jaotaksin veel liikidesse, nimelt põllu- ehk terawili, karjasaadused ja siis veel eraldi meie metsasaadused. Meie tööstussaadused — ma tähendan siin, et tööstussaadustega on küsimus kõige raskem, sellepärast et ei ole turgu. Peaaegu terve ilma tööstus läks sõjaajal wõrdlemisi suureks, kuna tarwitamine on wäiksemaks läinud. Rahvas on peale sõja waesemaks läinud, raha on vähenenud ja tööstusainetele turgu leida on wõrdlemisi raskeks muutunud. Kui meil oleks suuremal arwul wabrikuid, kes wõiks välja eksporteerida midagi, siis teeb jällegi raskendust nende väljaveoainetele turu leidmine. Härra rahaminister oma kõnes tähendas, wõi kirjeldas seda seisukorda, mis on selleks tehtud, et meie saadustele turgu otsida, misjuures tagajärjed on olnud sarnased, mis meie nõudeid ei rahulda ja selle tõttu oma väljavedu suurendada lootusi palju ei ole. Et meil lõpmata suur konkurent iga pool on, on arusaadaw, sest et ilm on praegu kaupadega üle kuhjatud. Teiseks on kaks suurt ilmariigi rahwast, kelle wälisostu wõime nullini on wiidud ja see annab ennast väga tunda meie väljaveetawate tööstusainete peale. Nagu ma tähendasin, et meie väljaveos tööstussaaduste hulgas mängiwad õige suurt osa näituseks tekstiilsaadused, misugused wõrdlemisi suure summaga esinewad. Nagu lugupeetud rahaminister

tähendas oma kõnes, on välja weetud esimesel poolaastal tuletikkusid 7 miljoni eest. Tekstiilkaupad on juba suurema summa eest välja weetud, see on 500 miljoni marga eest, siis esineb paber üle 200 miljoni ja nagu ma tähendasin, on nende väljavedu suurendada wõrdlemisi raske. Nüüd vaatame põllumajanduse aineid. On raske loota, et meie terawilja walmistamist saame suurendada, et meile omale jätkuks, kuid ühte wõib küll ütelda, et tulewikus meile terawilja sisse wedada ei oleks tarwis. Jahu on wõrdlemisi suurel määral sisse weetud, samuti ka terawilja, mis meie sisseweos esimesel poolaastal, nagu ma tähendasin, 10% terwest sisseweost välja teeb. Tähendaksin veel ühe suure väljaveoartikli peale, see on meie mets, sest tema esineb wõrdlemisi kõige suurema summaga — esimese pooleaasta jooksul 7,6%. Otsekohe on laudasid ja plankusid välja weetud 200 miljoni marga eest. Edasi on weetud välja tikupilbast ja muud metsamaterjaali 4 miljoni eest ning Luther'i poolt ümber-töötatud wineer tooliplated wõi põhjad — 112 miljoni eest. Siin wõib olla, et see summa ka suureneb, kuid siiski wähe usutaw, sest tema suurenemine on piiratud. Üle kaheksatuhande tiinu meie metsa aastas ei raiu. Siin tähendaksin ma veel ühe asja peale, et wiimasel ajal on hakanud jutud liikuma, nagu kawatsetakse praegusest kitsikusest wäljapääseteed leida sellega, et metsa ühe aasta raiumise arwu asemel korrakahe kahe kunni kolme aasta osa raiutakse. Wist Lätimaa! seda tehakse, sest kõneldakse, et seal raiutaks 2 aasta osa korrakahe maha. Siinjuures tähendaksin ma, et see meile midagi ei anna. Meie kliimaolud on hirmus rasked, mille tõttu see osa metsa, mis tänawu aasta maha raiuda tuleks, veel kõik pole maha raiutud. Pealegi on meie metsakaubal konkurent, ja see on Põhja-Wenemaa Arhangelis, kus mets palju parem, kui meil. Seal on kliima sootu teine ja tingimised palju paremad. Nii näeme meie, et meie wist küll suurt lootust meie metsakaubanduse kaswamise peale panna ei wõi. Jäeb meil üle veel üks wõimalus ja see on karjasaadused. Selle peale, minu äranägemise järele, ei ole meie senni küllalt rõhku pannud, igatahes on wõimalus, mis annab end laiendada, kuna karjasaaduste turul ei näe meie senniajani piiri. Need on saadused, millel on senniajani Euroopas pii-

ramata turg olnud. Turupuudust need ained ei ole mitte näinud. Sel alal võime meie oma väljavedu suurendada. Meil waieldakse siin selle wastu, et waadake, see teeb elu kalliks jne. Mu härrad, see kõik on väga ilus, kuid kui meie siin wähegi ringi vaatame, kõik kannawad väljamaa riideid, keegi ei kanna omamaa kodukoetud riidet. Nii näete, et väljamaalt tahab igaüks väga palju saada, siis peab ka teed leidma, et väljamaale ka midagi wiia, et waluutat saada. Ja minu arusaamise järele võime meie seda saada just karjasaaduste väljaveo suurendamisega, kuna näib teisi teid raske leida olevat. Ja tagajärgi annab see ala wõrdlemisi ruttu. Kuna meil paar aastat tagasi oli nende väljaveosaaduste arw õige wäike, wõi esines terwe aasta jooksul 4%-na terwes väljaveo summas, tänawu aga esines esimesel poolaastal juba 7%-na kogusummas kõigist väljaveost. Ja et ta teisel poolaastal annab veel suurema summa, siin ei ole kahtlust, kuna peasi see, et turg on olemas. Meie tekstiilwabrikud produtseeriwad, kuna aga neil turgu ei ole, seisawad terwed ladud täidetud ja wabrikud sulutakse. Wäga tähelepanemise väärt on siin see asjaolu, et põllusaaduste tähtsuse alal wiimasel ajal just kõik Riigikogu rühmad enam-wähem ühisele arusaamisele on jõudnud. Lugupeetud Riigikogu liige Strandman kriipsutas juba alla siin, et wähe tähelepanu on juhitud põllumajanduse peale senniajani. Ka lugupeetud eelkõneleja rkl. Piiskar rõhutas, olgugi läbi ridade, selle peale. Ka mina pean seda sama ütleva ja alla kriipsutama, et liiga wähe tähelepanu on põllumajanduse peale juhitud. Tööstuse peale on Eesti pangad 2 miljardit laenu välja andnud, selle asemel aga põllumajanduse peale kõigest 280 miljonit, nagu härra Strandman siin ette luges. Waadake, kui oleks  $\frac{1}{4}$ -ki põllumajanduse peale sellest summast läinud, mina arwan, et tagajärjed oleks hiilgawad. Sellepärast, nagu tänawu aasta juba näitab, annab põllumajandus wõrdlemisi ruttu tagajärgi just väljaveo mõttes. Aga waadake, meie peame lõpuks otsustama ära, mis on meil tähtsam, mis meie peame tegema. Need otsustajad oleme meie ise. Lugupeetud rkl. Strandman, Teie olete üks sajandik sellest, ja mina ja igaüks meist on sajandik sellest otsustajast, aga keegi ei ole seda otsustanud. Seda on alla kriipsutatud ja

mina kriipsutasin seda ka siin alla, et seda on tarwis teha, aga senniajani ei ole mitte läbi lõõnud see mõiste. Mina näitasin juba, et ainukene võimalus on meie väljavedu suurendada meie põllusaadustega. Teisi artiklid meil ei ole, mille väljavedu meie lähemal ajal suurendada wõiksim, kuna teisest küljest meie väga suurel määdul saaks oma sissewedu piirata. See on väga soovitaw ja seda peame teha katsuma, kui võimalik, aga suhkru, soola tarwitame meie kõik, riideid tarwitame ka kõik ja kui seda kõike kokku wõtta, siis on ikka palju waluutat tarwis. Meie räägime luksusainetest, neile wõib kriips peale tõmmata, kuid see weel meid ei päästa, neid on wõrdlemisi wähe teiste ainete artiklitega wõrreldes. On väga tihti räägitud otsustamisest. Ja lugupeetud rkl. Strandman kriipsutas mitu korda alla, et meie peame kindla seisukoha wõtma. See on väga õige, meie peame süüdistama iseendid, et meie ei ole mitte väga otsustawad olnud. Seda on täna eelarwe arutamise puhul juba mitu eelkõnelejat alla kriipsutanud. Näituseks on siin väga alla kriipsutatud tollitariifid. Keegi ei saa öelda, et on loomulik, kui kahe ministeeriumi käes on tollitariifide otsustamine, see on täiesti ebanormaals nähtus. Kõik meie mäletame, et poolteist wõi kaks aastat tagasi jagati meile välja tollitariifide seaduseelnõu, aga wiimaks ikkagi sellest seadusest ei saanud midagi, ta oli liiaks raske ja ei juletud justkui selle kallale asuda. Ma toon teise niisuguse suure nähtuse. Meie räägime eelarwest, kriipsutati alla, et meil waluutatagawarad on ära kadunud jne. Aga meil oli eelarweseadus walitsuse poolt esitatud ja rahaminister käis peale, et on tarwis asja ruttu ära otsustada, kuid asi jäi nõnda, ja meil ei olnud julgust wõi ei saanud seda ära otsustada. Pean tähendama, et meil Riigikogus on esile tulnud nähtus, et meie wäikseid küsimusi ruttu ära otsustame, aga suured küsimused, need meil seisawad, waat' siin meie ei saa edasi. Aga waat' just siin meie peaksime julgelt ütleva, muidu jääb meil elu toppama. Nõnda on meil kõik, ma süüdistan end niisama palju, kui igat teist, mina olen ka sajandik sellest otsustajast. (Wahelhüüe J. Reesen'i (väljasp. rhm.) poolt.) Noh, Teie ärge rääkige, Teie ei otsusta mitte kui midagi, Teie partei on üks null seal koha peal praegu. (L. Johanson (sd.): Siis ei ole

Teie mitte sajan dik, waid rohkem!) Noh, natukene rohkem oleme.

Ma tulen tagasi meie tööstuse ja põllumajanduse wahekorra peale. Kuidas siis seda otsustada, mida meie peame kaitsma ja mida mitte kaitsma. Noh, kes seda teaks öelda, kes seda ära otsustab, mis just teha. On ju õigus, et riigipanga poliitika kaudu võib seda asja osalt reguleerida, aga tähendan, et minu arusaamise järele oleks küll loomulikum, kui töösturitele laenusid vähem antud, aga seda nüüd ära otsustada otsekohe, kas seda peab või mitte, seda minu arusaamise järele wist teha ei saa. Elu ise otsustab ära. Kui on tööstuse ettevõtteid, millel on tulewik, siis nad jääwad elama. Niisama ei ole loomulik, kui meie ütleksime, et Eesti on põllumajanduse maa, et meil mingisugust tööstust tarwis ei ole, see ei ole ka õige. Ma arwan, et elu ise näitab, et Eesti on põllumajanduslik maa, et meie suuremad waluutatagawarad saame tulewikus just põllumajandusest. Meil pole muud tarwis, kui meie peame oma põllumajandust nii kaugele tõstma, kui ta oli enne sõda, siis katame sellega oma wäliskaubanduse passiiw bilansi. Kui meie seda kätte saame, siis oleme probleemi lahendanud ja seda probleemi peame lahendamata, teist teed ei ole. Aga siiski ma tulen tagasi nende küsimuste juurde. Ma juba tähendasin, et minu arusaamise järele ei ole meie seisukord kaugeltki katastroofiline. Meil on siiski jõutud nii kaugele, et meie margakurs on wõrdlemisi stabiilne olnud, waatamata suurte majanduslikkude wäljaminekute peale. Üks osa waluutatagawaradest on läinud küll margakursi hoidmise peale. Aga et nüüd asja parandada, siis ei pea meie mitte ainult kritiseerima, waid meie peame teid otsima, kuidas seda parandada. Üks nendest abinõudest, ma kriipsutan weel kord alla, on muidugi selle suure sisseweo wähenemine. Kuidas seda teha, see on üks lõpmata raske küsimus.

Ma ei ole sugugi nii wäga kompetent finansaladel ega finansteadlane, et ma julgeks ütelda, et waadake, paneme kaitsetollid maksuma, ja siis kohe asi paraneb, aga siiski mina arwan, et litsentside süsteemi wist küll keegi meist ei kiida. Mis puutub nüüd tollidesse, siis mina tähendan, et absoluutselt waba kaubandust praegu ühelgi maal ei ole, kõik maad kaitsewad ühel ehk teisel teel oma sisekaubandust, ja püüawad sise- ja wälis-

kaubanduse wahekordi nii ehk teisiti reguleerida. Ja ega meegi sellest mööda ei saa; võib olla, et see on üks tee, kui meie mõnedele artiklitele, nendele artiklitele, ilma milleta meie läbi saaks, praegusel ajal kaitsetollid, wõi kitsenduse tollid peale paneme, et nende sissewedetu takistada. Ma tähendasin juba, et ka sellel on oma hädaoht, et nad siis teisel teel hakkawad sisse walguma. Aga noh, võib olla, et selleks ajaks juba meie majanduslikud olukorrad paranewad. Igatahes on see üks demonstratiivne keeld, ja kui sellega ühineb ka laialine propaganda, kui püütakse seltskonda ühes tõmmata, ja võib olla kui majandusnõukogu, ehk mina küll wäga suur majandusnõukogu austaja ei ole, et ka see asutus neid küsimusi seal üles tõstab, et meie siis ikkagi teatawad tagajärjed saawutame.

Peale selle on meil weel üks hädaoht. Nimelt on meie õnnetuseks Saksamaa äärmiselt wiletsas seisukorras ja sealse kaupmehed lasewad oma kaupa wäga hea meelega wälja wedada, ning teewad selleks igasuguseid kergendusi, et aga kaubad Saksamaalt wälja saaks, et neil siis ikkagi lootus on nende kaupade eest tasu saada. Jah, waadake, nüüd tulewad meie kaupmehed, näewad, et seal nende wastu suur usaldus on, mõnikord on isegi liiga suur usaldus, ja ostawad neid kaupasid. See annab aga meie majanduslikule elule eitawaid tagajärgesid, sest meil on neid kaupasid siin nii kui nii liig palju sisse tulnud, just selle tendentsi tõttu, mis Saksamaal walitseb, et wõimalikult palju kaupa teistesse maadesse paigutada. Nagu ma juba tähendasin, peame meie oma sissewedetu katsuma kitsendada, olgugi, et mina otsekohest retsepti sellele ei julge anda. Igatahes oleks minu arwates kasulik, kui meie üksikute ainete peale, milleta meie läbi saame, paneme kõrgema tolli.

Teine asi oleks, et meie peame oma wäljawedetu suurendama. Kõige suuremaks artiklikaks meie wäljaweos on põllumajandussaadused, ja nende wäljawedetu saame meie suurendada just põllumajanduse tõstmise teel, peasjalikult just karjakaswatamise tõstmise teel. Meie wõime seda ekspordi tõsta nii kõrgele, et meie tema abil just oma wäliskaubanduse bilansi tasakaalu wiime. See võimalus on õige suur, ei ole siin karta, et meie nii ruttu tagajärgi ei saaks, aasta pärast annab ta juba tagajärgi, usun, et

wõrdlemisi suuri tagajärgi. Seda wõime näha sellest, et laen, mis anti piimatallustele, et tema ennast jällegi wõrdlemisi ruttu ära tasus, wõrdlemisi ruttu tagajärgi andma hakkab, samuti usun, et tagajärgi saab andma maaparanduse laen. Aga meil on maaparanduse tööd nii laialised, et seal veel paljugi teha jääks. Kui palju meie küll sellega kätte ei saaks, kui meie selle asja sisse rohkem raha paneks, kui meie selle peale rohkem tähelepanu saaks juhtima, minu arwates on see ainus koht, kuhu kapitaalsid julgelt wõiks paigutada. Meie wäliskaubandusliku bilansi tasakaaluwiimiseks on meil veel üks tähtis artikkel — lina, mida ma esiti ei puudutanud. Wäga wõimalik, et linaekspord saaks järk-järgult suurenema, kui tema wäljatootamine saaks wiidud meie kodumaal masinatööstuse, aga mitte käsitööstuse alusele, nagu ta seda praegu on. Minu arwates käsitöona on ta väga raske puhastamiseks, ja on väga suur küsimus, kas tema käsitsi wäljatootamine tasub ennast ära. Nii siis, nagu mina tähendasin, on meil wõimalus oma wäliskaubanduslikku bilansi tasakaalu wiia just põllumajanduse toetamise ja tõstmise abil. Ei peaks mitte üksi walitus, waid ka seltskond tegutsema, peab propageerima, et meie mitte ülearu sisse ei weaks, ja et meie mitte seal ei tarwita wäljamaa kaupa, kus meie oma kodumaa kaubaga wõime läbi saada, seltskond peab ise selleks kaasa aitama.

### 3. Kahe järgmise koosoleku määra- mine ja koosoleku lõpetamine.

Juhataja **K. Wirma**: On kirjalik ettepanek tehtud tänast koosolekut lõpetada ja järgmine koosolek kindlaks määrata homme hommikul kell 10, päewakorda wõttes 1924 a. eelarwe. (W a h e l h ü ü e: K e l l e p o o l t?) Rkl. Johanson'i poolt.

**J. Laidoner** (põl.): Mina juhiks tähelepanu selle peale, et oleks väga soovitatav, et Riigikogu ära määraks päewad, kindlad päewad, millal Riigikogu koosolekud peetakse. Mul on au olla kolme komisjoni juhatuses, ja selle tõttu, et ei ole ära määratud kindlaid Riigikogu koosolekuid, wõib juhtuda, et komisjonid saawad kokku kutsutud, olgugi, et mingisugust wõimalust ei ole istumist pidada. Aga ei maksaks unustada, et iga niisuguse suure komisjoni istumine maksab oma

10--20 tuhat marka. Ma toonitan veel kord, et oleks väga soovitatav, et Riigikogu kindlaks määraks kindlad päewad, siis oleks teada, millal wõiks komisjonide ja alamkomisjonide istungid määrata.

**O. Strandman** (tõer.): Riigikogu liigetel on kõigil teada, et meie praegune eelarwe väga hiljaks jäänud on. Meie oleks pidanud tema arutamisele asuma juba oktoobrikuu algul, aga praegu on detsembrikuu keskpaik, nõnda et paratamata peaksime meie tema arutamise tempot kiirendama, sest on ju teada, et eelarwe hiljaksjäämine kahjulik on riigi majandusele, selle wastu ei maksa waielda. See wenitamine on seda kahjulikum, mida pikemale see arutamine wenib ja nüüd teiste komisjonide tööde pärast eelarwe arutamist edasi lükata oleks minu arwates ülekohtune. Minu arwates tuleb eelarwe arutamiseks määrata koosolekud päew päewa järele. Kui aga praegu nii on, et üksikud Riigikogu liikmed tahawad walimiste puhul homseks ära sõita, siis on arwata, et nad ennem kokku ei tule, kui teispäewaks. Siis tuleks järgmine koosolek pidada teispäewa hommikul kell 10. Mis aga tänasesse koosolekusse puutub, siis wõiksime veel väga hästi ühe kõne ära kuulata.

Juhataja **K. Wirma**: Sõna on rkl. Laidoner'il ettepaneku täiendamiseks.

**J. Laidoner** (põl.): Mina teen siis ettepaneku järgmised Riigikogu koosolekud määrata tulewal teispäewal, kell 10 hommikul ja kell 5 õhtul, ja niikaua koosolekuid pidada ka kesknädalal enne lõunat ja peale lõunat jne. kunni eelarwe arutamine läbi saab.

Juhataja **K. Wirma**: Korra kohta on sõna rkl. Tõnisson'il.

**J. Tõnisson** (rhew.): Riigikogu juhatus pidi homme arutama Riigikogu koosolekute korda. Selle juures tuleb silmas pidada, et meil on üksikuid wälislepinguid veel enne istungjärgu lõppu tarwis ratifitseerida. Kunas see wõib sündida kindlasti ei tea, kuid soovitatav oleks, et enne 14. skp., kui wähegi wõimalik. Sellepärast ei soovitaks ka veel Riigikogu koosolekuid tulewal nädalal ainuüksi eelarwe arutamiseks pidada. Sellepärast ei maksaks neid ette kindlaks

määrata. Nõnda soovitaksin mina järgmist koosolekut teisipäeval pidada ja siis edasi juba tarwiduse järele.

Juhataja **K. Wirma**: Rkl. Johanson'i poolt on tehtud ettepanek järgmine koosolek ära pidada homme kell 10 hommikul. Rkl. Laidoner'i poolt on tehtud ettepanek määrata Riigikogu järgmised koosolekud tulewa teisipäeval, kell 10 ja kell 5. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on rkl. Johanson'i ettepanek järgmise koosoleku kohta tagasi lükatud. (Hääle-

tatakse.) Nähtawa enamusega on rkl. Laidoner'i ettepanek wastu wõetud, ja seega otsustatud määrata Riigikogu järgmised koosolekud teisipäeval kell 10 ja kell 5.

Rkl. Johanson'i poolt on peale selle ettepanek tänast koosolekut lõpetada. (Hääletatakse, loetakse hääli.) Ettepanek on poolt saanud 35 häält, wastu—25,—seega on otsustatud tänane koosolek lõpetada.

Lõpetan koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 9.45 min.

Algkirjale alla kirjutanud:

Riigikogu esimees **J. Tõnisson**.

Abiesimees **K. Wirma**.

Sekretäär **T. Kalbus**.

Abisekretäär **J. Wain**.

